

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac

Park u Kutjevu

zaštićeni spomenik parkovne arhitekture
(perivoj, crkva i dvorac)

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac - Park u Kutjevu

Juraj Zelić, Tomislav Crnjac

Park u Kutjevu

zaštićeni spomenik parkovne arhitekture
(perivoj, crkva i dvorac)

777 godina Kutjeva

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije
u Požegi 2009. godine

Nakladnik:

Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije

Za nakladnika:

mr.sc. Tomislav Crnjac dr.vet.med.

Urednik:

mr.sc. Juraj Zelić, dipl.inž.šum.

Autori:

mr.sc. Juraj Zelić, dipl.inž.šum.
mr.sc. Tomislav Crnjac dr.vet.med.

Uredništvo:

mr.sc. Juraj Zelić, dipl.inž.šum.
mr.sc. Tomislav Crnjac, dr. vet.med.
Mirko Tomašević, prof.
Marijana Grizelj-Paulić, upr.prav.
Mladenko Soldo, dipl.inž.građ.
Ivica Vranić, dipl.oec

Recenzenti:

Ivica Vranić, dipl. oec.
Mirko Tomašević, prof.
Goran Hruška, prof.

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak:

Zlatko Burivoda dipl. inž.

Lektor:

Ivica Tomić, dipl.inž.šum.

Korektor:

Marijana Grizelj-Paulić, upr.prav.

Fotografije:

Zlatko Burivoda, dipl. inž.
mr.sc. Juraj Zelić, dipl. inž. šum.
mr.sc. Tomislav Crnjac, dr.vet.med.
Tihomir Ivčetić (fotografije na koricama)
Šime Strikoman

Karte (mape):

Mladenko Soldo, dipl.inž.građ.
Zlatko Burivoda, dipl. inž.

Zahvaljujemo za financijsku pomoć donacijama ili sponzorstvom:

Koncern Agram, Zagreb
Euroherc osiguranje d.d., Zagreb, - vlasnik dvorca s parkom u Kutjevu
Županija Požeško-slavonska, Požega
Grad Kutjevo, Kutjevo
Grad Požega, Požega
Kutjevački vinari, udruga vinara i vinogradara, Kutjevo
Udruga vinara i vinogradara „Zdenko Turković“, Kutjevo
TZ Grada Kutjeva, Kutjevo
Kutjevo d.d., Kutjevo
Vinarstvo i podrumarstvo Krauthaker, Kutjevo
Presoflex gradnja d.o.o., Požega
Spin Valis d.d., Požega
Poliklinika Intermed, Požega
APP d.d. Požega, Požega
Lions club Kutjevo, Kutjevo
Planinarsko društvo Vidim, Kutjevo
Magma d.o.o., Požega
Alles d.d., Požega
Metalija-trans d.o.o., Požega
Color trgovina d.o.o., Požega

Uvodna riječ

Park i dvorac u Kutjevu upisani su 1964. godine u registar nepokretnih spomenika i zaštićenih prirodnih vrijednosti.

Prvi Zakon o zaštiti prirode u Hrvatskoj donesen je godine 1960., a 1961. godine osnovan je Zavod za zaštitu prirode. Prema kategorizaciji zaštićenih prirodnih vrijednosti, park-perivoj u Kutjevu proglašen je spomenikom parkovne arhitekture 1967. godine. I ostala dva značajna parka na području Požeško-slavonske županije proglašeni su šezdesetih godina prošlog stoljeća spomenicima parkovne arhitekture. To su lječilišni park-perivoj pri specijalnoj bolnici za medicinsku rehabilitaciju u Lipiku (1965.) i park pri dvorcu u Trenkovu (1967.) Iako i neka druga područja po svojim prirodnim i kulturno-povijesnim obilježjima u Požeško-slavonskoj županiji (osim Parka prirode Papuk i geoparka Papuk) imaju atribute zaštićenih prirodnih

vrijednosti različitih kategorija (prema Zakonu o zaštiti prirode), do sada je to potvrđeno samo za Sovsko jezero, koje je proglašeno značajnim krajobrazom 1989. godine.

O zaštiti prirode, njenim vrijednostima, kao i spomenicima parkovne arhitekture, brine niz državnih, županijskih i gradskih institucija i ustanova, sa stručnjacima različitih profila - biologima, ekolozima, kemičarima, inženjerima vrtlarstva i šumarstva, geolozima, geografima, arhitektima i ostalima.

Uz njihov profesionalni rad zanačajnu ulogu i pomoć pružaju volonteri, zaljubljenici u prirodu, ekološki osviješteni građani a među njima i najmlađi.

I ekološkom mrežom NATURA 2000 obuhvaćeni su ekološki značajni lokaliteti na području Požeško-slavonske županije, a sa ciljem zaštite i upravljanja prirodnim vrijednostima. Zbog sve većih negativnih ekoloških pritisaka i ekonomsko-komercijalnih zahtjeva, kako na samonikle i autohtone oblike vegetacije, tako i na spomenike arhitekture i vrtne arhitekture, u budućnosti će biti zadatak očuvanja prirode i kulturnih dobara još delikatniji.

Park u Kutjevu, kao zaštićeni spomenik vrtne arhitekture, nastao je krajem 19. stoljeća uz kompleks isusovačkog dvorca i crkve. Projekt parka izašao je iz radionice školovanih vrtlara Austro-Ugarske, u čijem sastavu je bila i Hrvatska. Naručitelj projekta je zasigurno obitelj Turković, vlasnik kutjevačkog vlastelinstva i dvorca, koja je u to vrijeme bila u punom zamahu gospodarskog razvoja i kulturnih stremjenja hrvatskog nacionalnog bića.

Gospodarska dostignuća obitelji Turković na području poljoprivrede, posebice, vinogradarstva i voćarstva, bila su na razini ondašnjih europskih standarda. Njihova zanimanja i materijalna poticanja na području kulture, obrazovanja, znanosti, religije i društvenih aktivnosti također su mjerljiva tadašnjim europskim normativima.

Park je djelo ljudskih ruku, a po svojoj strukturi i stilskim obilježjima sličan je ostalima, podignutim krajem 19. stoljeća uz barokne dvorce kontinentalnog područja Hrvatske te nosi barokna i klasicistička obilježja.

U knjizi koja je pred vama dat je presjek povijesti grada Kutjeva i kutjevačkog kraja, od prvog spomena naselja 1232. godine, od utemeljenja cistercitskog samostana na čijim se temeljima gradila povijest vlastelinstva i dobra Kutjevo, do današnjih dana.

Utvrđivanjem sadašnjeg stanja parka date su i opće smjernice njegove obnove, održavanja i zaštite. Vjerujemo da će štivo i slika poslužiti edukaciji mlade generacije, ali da će biti i predmet interesa svih ostalih korisnika i ljubitelja prirodne i kulturne baštine.

Davorin Marković

Ravnatelj Državnog zavoda za zaštitu prirode

Sadržaj

Uvodna riječ

Predgovor

Kutjevo kroz povijest

Osnivanje opatije Abattia de Gotho in Vallis honesta 1232. godine

Kutjevo u doba Turaka

Darovnica Austro-ugarskog cara i kralja Leopolda I. kanoniku-opatu

Ivanu Josipu Babiću i prijenos darovnice isusovačkoj kolegiji u Požegi

Isusovačka rezidencija i vlastelinsko dobro u Kutjevu

Dobro Kutjevo u posjedu Naukovne zaklade (1773.-1882.)

Obitelj Turković, vlasnici valastelinstva Kutjevo od 1882. do 1945. godine

Kutjevo i obnova gospodarstva iza Drugog svjetskog rata (1945.-1991.)

Kutjevo danas

Prirodna obilježja

Flora i vegetacija kutjevačkog područja

Fauna kutjevačkog kraja

Gospodarska i društvena obilježja

Park u Kutjevu

Izgradnja crkve Rođenja Blažene Djevice Marije i isusovačkog samostana

(rezidencije i ljetnikovca) u razdoblju od 1698. do 1773. godine

Gradnja crkve Rođenja Blažene Djevice Marije

Gradnja isusovačke rezidencije ili kutjevačkog dvorca (Arx Kuttyevo)

Procjena današnjeg stanja i valorizacija parka-perivoja u Kutjevu

Drveće i grmlje u kutjevačkom parku

1. **Paulovnja** (*Paulownia tomentosa* (Thumb.) Steud.)

2. **Negundovac** (*Acer negundo* L.)

3. **Gimnoklad** (*Gymnocladus dioica* (L) K. Koch.)

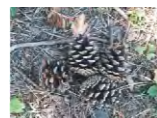
4. **Obični grab** (*Carpinus betulus* L.)

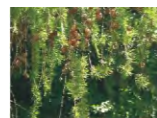
5. **Bršljan** (*Hedera helix* L.)

6. **Bijeli dud** (*Morus alba* L.)

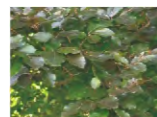
7. **Primorski bor** (*Pinus maritima* Mill, *Pinus pinaster* Ait.)

8. **Europski ariš** (*Larix europea* Mill)

9. **Obični bor** (*Pinus silvestris* L.)

10. **Crvena bukva** (*Fagus sylvatica* f. *purpurea* L.)

11. **Obični orah** (*Juglans regia* L.)

12. **Crveni hrast** (*Quercus rubra* L., *Quercus borealis* Michx)

13. **Europska tisa** (*Taxus baccata* L.)

14. **Divlja trešnja** (*Prunus avium* L.)

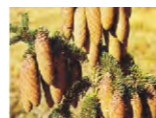
15. **Divlji kesten** (*Aesculus hippocastanum* L.)

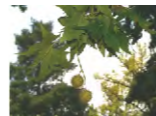
16. **Obična pavit** (*Clematis vitalba* L.)

17. **Obični bagrem** (*Robinia pseudoacacia* L.)

18. **Obična smreka** (*Picea abies* L.)

19. **Javorolisna platana** (*Platanus acerifolia* Wild.)

20. **Crvena bukva visećih grana** (*Fagus sylvatica* „*Atropurpurea* Pendula“)

21. **Velelisna lipa** (*Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia grandifolia* Ehrh.)

22. **Uskolisna bukva** (*Fagus sylvatica* var. *asplenifolia*)

23. **Malolisna lipa** (*Tilia cordata* Mill., *Tilia parvifolia* Ehrh.)

24. **Obična breza** (*Betula pendula* Roth., *Betula verrucosa* Ehrh.)

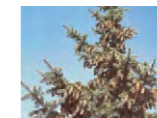
25. **Javor mliječ** (*Acer platanoides* L.)

26. **Divlja šljiva** (*Prunus cerasifera* Ehrh., *Prunus divaricata* Ldb.)

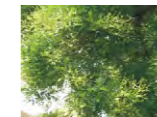
27. **Ginkgo** (*Ginkgo biloba* L.)

28. **Bodljikava ili plava smreka** (*Picea pungens* Engelm., cv „*Argentea*“)

29. **Virdžinijska borovica** (*Juniperus virginiana* L.)

30. **Japanska sofora** (: *Sophora japonica* L.)

31. **Gorski javor** (*Acer pseudoplatanus* L.)

32. **Crni dud** (*Morus nigra* L.)

33. **Crna bazga** (*Sambucus nigra* L.)

34. **Poljski brijest** (*Ulmus minor*, *Ulmus carpinifolia* Gled.)

35. **Kavkaska jela** (*Abies nordmanniana* (Stev.) Spach.)

Predgovor

Grad Kutjevo nema do sada cjelovitu pisanu monografiju, osim one iz 1906. godine koju su izdali braća Petar Dragutin i Milan Turković. No o Kutjevu, posebice, o cistercitskoj opatiji (*Abattia de Gotho*), isusovačkoj rezidenciji, crkvi i vlastelinstvu, te kutjevačkom dobru porodice Turković bavili su se mnogi povjesničari, povjesničari umjetnosti, teolozi, ekonomisti, agronomi, hortikulturni stručnjaci i amateri.

Knjiga koju smo naslovili: „Park u Kutjevu (zaštićeni spomenik parkovne arhitekture)“ nema opseg niti doseg jedne suvremene monografije, ali opisujući vrste drveća u parku oko dvorca i župne crkve, nije se moglo a da se ne predstavi kraći povijesni presjek kulturnog i gospodarskog razvoja grada Kutjeva. Kroz cjelokupnu kutjevačku povijest i povijest kutjevačkog kraja međusobno se prožima utjecaj kutjevačkog vlastelinstva ili dobra Kutjevo na svekoliki razvoj naselja Kutjevo i obratno.

U svojoj monografiji, „Požega 1910“, Julije Kempf dao je, temeljem tadašnje dostupne arhivske dokumentacije i literature, presjek povijesti Kutjeva u sklopu požeškog isusovačkog kolegija i njihove kutjevačke rezidencije.

Milan Turković će u svojim djelima: „Prošlost opatije B. Dj. Marije *Vallis honesta de Gotho seu Kuttyeva* (1232.-1773.)“, „Povijest dobra Kutjevo za vrijeme pripojenja Naukovnoj zakladi“ (iz 1935.), „Opatija B. Dj. Marije *de Gotho*“ iz 1935. i „*Ordonis cisterciensis*“, iz 1936; dati presjek kutjevačke povijesti temeljen na opsežnoj, tada dostupnoj arhivskoj građi i literaturi. Autor će se posebice zanimati za red cistercita, njihovu rasprostranjenost u Europi, Hrvatskoj i Požeškoj županiji, načinu i slogu izgradnje crkava posvećenih Blaženoj Djevici Mariji i samostana te njihovom utjecaju na razvoj gospodarstva, prosvijećenosti, vjerskih spoznaja, etike i kulture pučanstva.

Kutjevo i kutjevački kraj doživio je procvat za vrijeme djelovanja isusovaca koji su u Kutjevu osnovali rezidenciju, izgradili dvorac-ljetnikovac i crkvu te zaposjeli i gospodarili širokim vlastelinstvom s 35 područnih sela.

Na temeljima kutjevačke isusovačke rezidencije i vlastelinstva, naprednog gospodarstva i kulturnog nasljeđa, Milan Turković će sa svojom braćom razviti krajem 19. i početkom 20. stoljeća poljoprivredno gospodarstvo u rangu tada najviših europskih standarda.

Iako Milan Turković u svojim objavljenim radovima naglašava nemjerljiv doprinos reda isusovaca unapređenju obrazovanja, kulture, humanističkih i prirodnih znanosti te gospodarstva, ipak će spomenuti strogost i krutost pravila reda, koja su katkada bila u sukobu s interesima svjetovnih gospodara. Požeški isusovci su jednako zaslužni za razvoj školstva u Požeštini, od osnovnog školovanja do visokoobrazovnih ustanova (*Accademia Posegana*), gospodarski i kulturni razvoj, no na maču pandura u službi isusovačke rezidencije bio je utisnut natpis-deviza isusovaca: O.A.M.D.G. (*Omnia ad maiorem Dei gloriam*, t.j. sve za veću slavu Božju).

Šezdesetih godina 18. stoljeća isusovci (*Societas Jesu*) su bili napadnuti od vladara europskih država jer su se njihove kompetencije nad narodom miješale sa svjetovnim državnim interesima. Pokret protiv isusovaca išao je dotle da su se u obračunu s njima služili parolom: „*Si cum jesuitis, non cum jesu itis*“ ili „Ako si s isusovcima, nisi s Isusom“. Slijede progoni i uhićenja članova isusovačkog reda da bi na koncu, pod pritiskom europskih kraljeva i careva, papa Klement XIV. donio bulu o ukidanju Družbe Isusove.

U Austro-Ugarskoj suvladar kraljice Marije Terezije, njezin sin Josip II., nije gajio simpatije prema isusovcima te se spominje zgoda, kada se na proputovanju kroz požeški kraj 1768. godine udostojio posjetiti gostionicu u Ivandolu i darivati gostioničarevu malenu kćerku zlatnim dukatom, a u Požegi na gradskom trgu pred isusovačkim kolegijem, primajući darove, nije sišao sa zaprežnih kola. U Bektežu je ipak objedovao u ondašnjoj gostionici i gostioničara nagradio s osam dukata. Prilikom objeda je vjerojatno bacio pogled na pitomo i plodno kutjevačko i bekteško polje te je po povratku u Beč preporučio njemačkim seljacima i obrtnicima da se nasele u kutjevački kraj. Doseljenici s područja Rajne i Bavorske su krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 18. stoljeća popunili dva sela, Kulu, koju su prozvali Josephsfeld, i Poreč.

U razdoblju poslije Drugog svjetskog rata će se na području kutjevačkog vlastelinstva, Turkovićevo dobro, razviti jedan od

najznačajnijih hrvatskih poljoprivrednih kombinata (PPK Kutjevo), posebice u djelatnosti sjemenarstva, vinogradarstva i vinarstva, čije plodove je naslijedila i današnja tvrtka „Kutjevo“ d.d.

U svojem povijesnom hodu, već u srednjem vijeku, Kutjevo je imalo karakter naselja-trgovišta s elementima gradskog naselja pa su ga već Turci u 16. stoljeću namjeravali proglasiti kasabom-gradom, a poslije toga, u 18. stoljeću, i isusovci, gospodari kutjevačkog vlastelinstva. Te nakane ostvarile su se tek 2006. godine, od kada Kutjevo ima status grada. Svaki grad ima svoje ulice i trgove, javne ustanove, prostore i parkove. Kutjevački park pri dvorcu i župnoj crkvi je zaštićeni spomenik vrtne arhitekture. Danas, narušen različitim intervencijama, traži više njege i zaštite, sustavno održavanje i znalačku obnovu. Tom cilju, obnovi i zaštiti, pristupili su i autori ove knjige.

Josip Buturac, svećenik, teolog i povjesničar prikazuje 1942. godine u časopisu „Hrvatska prošlost“ školski i misionarski rad požeških isusovaca, njihovo religijsko, prosvjetno i gospodarsko djelovanje u Kutjevu i Sesvetama, s posebnim osvrtom na stanje u 35 sela kutjevačkog vlastelinstva. Povijesni prikaz temelji na arhivskoj građi Nadbiskupskog arhiva i Državnog arhiva u Zagrebu o isusovcima u Požegi i Kutjevu, najvećim dijelom nastaloj prigodom popisa i primopredaje imovine isusovačkog kolegija u Požegi 1773. godine, kada je ukinut crkveni red Družbe Isusove. Od literature, između ostalog, spominje djelo Julija Kempfa i tiskane knjižice Milana Turkovića.

Iako je kutjevačko vlastelinstvo (od 1698. do 1773.) u vlasništvu crkvenog reda te se odnosi vlastelin-kmet podložnik jednako tretiraju kao i za svjetovne vlasteline (plemstvo), Josip Buturac navodi da je na kutjevačkom vlastelinstvu taj odnos bio „mekši“. Kmetovi su plaćali u novcu daće (zemljarina, *titulo terragi*) na posjed, sesiju ili selište, po veličini ili po katastarskim jutrima. Na vodenice i žirovinu, davali su desetinu od priroda, a dužni su bili davati i rabotu u naravi.

Iz prihoda su isusovci financirali požešku gimnaziju i akademiju, pučke škole i župe u Kutjevu i Sesvetama. Međutim, iz dužničkih knjiga „dobro se vidi kako su oni siromasima opraštali daće, odnosno dulje vremena čekali na uplatu, a potrebnima davali u zajam gotov novac“. Čak i kraljica Marija Terezija uzela je zajam kod požeških isusovaca, 1000 forinti uz kamatu 6 %, za vrijeme sedmogodišnjeg rata, 1761. godine. Kmetovima je bio omogućen pristup u šumu za nabavu ogrjevnog drva i građe za kuću, dozvoljeno im je bilo uzgajati duhan i svilenu bubu, napasati stoku na vlastelinskim pašnjacima i u šumi, prodavati vino i rakiju u razdoblju od Miholja do Đurđeva... Iako je dio sela kutjevačkog vlastelinstva bio naseljen pravoslavnim stanovništvom, isusovci nisu pravili među svojim podložnicima razliku u vjerskom pogledu.

Zanimljiv je tablični prikaz koji Josip Buturac navodi za sva sela kutjevačkog vlastelinstva, uspoređujući podatke iz 1702. i 1773. godine. Opći je zaključak kako su se sela u tom razdoblju gospodarski razvila, došlo je do porasta kućanstava, proširenja poljoprivrednog zemljišta, uzgoja stoke, konja, voćnjaka, vinograda, pčelaca... navedene su poimenično porodice u svakom selu, broj kuća, poljoprivredne površine (oranice), nazivi mjesnih rudina, vjerska pripadnost, migracije stanovništva, doseljenici i izumrle porodice. Spominje se pak i stagnacija pa i nazadovanje gospodarstva u vrijeme kada je vlastelinstvom upravljala ugarska Naukovna zaklada (u Ministarstvu financija), uglavnom tuđinska administracija koja nije uspostavila komunikaciju s narodom kujevačkih sela. Iako su stanovnici sela imali na raspolaganju obilje plodne zemlje, porast broja kućanstava i članova obitelji nije išao poželjnim uzlaznim trendom. Kao jedan od razloga stagnacije i depopulizacije, posebice poslije ukidanja kmetstva 1848. godine, Josip Buturac navodi „krivo shvaćanje slobodnog raspolaganja imetkom, težnju za bezbrižnim životom, te pomanjkanje narodnog ponosa i svijesti“.

U Požeškom zborniku III, iz 1970. godine, Josip Buturac dao je kritički osvrt na netom izdanu knjigu Zdenka Turkovića „Sedam stoljeća dobra Kutjevo“ (Zagreb, 1969) u kojem naglašava hvalevrijedno djelo autora. Autor je na 118 stranica i s 99 slika dao povijesni tijek razvoja naselja Kutjevo (trgovišta) i Kutjevačkog dobra (gospoštije, vlastelinstva) od onivanja cistercitske opatije 1232. do 1945. godine. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja, koliko je dobro Kutjevo promijenilo vlasnika. Povijest Kutjeva i kutjevačkog kraja u vrijeme turske okupacije prikazana je u knjizi Nenada Moaćanina: „Požega i Požeština u

sklopu osmanlijskog carstva (1537. - 1691.)“, a gospodarska povijest u knjigama Filip Potrebice: „Povijest vinogradarstva i podrumarstva u Požeškoj kotlini“ (1982.) i Igora Karamana: „Požega u srcu Slavonije“ (1997).

U svojoj knjizi „Sesvetački kraj u srcu Poljadije“ Tomislav Wittenberg obradio je i kutjevački kraj s povijesno-kulturnog i gospodarskog stajališta, od spominjanja imena Kutjevo do današnjih dana. U sklopu poglavlja: Kutjevo od 1945. do danas, posebno mjesto zauzimaju razvoj Kombinata (PPK Kutjevo), župa Kutjevo, škola, općina, društvene i sportske organizacije te kutjevački vinogradari.

Od parkovnih površina i gradskog zelenila Kutjeva važne su zelene površine za javne namjene južno od dvorca, drvored u glavnoj ulici i parkovna površina uz upravnu zgradu „Kombinata“, no one nemaju povijesnu konotaciju i novijeg su datuma.

Detaljniju registraciju drveća i grmlja u kutjevačkom parku, s nekim povijesnim činjenicama obavio je Đ. Rauš 1977. godine prilikom tisknja monografije „Požega 1227.-1977“.

Nešto više o kutjevačkom parku s kratkim prikazom povijesti kutjevačkog vlastelinstva i Kutjeva obznaniili su 1998. godine Šćitaroci. M. i B. Šćitaroci u knjizi: „Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka“. Knjigom se upućuje na relevantnu arhivsku građu, dokumente i literaturu o kutjevačkom parku.

Cjelovitu studiju: „Kutjevo, kompleks isusovačkog samostana“ izradili su 1988. godine stručnjaci i znanstvenici Instituta za povijesne znanosti, Odjela za povijest umjetnosti. Studija čini temelj za obnovu dvorca i župne crkve, što je i učinjeno devedesetih godina prošlog stoljeća. Za parkovnu arhitekturu data je geodetska podloga s naznačenim putevima, stazama, drvećem, travnjacima i objektima unutar spomeničkog kompleksa. Mnogo drveća, koje je tada registrirano, danas se ne nalazi u parku te je nužna sanacija, popuna i obnova postojećeg stanja.

Knjiga koju predočavamo u prvom dijelu sadrži povijesni presjek razvoja grada Kutjeva, župne crkve i kutjevačkog dobra, od prvog spomena 1232. godine do današnjih dana, a u drugom dijelu slikom i tekstem se ukazuje na drveće i grmlje koje se danas nalazi u parku. Priloženi situacijski plan bit će od pomoći za snalaženje u prostoru spomeničkog kompleksa.

Autori

Kutjevo kroz povijest

Arheološki nalazi iz pretpovijesti, doba paleolita i neolita, bakrenog, brončanog i željeznog doba svjedoče da je područje grada Kutjeva i okolice bilo nastanjeno i prije više od deset tisuća godina prije Krista. Povoljni klimatski uvjeti, južne, osunčane padine Krndije bogate šumom i divljači, plodna polja uz potoke s raznolikim biljnim i životinjskim vrstama, ribama i rakovima pružali su povoljne uvjete za boravak ljudi i osnivanje stacionarnih naselja. Nastanak naselja posebno je vezan za doba neolitika, kada se ljudi počinju baviti poljoprivredom (ratarskim kulturama i stočarstvom), vezujući se za jedno mjesto stanovanja, za razliku od selilačkih lovaca, tragača za hranom, iz doba paleolitika i mezolitika. U antičko doba, helenske i rimske kulture i civilizacije, područje je naseljavano, osnivana su naselja i vojvodstva, građeni putevi.

U prvom tisućljeću nove ere poslije Rimljana prohujali su ovim krajevima Huni i Avari, da bi se u sedmom stoljeću trajno doselili Slaveni. Osnivanjem „starohrvatske države“ početkom 9. stoljeća, s narodnim vladarima, knezovima i kraljevima, sve do početka 12. stoljeća, Hrvati su bili svoji na svome, da bi otada pa do 1991. bili u različitim „unijama“.

U povijesnim dokumentima Kutjevo se prvi put spominje 1232. godine.

Osnivanje opatije Abattia de Gotho in Vallis honesta

Od početka 12. stoljeća pa do 1232. godine, kada se spominje naselje Kutjevo, Hrvatska je bila u uniji s Ugarskom.

Ugarski kralj Andrija II. poslao je 1232. godine u Požešku kotlinu (*Vallis honesta* al. *Honesta vallis de Posega*), odnosno Kutjevo (*Vallis honesta de Gotho*) 12 redovnika cistercita da utemelje samostan-opatiju. Braća redovnici došli su iz mađarskog samostana Zircz, koji su u Bakonjskoj šumi osnovali samostan još 1182. godine.

Pretpostavlja se da ih je kralj Andrija II. uz blagoslov pape poslao da se narod obrani od pošasti bogumilskog krivovjerja, koje je u 12. stoljeću uhvatilo korijene u Bosni i širilo se preko Save u Slavoniju i Požeštinu. O prihvaćanju bogumilstava u Požeštini svjedoče i neki toponimi ostali do danas, poput Starac, Djed, Gost, Dobrogošće...

Cisterciti (*Ordo Cisterciensis*) su rimokatolički crkveni red nastao reformiranjem benediktinaca 1098. godine. Osnovani su ga sv. Robert, sv. Alberic i sv. Stjepan Harding, a za organizaciju i širenje samostana u Europi osobito je zaslužan sv. Bernard iz *Clairvauxa* (1090.-1153.).

Naziv cistercita potječe od imena francuskog samostana Citeaux ili na latinskom Cistercium, gdje je jedno vrijeme boravio sv. Bernard, da bi kasnije s dvanaestero subrača otišao na osamljenu, ali sunčanu i svijetlu dolinu *Clara vallis* ili francuski *Clairvaux* i utemeljio glasoviti cistercitski samostan. Svi kasnije osnovani samostani diljem Europe nazivat će se „kćerke“ opatije u *Clairvauxu*.

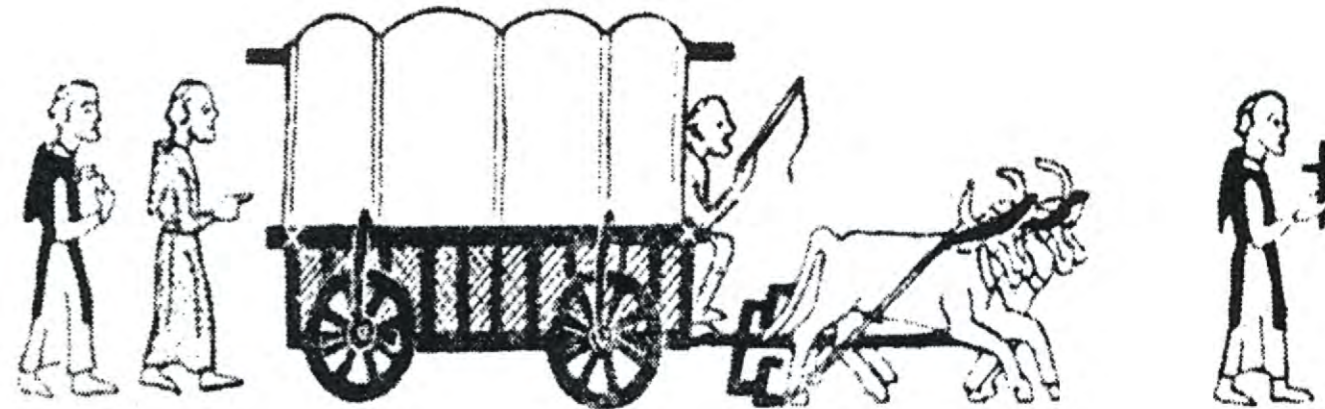

Sv. Bernard iz Clairvauxa

Sv. Bernard aktivno djeluje u vrijeme križarskih ratova i osnivanja crkveno-vojnog reda templara (križara). Templari će na Sinodu u Troyesu prihvatiti pravila reda koja je utvrdio sv. Bernard. Otada će uvijek postojati „neka tajna veza“ između cistercita i templara, pa i onih koji su imali svoje samostane u Slavoniji. Najbliži templarski samostan bio je u Vetovu, a nešto dalje u Našicama. Red cistercita došao je u Hrvatsku za vladanja ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II. Arpadovića (1205.-1235.). Kralj je dao sagraditi opatiju i crkvu 1205. u Topuskom te u Senju (1214.), u Zagrebu (sv. Marija na Dolcu) i sv. Jakov na Otoku u blizini Podsuseda. Crkve su najčešće posvećivali Blaženoj Djevici Mariji. Povjesničari umjetnosti i arhitekti kažu da su gradnjom crkava i samostana u Hrvatsku donijeli francusku gotiku. Samostan-opatiju u Kutjevu (*Abattia de Gotho*) hrvatski povjesničari će pak nazivati kćerkom opatije u Zirczu. Prema istraživanjima mađarskog povjesničara Konstantina Horvata, o povijesti opatije Zircz (ukinuta 1950. godine) postoji opis ceremonije prilikom odlaska 12 redovnika-patara iz Zircza u Kutjevo. Zdenko Turković će pak reći da je tlocrt i nacrt pročelja opatije u Kutjevu sličan onoj u Citeauxu.

Pročelje opatije u Citeauxu (grafika)

Odlazak redovnika cistrcita iz Zircza u Vallis honesta de Gotho

Da bi samostan-opatija mogla biti kanonski priznata kao nezavisna redovnička zadruga, treba ju sačinjavati minimalno 12 redovnika. Očinska vlast (*paterna potestas*), odnosno opatska dužnost, povjerena je pateru Nikoli, a u *Abattia de Gotho* ponijeli su nužne rekvizite: veliki drveni križ, relikvije, misna odijela, križeve, kaleže, psaltir i druga liturgijska pomagala.

Mjesto za utemeljenje opatije vjerojatno je prije pomno odabrano prema cistercitskim pravilima, u osamljenoj sunčanoj dolini vodotoka, za razliku od braće benediktinaca koji su birali samostanska mjesta na usamljenim, slabo pristupačnim gorskim visovima.

Došavši u Kutjevo braća cisterciti iz Zirca odabrali su sličnu, osamljenu i čudnovatu dolinu u kutu, tamo gdje se Kutjevačka Rika izašavši iz krndijske dubodoline širi u „štovanja vrijednu Požešku dolinu“ (*Vallis honesta de Posega*). Naziv opatije *Abattia de Gotho* upravo kazuje o takvoj poziciji. Cisterciti su strogi, siromaški crkveni red, povezan strogim samostanskim pravilima (klauzura), gdje se redovnici nalaze unutar kamenom ograđenog samostanskog i gospodarskog prostora (vrt, povrtnjak, voćnjak, vodenica, ribnjak, podrum...). Crkva se nalazila unutar zidina, samo jednim krajem (pročeljem) dostupna puku. Vjeruje se da su stari vinski podrum, koji se dijelom nalazi ispod crkve, gradili cisterciti.

Redovnicima se iznimno prepuštalo obrazovanje i upravljanje župom. Gospodarenje na posjedu (majurima) ili tzv. granglijama prepušteno je braći laicima koje su zvali konversi te su oni prenosili narodu znanja, vještine, kršćanske i etičke norme puku s kojim su komunicirali. Povijesni dokumenti svjedoče da je već 1234. godine, nedugo nakon utemeljenja opatije, papa Grgur IX. pisao opatu Nikoli da pošalje dvojicu redovnika- patara konverza u Bačku, kako bi tamo trajno upravljali jednom ubožnicom (hospitalom). Takvi

Cisterciti s opatom

Cistercit (brat) u berbi jabuka.

majuri kojima su upravljali cisterciti nalazili su se u Kuli, Bektežu, Grabarju, Sesvetama..., gdje su se bavili agrikulturom te u prigrorskim selima Mitrovcu, Venju, Hrnjevcu..., gdje su bili vinogradi i voćnjaci.

Cisterciti, kao reformirani benediktinci, svojim djelovanjem držali su se gesla sv. Benedikta „Ora et labora“ (Moli i radi). Krase ih vrline kreposti, discipline, askeze i kontemplacije, uz težak tjelesni rad. Nosili su bijelu odoru sa crnim skapularom koji im je pokrivao glavu i

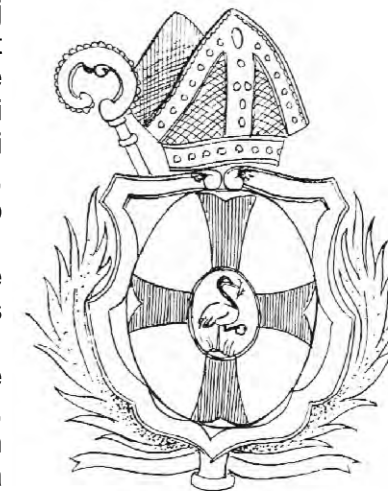
pleća. Takva kombinacija boja slična je ptici svraki pa su ih u narodu zvali svrakari ili bijeli fratri. Na slici (grafici) vidljiva je odora takve crno-bijele kombinacije.

Gospoštija cistercitske opatije bila je razmjerno mala. Granica posjeda bila je omeđena na sjeveru bilom Krndije prema Motičini, gdje su gospodarili plemići Morovići, a na zapadu do Podgorske rike i atara sela Hrnjevca. Na istoku je granica završavala uz Sečijevo vlastelinstvo Gradište s 32 sela. Na jugu posjed je završavao u donjem kutjevačkom polju. Milan Turković će pak reći :., U krupnim crtama tekla je njena međa prema sjeveru na Kutjevom planinskim prijedjelima sve do razmeđe voda, istočno preko sela Begteže i sela sv. Gjuraj (Kula); prema jugu selom Sesvete (Svi sveti); jugozapadno selom Rajsavci; a zapadno selom Venje i napokon brdskim šumama“. Najveći dio posjeda bio je pod šumom, na prigorju prostirali su se pašnjaci, vinogradi i voćnjaci te u ravničarskom dijelu polja i livade, gdje su cisterciti imali svoje gospodarske posjede (majure). Značajno je da su redovnici vjerojatno koristili bogatstvo ploda pitomog kestena (predjeli Lipa, Plane, Mala rijeka, Remetska rijeka...) i hrasta sladuna (Hajderovac, Dragaljevac), šumskog drveća koje se na njihovom posjedu obnavljalo još od doba Rimljana (I. V. stoljeće n.e.). Iako su zatekli obilje prirodnih darova (šumskih plodova i divljači, ribe u potocima i ribnjacima, nastavili su i unaprijedili tradiciju uzgoja vinove loze, žitarica, bavljenje stokom i pčelama.

Odmah po dolasku sagradili su samostan od tvrdog materijala i crkvu posvećenu Blaženoj Djevici Mariji (*Abbatia beatissime Marie Vallis honesta de Gotho*). Na čelu opatije bio je opat (prvi među jednakom subračom). Prvenstvena zadaća redovnika bila je učvršćenje i širenje vjere, moralno uzdizanje i obrazovanje puka. Uz pastoralni rad bavili su se ljekarništvom i liječenjem te unapređenjem gospodarskih aktivnosti i zanatskih vještina. Svojim radom i marom kutjevački cisterciti stekli su ugled te njihovi opati svjedoče ili vode povjerljive poslove, posebice prilikom ovjere posjeda pojedinih plemenitaša i gospoštija, kao i crkvenih akata, o čemu svjedoče povijesni dokumenti.

Osim samostana i crkve u Kutjevu se spominje 1441. godine utvrda- kastel (oppidum), koja je pripadala plemenitašima Gorjanski, a kasnije grofovima Iločkim, kutjevačkom vlastelinstvu s posjedima u Lakušiji, Kuli, Petričevcu i Vrbanovcu (Sesvete ?).

Za vrijeme tristogodišnjeg boravka u Kutjevu cisterciti su postavili temelje, za ono vrijeme modernog gospodarstva. U poljima su se držali plodoreda, djelom zemlju ostavljali na ugaru, ali su uveli gnojdbu polja stajskim gnojem. Imali su zatvoreni ciklus proizvodnje, od ratarskih kultura i livada do uzgajanja stoke i proizvodnje mlijeka i mesa. Svoje znanje su prenosili na dijelove okolnih vlastelinstava i seoska kućanstva te je u 14. i 15. stoljeća kutjevačko područje bilo najgušće naseljeno u Požeštini.

Grb opatije »de Gotho«

S bližim i daljim okolišem, kao i matičnom opatijom u Zircu, komunicirali su starim antičkim (rimskim) putovima koji su u Podravinu vodili preko Gradišta, Bedemgrada do Našica ili putem koji je od Kaptola i Doljanovaca vodio do Pogane gradine, Strigrad i Ružica-gradu do Orahovice. Na istok i zapad Požeštine putovali su Banskom cestom (*via Bani*), a na jug preko Sesveta do Pleternice pa u Posavinu. Po nekim znakovima može se zaključiti da su držali i prijelaz preko Save u Brodu, Priču ili Kobašu te ubirali brodarinu.

Opatija i crkva bili su pod patronatom svjetovnih regionalnih vladara od kojih se posebice spominju krajem 15. stoljeća palatin Ladislav Gorjanski i herceg Lovro Iločki te početkom 16.stoljeća kraljevski savjetnik Ladislav More. Kao patroni i kolatori ovi svjetovni vladari imaju pravo predlagati opate iz cistercitskog reda, a u iznimnim slučajevima i iz drugih crkvenih redova. Tako je, primjerice, poslije smrti muža palatina Ladislava Gorjanskog (1460. godine) njegova udova Aleksandrina predložila papi za opata cistercitske opatije u Kutjevu franjevca Stjepana iz pečuhskog samostana, navodeći da je među cistercitema došlo do nereda.

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća, ugroženi turskim osvajanjima i pogubnim pohodima u Požeštinu, redovnici se osipaju na mali broj (3-4), njihovo djelovanje i utjecaj slabi te će godine 1493. opatom postati klerik Ivan, a početkom 16. stoljeća će papa Julije II. uputiti za opata u Kutjevu pečuhskog klerika Ivana Betokriha, pod uvjetom da u roku dvije godine položi zavjete i obuče cistercitsku odoru. Očito je da su se u to vrijeme redovnici cisterciti i benediktinci prorijedili, kako u opatiji *de Gotho* tako i oni na Rudini u orljavačkom kraju. Prema povijesnim podacima, u požeškoj županiji je u drugoj polovini 15. stoljeća bilo oko 100 malih i srednjih plemićkih posjeda, s tridesetak tvrđava i kastela te oko 360 sela i zaselaka. Bio je to gusto naseljen kraj te je plemstvo, a i pučanstvo tražilo prostora za preživljavanje, potiskujući i uzurpirajući šume i obrađena zemljišta, među ostalima i posjed cistercitske opatije u Kutjevu. Redovnici, zatvoreni unutar zidina, često iz dalekih zemalja Francuske i Njemačke, sve su manje što zbog jezičnih barijera, što zbog strogosti reda, uspostavljali komunikaciju s narodom. Pastoralnu službu su preuzimali redovnici franjevci, koji su se lako uklapali među hrvatski narod, čiji su bili sinovi te su ih zbog njihove bliskosti zvali „ujaci“. Konačno rasulo opatije *de Gotho* bilo je pred sam dolazak Turaka u Požeštinu, a preostali redovnici iz opatije povukli su se u Ugarsku oko 1529. godine. Od godine 1529. do 1539. patronat nad opatijom ima kraljevski savjetnik Ladislav More, koji je bio posjednik više imanja u Požeškoj županiji, a poslije dolaska Turaka u Kutjevo 1539. godine opatija *de Gotho* i crkva Blažene Djevice Marije bile su prepuštene zubu vremena.

Srednjovjekovna župna crkva bila je na sadašnjem mjestu kapelice Pohoda Blažene Djevice Marije. Sadašnja kapelica sagrađena je 1925. godine povodom proslave 1000 godina hrvatskog kraljevstva. Nositelj gradnje bio je mjesni apotekar Nikola Badovinac, koji je bio grkokatolik.

Ime Kutjevo se u povijesnim dokumentima različito pisalo: Gotho, Gotto, Coto, Kotho, Kothoa, Cuttieva, Cuttyeva Kutheva). Ne tako davno, pa i danas, mještani ga zovu Kuteva i Kutevo, ikavci Kutiva i Kutivo, a pravoslavni su ga zvali Kutijeva.

Vjerojatno je naziv Kutjevo nastao od hrvatskih riječi *kut* (ugao) i *vas* (selo), dakle selo u kutu. Ubacivanjem glasa *e* iza *kut* i odbacivanjem glasa ili slova *s* iza *vas* na kraju riječi nastao je stari naziv ženskog roda *Kuteva*, koji je u novije vrijeme prešao u srednji rod *Kutjevo*.

Milan Turković će pak u svojoj monografiji „Vlastelinstvo Kutjevo“ iz 1906. zapisati još jednu mogućnost nastanka naziva Kutjevo.

Porijeklo naziva Kutjevo imademo po glasovitom učenjaku Šafariku tražiti u Bugarskoj. God. 924. potražio je zaklonište srbski knez Zaharija sa mnogobrojnim narodom s ovu stranu Save pred bugarskim četama. Ovo bijaše povod, da je slavohlepni bugarski knez Simeon Veliki g. 927. navalio na sadanju Slavoniju, pa ju i podjarmio.

Bugarski predjel pod Kučaj-planinom, jugo-istočno od Braniševa zove se Kučevo ili Kučajevo. Kuč, Kuča, Kučaj, Kučaja, ili Kyč, Kyča običajni su izrazi kod sviju Slavena za kamenita, strma brda južnoga položaja. Kad su se bugarski Kučevčani doselili i požešku dolinu i smjestili u sadanje Kutjevo ili Kučevo, zadržali su radi srodnosti položaja i predjela milozvučne nazive rodnoga kraja“.

Koliko je ova pretpostavka o nazivu Kutjevo vjerodostojna ne može se zaključiti temeljem dokumenata, no činjenica je da se Veliko bugarsko carstvo protezalo do naših krajeva. Moguća poveznica s naseljavanjem bugarskog pučanstva u Kutjevu je hrast sladun, kojem je prirodni areal na području ondašnje bugarske države, a donesen je i kultiviran na područje Kutjeva i Gradišta radi ploda i kao kulturni simbol (badnjak), te bogumilstvo koje se širilo u bugarskoj državi tijekom 9. i 10. stoljeća i prenosilo u bosanske i dijelom slavonske krajeve do 15. stoljeća. Možda upravo zato papa šalje redovnike cistercite iz Mađarske u Kutjevo, kao centar bogumilstva u Požeštini, da bi se zapriječio njihov daljnji utjecaj.

U srednjem vijeku naselje Kutjevo bilo je varoš, slobodno trgovište (oppidum). Bilo je sjedište župe sa župnom crkvom, koja nije bila na istom mjestu crkve Blažene Djevice Marije, nego nešto sjevernije od kasnije izgrađenog samostanskog kompleksa. Župa i župna crkva održale su se i za turskog doba, a cistercitska, kasnije isusovačka crkva postala je župnom 1786. godine.

Kutjevo u doba Turaka

Turci su Požeštinu osvajali u razdoblju od 1536. do 1540. godine. Povijesni dokumenti pokazuju da su gradovi-tvrđave Kamengrad i Kutjevo (oppidum) najdulje odolijevali turskim osvajanjima. Početkom 1537. godine osniva se požeški kadiluk s pet nahija (Svilna, Kaptol, Podgor, Hruševa i Granica), a glavne ratne operacije na području Požeštine vodi Veli vojvoda. Prema turskom poreznom popisu (kanun-nama) iz 1540. godine, u defteru se navodi da je u nahiji Granica selo Kutheva pusto. Spominje se da postoji baština čiji je posjednik Pava v. Radič sa zapuštenom vodenicom. Još tri nađene vodenece su upisane u vlasništvo Mehmed-bega Jahjapašića iz Beogradskog pašaluka. U selu sv. Đurađ (Kula) spominje se mezra (napušteni posjed, majur cistercita) koja je upisana na kutjevačkog Berak-agu.

To ukazuje na to da su borbe za kutjevački kaštel, opatiju i gospodarstvo s majurima, što je bilo u posjedu kraljevskog savjetnika Ladislava Mora, bile žestoke, narod se iselio, a građevine i posjed bijahu zapušteni. Spominje se da Veli vojvoda nadzire jug i centar (Požeštine), istok (Kutjevo) „kaštelani“, a sjeverozapad prema Kamenskom plemenitašu Tahiju.

Vjerojatno potkraj 1540. godine Turci ulaze u kutjevački kaštel, zaposjedaju majure i formiraju vojne posade. No, nakon pada Budima 1541. godine i stabilizacije turske uprave na području Požeštine dio vojske, posebno konjanici-bešlije, povlače se s požeškog područja u Budim. Spominje se da je u razdoblju od 1541. do 1543. godine povučeno s kutjevačkog područja 100 bešlija u Budim. Zanimljivo je da su kutjevačke bešlije Berak-age sloveli kao „kaznjenička“ postrojba jer su manjim jedinicama (buljucima) zapovijedali degradirani časnici (divane), kojima su zbog povrede vojničkog kodeksa oduzeta časnička prava i zvanje. Porezni popis iz 1545. godine, kada je ustrojen Požeški sandžakat, kadiluk proširen na 8 nahija, (Požega, Gnojnica, Svilna, Kruševa, Granice, Kamengrad, Kutjevo, Orlavaska) spominje da u nahiji Kutjevo selo Kutevo ima 22 kuće. Prema imenima gospodara kuća, može se zaključiti da su se u selo vratili neki prijašnji stanovnici. Selo još nije u potpunost islamizirano iako se spominju i stanovnici Muslimani, koji ne plaćaju državni porez (filuriju) i ostala davanja, ali su uključeni u davanje desetine. Evo popisa kršćanskog dijela stanovnika Kutjeva iz 1545. godine: Petar Bošković, Mika Tomaš, Štefan Blaž, Ivak, Đura Ivak, Tomaš Ivak, Paval Horvat, Štefan Grgić, Matija Gradiška, Đuro Varga, Martin Marković, Dijan Marković, Miha, Berta Miha, Martin Jelovčić, Tomaš Bereković, Patar Ferenc, Vukman Vlah, Vladko Matija. Iz poreznog popisa vidljivo je što su stanovnici sela (raja) uzgajali na svojem posjedu. Oporozovana je proizvodnja pšenice, ječma, raži, zobi, prosa, sijena, bostan te svinje, pčele, vino, vinogradi, vodenece..., ukupno 2500 akči (novčanih jedinica).

U nahiji Kutjevo navodi se niz zapuštenih imanja (mezre), a spominje se da su neke od njih u „nevjerničko vrijeme“ uživali porkulabi (vlastelini) Tahi Ferenc, Ištvan, Mikloš... i opat porkulab (*opat opatije de Gotho*). Napušteno zemljište, pustoseline, selišta, mezre i čitluka u najam uzimaju turske spahije koji ih priključuju svojim spahilucima diljem Požeštine. Mnogi od njih ne žive u Kutjevu nego diljem Požeškog sandžakata.

U doseljavanju katoličkog, pravoslavnog i muslimanskog stanovništva na prostor bivšeg vojvodstva Kutjevo i Gradište, tijekom razdoblja od 1540. do 1545. popunjava se na području Kutjeva 31 selo, a na području Gradišta nekoliko sela pravoslavnim stanovništvom (Londžica, Granice, Stojčinovac, Ljeskovicica, Sibokovac, Jurkovac, Duboka), koji su bili u martološkoj (čuvarskoj) službi. I u neka sela kutjevačkog vojvodstva Turci doseljavaju pravoslavno stanovništvo (Hrnjevac, Novoselci, Mitrovac, Latinovac). Formirana je nova turska upravna jedinica, nahija Kutjevo. Značajno je da će poslije odlaska Turaka cijeli prostor bivšeg vojvodstva Kutjevo i Gradište biti upravno ustrojeno kao gospoštija Kutjevo.

U poreznom popisu iz 1561. godine Kutjevu se pripisuje atribut varoši ili trgovišta, većeg naselja s vojnom utvrdom, u kojem je ubilježeno 71 kuća muslimana i 25 kuća kršćana. Muslimani su naselili južni, donji dio varoši (južno od opatije „*de Gotho*“), vjerojatno oko grada-kaštela u kojem su boravili konjanici-bešlije U tome okolišu se nalazila kutjevačka džamija, a kršćanska se mahala nalazila sjeverno i zapadno od opatije, uz staru župnu crkvu (oko današnje kapelice sv Josipa), tamo gdje započinje krndijski

klanac. U požeškom kadiluku atribut trgovišta (varoši) nosili su još Velika, Kaptol i Vetovo. Kaptol je polovinom sedamnaestog stoljeća (između 1628. i 1666.) dobio status kasabe, grada poput Požege, s najvećim dijelom muslimanskog stanovništva sa čak dvije džamije.

Požeški sandžakat potkraj XVI. stoljeća

Popisivač zemljišta je zapisao i sljedeće: „Zapušteni vinogradi, njiva i livada koje je u nevjerničko vrijeme posjedovao svećenik opat...“. Naravno, sve zemljište koje nije imalo živog vlasnika sesije (selišta), pa bio on i kršćanin, pripalo je naseljenim muslimanima ili onima koji su za zemljište platili tapiju (zakupninu) carskoj blagajni. Posebno je zanimljiva bila šuma pitomog kestena u Krndijskom gorju, čiji je plod bio tražena roba kojom se trgovalo diljem carstva. Poznato je da je požeški dizdar Hadži Mehmed-aga imao u posjedu veći dio kestena unutar Požeštine, među ostalima i onaj iznad Radovanca, koji se i danas naziva Begluk.

U detaljnijem popisu iz 1579. godine zabilježeno je 60 muslimanskih i 30 kršćanskih kuća. Poimeničnom popisu Muslimana pridodano je ponegdje zanimanje pa je vidljivo da varoš Kutheva ima hođu i dva mujezina te niz odoša, čehaju, azape i farise, koji su bili vojni časnici i obveznici bešlijske postrojbe pri kutjevačkoj utvrdi. Posada doduše nije bila stabilnog karaktera, kao one pri požeškoj i kamengradskoj tvrđavi, te su za vrijeme pobuna raje i hajdučije bile izložene pljački i destrukciji.

I dok je šesnaesto stoljeće obilježeno stabilizacijom turske uprave i islamizacijom stanovništva, početak sedamnaestog stoljeća, dapače već nakon poraza Turaka pod Siskom 1593. godine, obilježeno je sve većom destabilizacijom turske uprave, demografskim promjenama, hajdučijom, ali sve većim popuštanjem kršćanskom stanovništvu. Konačan poraz Turci su u Požeštini doživjeli 1691. godine. Već porezni popis iz 1579. godine ukazuje na to da u Kutjevu slabi muslimansko stanovništvo na račun kršćanskog. U 17. stoljeću razmatra se u požeškom sandžakatu da i Kutjevo, poput Kaptola, dobije status kasabe (grada), no vjerojatno zbog slabljenja muslimanskog dijela sela taj status je izostavljen.

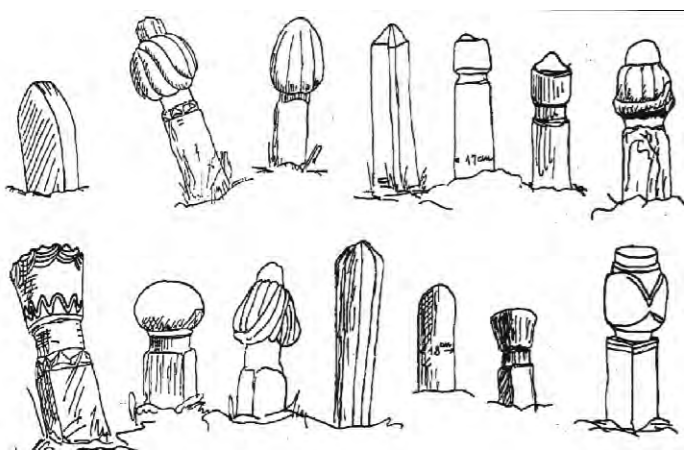
Zanimljivo je da su pravoslavni kršćani pod vlašću Turaka obnovili 1557. godine patrijaršiju u Peći. Širenje pravoslavlja došlo je i na granice Kutjeva. U Duzluku, kraj Orahovice, obnovljena je mitropolija 1585. godine, gdje su boravili pravoslavni episkopi koji su imali crkvenu jurisdikciju nad cijelim požeškim krajem. U isto vrijeme za katolički dio stanovništva Požeštine skrbi su franjevci iz Velike i Našica.

Prema jednom dokumentu iz 1550. godine, pravo patronata nad kutjevačkom opatijom kralj Ferdinand I. dodjeljuje Katarini, ženi Eustahija Feledskoga, a kćeri Ladislava More i Magdalene de Bakowcza, nekoć udove Lovre Iločkoga, dakle potomcima starih patrona-kolatora opatije de Gotho. Vjeruje se da su u to vrijeme samostan i crkva zapušteni a legalnost posjeda je samo formalna. Jedan drugi dokument, više od sto godina kasnije, 28. svibnja 1660., svjedoči pak o destrukciji crkve i opatije u Kutjevu. Toga nadneva franjevac vikar zagrebačke biskupije za Požeštinu, fra Petar Nikolić-Požežanin piše zagrebačkom biskupu Petru Petretiću: „Tu je bio u staro doba veliki manastir s opatijom, a ne zna se kakvog reda. Bio je tu i gradić (*oppidulum*) koji je davno napušten i razvaljen, a ostalo je još zidova i nekakvih kula. Iza samostana ima crkva, sagrađena od drveta. Tu se sastaju kršćani“. Dalje navodi kako je on, kada je bio župnik u Kutjevu, dao popraviti krov crkve, nabavio slike i kaleže te druge crkvene potrepštine, a župnu službu i dalje vode franjevci iz Velike i Našica.

Okvako su (u vrijeme Turaka) izgledale kuće u nekom dijelovima Kutjeva.

U vrijeme ratova za oslobođenje Slavonije (1687.-1691.) dobar dio katoličkog i pravoslavnog stanovništva je raseljen, no istovremeno u ispražnjena sela i gospodarstva doseljavaju se stanovnici iz drugih dijelova Hrvatske i Bosne.

Razni oblici nišana (turskih nadgrobnih spomenika)

Turski nadgrobnni spomenik i đezva nađeni u Kutjevu

U požeškom kraju turski nadgrobnni spomenici nađeni su samo u bivšoj nahiji Orljavac, selu Kujniku (zemljište „Metaljka“) i kod opatija Rudina, kod Čečavca. Iako su u Kutjevu za vrijeme Turaka bile dvije džamije i tursko groblje, do sada nisu pronađeni značajni turski materijalni artefakti. U Kutjevu je pronađeni jedan turski nadgrobnni spomenik (nišana) na predjelu Rizvanovac i čuva se kod obitelji Nemet. Nađeni je prilikom kopanja temelja za vikendicu, a na istom nalazištu nađena je i originalna turska đezva.

Kao posljednji zemaljski gospodar Kutjeva spominje se Mehmed Alaj-beg Agisagić, koji je stanovao u Požegi i kojemu se od svega davala desetina.

Darovnica austro ugarskog cara i kralja Leopolda I. kanoniku-opatu Ivanu Josipu Babiću i prijenos darovnice isusovačkoj kolegiji u Požegi

Nakon povlačenja Turaka vlast nad zemljištem i naseljima preuzima carska komora u Beču. Austro-ugarski car i kralj Leopold I. daruje mnoga gospodarstva na području Požeštine zaslužnim obiteljima i časnicima, zaslužnima u ratu protiv Turaka. Iako je većina imanja dodijeljena tuđincima, gospoštiju Kutjevo car dodjeljuje 1689. zagrebačkom kanoniku-štioću Ivanu Josipu Babiću, nalovnom skradinskom biskupu. Zagrebački biskup Aleksandar Ivan Mikulić predavajući od kralja darovanu gospoštiju i opatiju, 13. travnja 1689. godine, imenovao ga je generalnim vizitatorom s potpunom crkvenom jurisdikcijom za krajeve „između Drave i Save“, a kao opatu dodjeljuje mu pridjevak „*de Gotho*“ po punom nazivu crkve i opatije „*Beate Mariae Virginis de Gotho*“. Dobro kutjevačke opatije opatu Babiću dodijeljeno je prema komorskom popisu zemljišta i dobara godine 1690. Dobro Kutjevo je obuhvatilo sva sela od Lukača na zapadu do Londžice i Čaglina na istoku, te do Gradca i Ciglenika na jugu, 35 sela s oko 600 stanovnika. Prilikom predaje zabilježeno je da je kutjevački grad razoren, samostan srušen, a selo broji tridesetak kuća. Imanje se sastojalo uglavnom od golemih šuma, oranica, livada i vinograda....

Kanonik i opat Babić nije boravio u Kutjevu, nego je administratorom i upraviteljem župe kutjevačke imenovao svećenika Jakuba Mauračića. Opatija i dobro Kutjevo se desetak godina oporavljalo od poslijeratnih nedaća. U to vrijeme na području Hrvatske svoje djelovanje u vjerskom, prosvjetnom i moralnom pogledu pokazuju isusovci te će krajem 1698. godine (18. listopada) učiniti plemenitu gestu i darovati kutjevačko dobro s opatijom „*de Gotho*“. Zadaća isusovaca bila je da u Požegi odmah osnuju misiju a potom rezidenciju i kolegij. Prihod koji je ostvarivalo dobro u Kutjevu namjenjen je uzdržavanju isusovaca u Požegi, „koji će mladež i puk između Save i Drave poučavati te ga pobožnošću, znanjem i svim drugim, što je nužno, privoditi k spasenju...“.

Isusovačka rezidencija i vlastelinsko dobro u Kutjevu

Godine 1699. u Požegi je od misije osnovana rezidencija, kojoj je bio prvi nadstojnik otac Marko Stručić, a kao takav i prvi vlastelin (*dominus terrestris*) kutjevačkog dobra i opatije. Legalna isprava o predaji kutjevačke opatije s dobrom Kutjevo (*de Gotho seu Guttieva*) kralj Leopold I. potpisao je 7. veljače 1700. godine, pred smrt kanonika i opata Kutjevo. Pridjevak „*de Gotho*“ i danas je zadržan u administrativnim poslovima zagrebačke biskupije, a može biti dodijeljen zaslužnim crkvenim velikodostojnicima.

Kralj svojim kasnijim darovnicama iz 1700. godine potvrđuje isusovcima osim patronata opatijom i sva druga prava, imanja, gradove, sela, zaselke i zemlje u selima, s daćama i prihodima bilo koje vrsti te povratak eventualno otuđenih imanja iz doba cistercitske opatije.

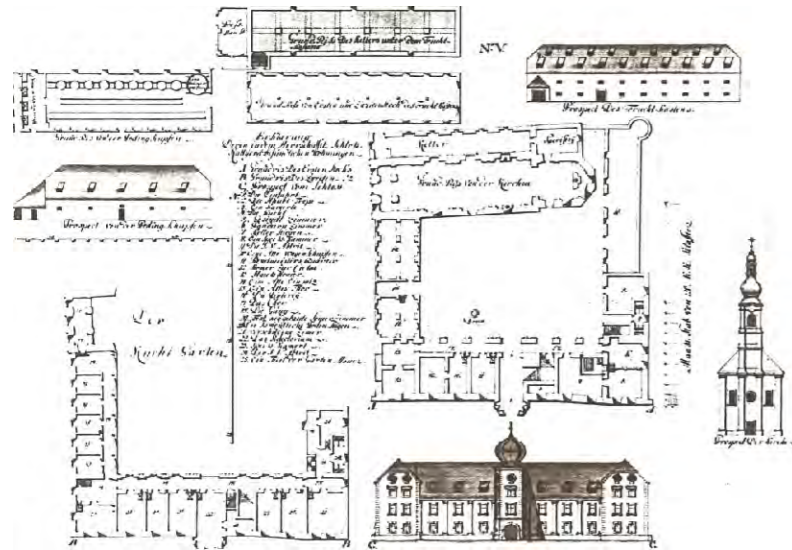
Isusovci su se nastanili u Požegi 1699. godine u jednu kuću pokraj Kamenitih vrata, moguće bivši pavlinski samostan, kasnije kuća požeškog muftije, pa vlasništvo Katarine i Ane Ličiković, i odmah započeli s prosvjetnim radom, osnivanjem niže gimnazije ili prvog gramatičkog razreda (*infima gramatice classis*).

Da bi se osigurali trajni prihodi za isusovačku rezidenciju i kolegij, stolni zagrebački kaptol je 1701. godine oformio povjerenstvo koje je reambulacijom trebalo utvrditi međe kutjevačkog dobra (vlastelinstva). Na čelu povjerenstva bio je carski i kraljevski komorski provizor Gabrijel Ladislav Hapsz. Izvještaj o reambulaciji predan je carskoj komori krajem 1702. a područje gospoštije Kutjevo poklapa se uglavnom s bivšom turskom nahijom, od Lukača, grebenom Krndije preko Kutjeva do Londžice i Čaglina na istoku, te u Poljadiju dolinom Vrbove i Londže do Gradca na jugu. Sporna su ostala sela Vetovo i Jakšić koja nisu ušla u sastav gospoštije. U sastav ušla su 34 sela, odnosno 403 selišta (sesije) od kojih je oko 344 (70 %) bilo zapušteno. Rektori požeškog isusovačkog kolegija su putem upravitelja ili provizora vlastelinstva postepeno popravljali loše zatečeno stanje usavršavajući gospodarstvo. Većinu prihoda ostvarivali su od šume (hrastika i kestenika) koje su proširivali, a potom od poljoprivrednih kultura, oživljavanjem vinogradarstva i voćarstva, uzgajanjem kultura duhana, svilogojstvom, mlinarstvom i ribnjicarstvom. Na majurima uzgajaju stoku te se spominje da su na kulskom majuru „*Helvecija*“ uzgajali stotinjak krava švicarske pasmine.

Osim uzdržavanja kolegija i gimnazije u Požegi, uzdržavaju i osnovne škole u Kutjevu i Sesvetama. Početkom 18. stoljeća započinju intenzivnu gradnju isusovačkog kolegija u Požegi (1709.-1711.). Paralelno sa svojom izgradnjom pomažu obnovu franjevačkog samostana i crkvu Duha Svetoga i sudjeluju u drugim donacijama. I dok su kutjevačkom kraju službu Božju obavljali isusovci, na ostalom području Požeštine Bogu i narodu služili su franjevci. Značajno je da je u to vrijeme jedan franjevac rodom iz Kutjeva bio provincijal Bosne Srebrne. To je fra Andrija Ivanagić-Kutjevčanin, a službu provincijala obavljao je u razdoblju od 1720. do 1724. godine. Umro je u Cerniku 1729. godine, a pokopan je u veličkoj crkvi.

U Kutjevu se gradi crkva Blažene Djevice Marije na mjestu nekadašnje cistercitske crkve, a pokraj crkve, na ruševinama bivšeg samostana, podiže se velebni jednokatni dvorac, građen između 1721 i 1735. godine, kada je „zasjao“ u punom reprezentativnom sjaju. Izgrađen je za ono doba impozantan, građevinski zanimljiv podrum na temeljima starog, cistercitskoga. Među zaposlenicima vlastelinstva podrumar i vincilir zauzimaju posebna mjesta. Dok vincilir zdušno radi na izboru, uzgoju i njegovanju različitih sorti

vinove loze, podrumar skrbi o njezi i kvaliteti vina. Već za vrijeme isusovaca Kutjevo će postati značajno središte za širenje vinogradarstva i vinarstva u Požeštini i Hrvatskoj. Oko novoizgrađenog dvorca i crkve podignuti su park, vrt i cvijetnjak. Isusovci su se bavili ljekarništvom pa su u vrtu sadili ljekovito bilje, a za ono koje je bilo osjetljivo na studen povlačili su u izgrađeni „zimski vrt“. Bavili su se pčelarstvom te je 1716. godine navedeno da posjeduju 405 košnica pčela.

Isusovački dvorac (rezidencija i ljetnikovac) i crkva Rođenja Blažene Djevice Marije, 18. st.

Poznati hrvatski slikar Oton Iveković, u vrijeme kratkog političkog azila u Kutjevu nacrtao je posebnom tehnikom (radiranjem) baruna F.Trenka u kutjevačkom podrumu.

Za vrijeme isusovačkog upravljanja dobrom Kutjevo razvija se svilogojstvo. Osim manufakturne proizvodnje čahura dudovog svilca, čije su se galete slale u požešku svilanu, u Kutjevu je osnovana prva manufakturna kožara. Prilikom predaje imanja 1773. godine Ugarskoj carskoj komori zabilježeno je da je uz rezidenciju (dvorac) bilo 1 726 dudovih stabala. Unapređuju zdravstvo i higijenu puka, njeguju umjetnost i glazbu. Utemeljenje pučke škole u Kutjevu, 1754. godine, kao i onih u Pleternici, Sesvetama i Kaptolu, bilo je zaslugom isusovaca. U hrvatskoj tada djeluje svega 17 pučkih škola.

Ovu osnovnu školu pohađat će osamdesetih godina 19. stoljeća poznati hrvatski književni povjesničar, znanstvenik i akademik Tomo Matić.

Podložnici-kmetovi imali su prema isusovačkom vlastelinstvu iste obveze kao i prema svjetovnim gospodarima (porez na sesiju, kuluk i rabota, daće, desetina). Bili su nešto povlašteniji u proizvodnji duhana i dudovog svilca, a carskim patentom od 27. svibnja 1737. ukinuti su kuluk i rabota te tzv. mala desetina koja se davala za svinje, pčele, jance, duhan i sir.

Sve do ukinuća isusovačkog reda 1773. godine traje „zlatno razdoblje“ gospodarstvenog života vlastelinstva Kutjevo, osnovice iz koje se formira kulturni, etički, vjerski i obrazovni život grada Požege, Kutjeva i Požeštine.

U vrijeme isusovačkog gospodstva nad kutjevačkim vlastelinstvom u dvorac i glasoviti podrum navraća barun Franjo Trenk (1711.-1749.). Kao dječak školovao se u isusovačkoj gimnaziji u Požegi, a od 1732. godine, kada je preuzeo vlastelinska imanja u Pleternici, Velikoj i Brestovcu, često je u vezi s požeškim isusovcima kojima za vrijeme vojnikanja povjerava svoje financijske poslove. Tih godina spominje se i izgradnja vojarnice u Kutjevu, pod pokroviteljstvom Požeške županije (1745.), koju financira gospoštija Kutjevo, dakle isusovci, a spominje se da je u tome udjela imao i barun Franjo Trenk.

O barunu Franji Trenku i carici Mariji Tereziji „šapuću“ se u Kutjevu lascivne priče. Naime, priča se da je za vrijeme vojničkih vježbi i manevara pri vojarni u Kutjevu na poziv carici dragog i sposobnog vojnog zapovjednika Trenka u posjet došla i carica Marija Terezija.

Osim vojnih aktivnosti u vojarni i na terenu, društvene aktivnosti su se obavljale u dvorcu, a posebno u starom podrumu, gdje su se održavale intimne svečanosti vinu i tjelesnim užicima.

Naravno, povijesni dokumenti ne potvrđuju da je carica Marija Terezija ikada bila u Kutjevu, ali priča uvijek dobro „legne“ kada se posjetiteljima podruma ispriča među bačvama i za kamenim okruglim stolom starog podruma.

barun Franjo Trenk

Stara slika isusovačke rezidencije u Kutjevu s crkvom.

Na vlastelinstvu su bili sljedeći zaposlenici: provizor, blagajnik, podrumar i žitničar, sesvetački špan, konjanik, harambaša i korpolar, 4 volara, ovčar s družinom, sakristan, skoroteća, 6 pandura i stražar. Vlastelinstvo s dvorcem, župna crkva, vojarnica i pučka škola s kadrom intelektualaca, obrtnika, upravitelja i

carica Marija Terezija

stručnih zaposlenika za vrijeme upravljanja isusovaca daje Kutjevu „štih“ gradića u Požeštini. Isusovci su 1732. godine predlagali da se Kutjevo kao rezidencija dobra proglasi gradom i imenuje 12 senatora, no do toga nije došlo.

Djelovanje isusovaca ogleda se i u prosvjetnom radu, osnivanjem pučke škole 1754./1755. godine te pastoralnim djelovanjem u župi kutjevačkoj. Prije osnivanja pučke škole na području kutjevačke gospoštije djeluju pučki učitelji, isusovci, među kojima se posebno isticao pater Milunović. U razdoblju od 1722. do 1759. godine župnik župe rođenja Blažene Djevice Marije bio je Josip Maurović, kojega je instalirao rektor požeškog kolegija Josip Kraljić. Josip Maurović potpisuje se tada kao „župnik i glavar kutjevačkog grada“. Posljednji rektor požeških isusovaca i vlastelin Kutjeva bio je otac Franjo Pejačević, barun, pisac i književnik iz glasovite porodice Pejačevića, vlastelina u Virovitičkoj županiji i na području Našica.

U Požegi su se u to vrijeme zatekla 23 isusovca. Obavlja se rasprodaja crkvenih pokretnih dobara, a znatno umjetničko blago, knjige, slike, crkveno posuđe, ruho povlače se u Budim ili nestaju u privatnim zbirka.

Dobro Kutjevo u posjedu Naukovne zaklade (1773.-1882.)

Kutjevačko vlastelinstvo preuzima 1773. kraljevska ugarska dvorska kancelarija a prihodi s vlastelinstva namjenjeni su Naukovnoj zakladi (*Fundus studiorum*), materijalnoj potpori đacima i studentima. Vrijednost vlastelinstva procijenjena je oko 72 650 forinti, a godišnji prihod na oko 12 950 forinti, s rashodima 5 300 forinti. Oko četvrtine prihoda ostavarivano je od vinograda i voćnjaka, vina i prometovanja vinom i rakijom. Gospodarenje vlastelinstvom donosilo je oko 8000 forinti čistog prihoda.

Uprava Zaklade povjerena je komorskom nadzorniku Ivanu Nepomuku Brogyanyu, koji je nadzirao i upravu isusovačkog imanja u Požegi. U Kutjevu su bili namješteni fiscal Szaracsevics, rentmeister Sostarics Ignatz, pisar Gersics Josip, četiri pandura, dvanaest lugara i dimnjačar. Prema broju lugara može se zaključiti da se najveći dio prihoda temelji na prihodima od šume (žirenje, pašarenje, kestenici i pepeljarenje). U početku kutjevačkim dobrom upravlja prefekt Emerik Syleszy, a potom godine 1776. započinje proces davanja „plemenitog dobra Kutjevo“ u najam (koncesiju), te će ga se na osam godina iznajmiti nekom Jošiću. Prema popisu stanovništva iz 1790. godine, vidljivo je da u trgovištu Kutjevu ima sedam kovača, što ukazuje na postojanje vojarne. Za vrijeme bečke komorske uprave i cara Josipa II obavlja se naseljavanje dijela gospoštije Kutjevo njemačkim stanovnicima. Godine 1785 u Kutjevo se doselilo 130 njemačkih obitelji s ukupno 659 doseljenika, Smjestili su se privremeno u Kutjevu, dok su im se gradile kuće u Kuli i Poreču. Već te godine umrlo je 17 muškaraca i 18 žena te oko pedesetero djece. Ukupno je u župi Kutjevo umrlo 135, a u župi Sesevete 67 doseljenika. Zbog velikog pomora doseljenika u Kutjevo 1786. godine dolazi liječnik. Na umrle njemačke stanovnike i danas podsjeća „Staro greblje“, a među današnjim stanovnicima Kutjeva po prezimenima poznaju se nasljednici prvotno doseljenih obitelji. Sela Kula i Poreč gotovo u cijelosti naseljeni Nijemcima. Jedno vrijeme će se Kula nazivati Josephsfeld, po austrijskom caru Josipu II, dok će selo Poričje (jer se nalazi između Lončarskog potoka i Dragaljevca) promijeniti naziv u Poreč. Doseljenici su bili ponajviše obrtnici, napredni poljodjelci, te su među lokalno stanovništvo kutjevačkog kraja donijeli nove, napredne spoznaje gospodarenja na selu.

Kasnije, početkom 19. stoljeća, u Kutjevo će se doseliti njemačka obitelj Kempf. Otac Julija Kempfa, požeškog učitelja, pedagoga, povjesničara i književnika rođen je u Kutjevu u obitelji vlastelinskog bačvara.

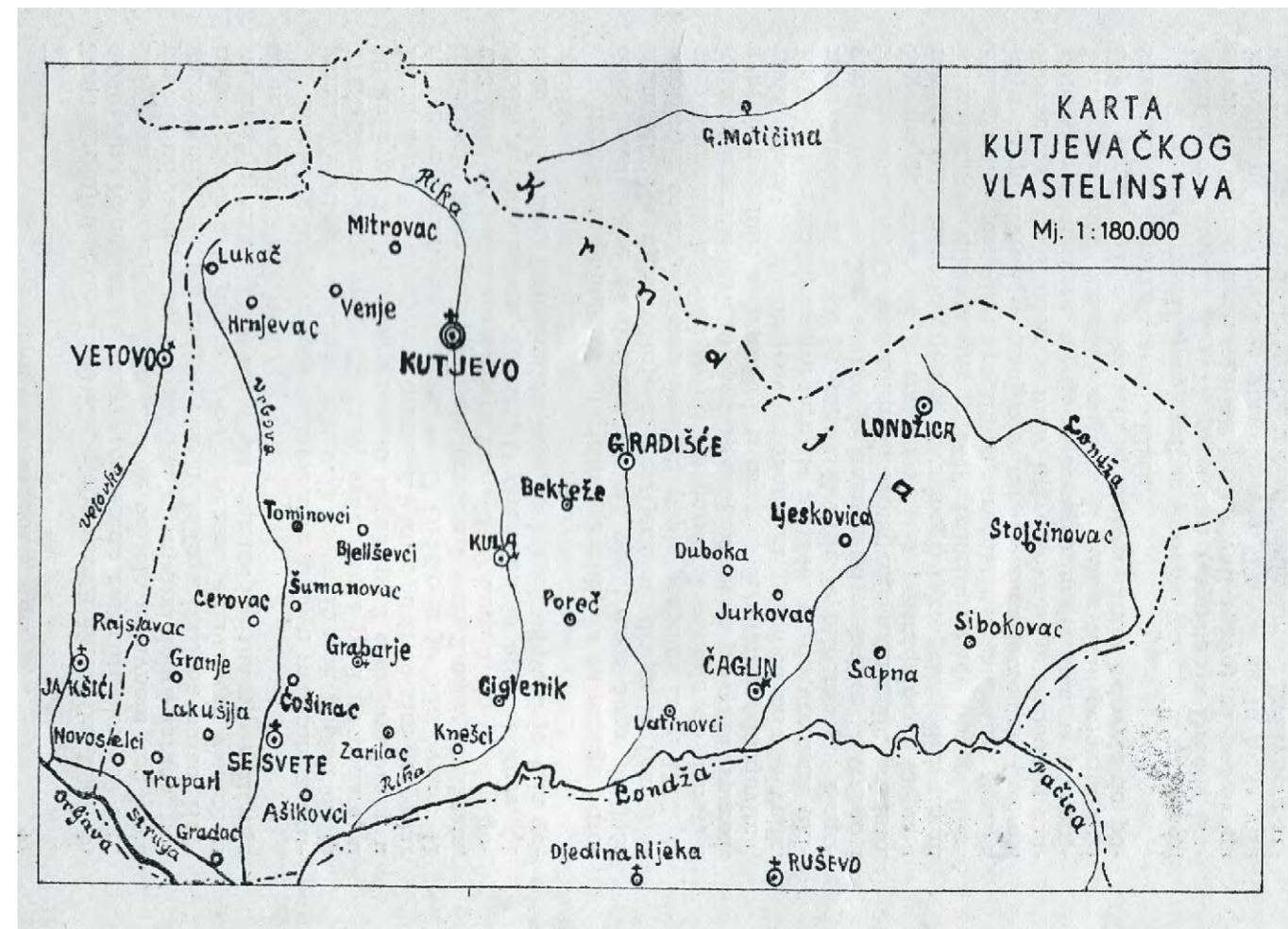
U knjizi „Moja požeška sjećanja“ Julije Kempf zapisat će sljedeće: „I moj djed Stjepan Kempf bio je vlastelinski ili gospoštjski bačvar (*victor dominalis*)... oženio se kao mladić udovom Anom Marijom Kiršig... iz tog braka rodio se moj otac Ferdo u Kutjevu dne 2. listopada 1816. Krstio ga je kutjevački kapelan Mijo Eiler dok mu je kumovao provizor kutjevačke gospoštije Karlo Jedlička“.

Kutjevo, sve od doba cistercita pa nadalje, nije bilo samo poljodjelsko mjesto, nego je u strukturi stanovništva uvijek bilo nadničara, slugu, kočijaša, čuvara, pandura, obrtnika, radnika, službenika, upravitelja, pa će puk kroz kutjevačku povijest, putem pojedinaca i

neformalnih i formalnih grupa, pokazivati svoj „puntarski duh“. Tako će se u doba francuskog cara Napoleona, a pod geslom Francuske revolucije „sloboda, bratstvo, jednakost“, u Kutjevu naći upravitelj komorskog posjeda Josip Kralj, koji je iskazao jakobinski duh revolucionarnih stremljenja zagovarajući ga da dođe i u zemlje Austro-Ugarske. No, njegov pjev bio je preuranjen te je pod pritiskom represivnih carskih službi izvršio samoubojstvo 1795. godine.

Prihodima kutjevačkog dobra financira se požeška gimnazija, daljnje školovanje požeških pitomaca, služe raznim kulturnim svrhama, a 1797. dat će se znatna financijska sredstva za preseljenje veličkog franjevačkog samostana u Požegu.

Dobro Kutjevo uzima u zakup 1798. grof Jakov Svetić, posjednik gospoštija Pleternica i Velika. Kao jedan od nabogatijih slavonskih vlastelina unapređuje gospodarstvo na svojim imanjima, gradi ceste i puteve, otvara škole i pomaže župe. Unapređivanjem stočarstva razvija granu svinjogojstva i ovčarstva te na Ovčarama gradi za ono vrijeme suvremenu farmu za ovce, uvozi

iz Španjolske ovce merino pasmine. Unapređuje vinogradarstvo i voćarstvo, sadnju dudova i svilogojstvo, uzgajanje duhana i šumarstvo te razvija trgovinu i financijski sustav. Tvrdi cesta od Pleternice do Kutjeva, preko Gradca i Sesveta, izgrađena je 1799. godine a prema Ruševu 1803. Svoje proizvode šalje preko Pleternice, cestom uz Orjavu ili Orjavom do Save u Kobašu, a otuda diljem carstva. Grof Jakov Svetić, kao vojnik, vojni časnik i zapovjednik okuplja vojsku na svojim gospoštijama i sudjeluje s dobrovoljačkom četom početkom 19. stoljeća u napoleonskim ratovima. Uzdržava vojarnice u Pleternici i Kutjevu. Za potrebe gospodarenja na svoja imanja naseljava stručnu radnu snagu, posebno obrtnike iz raznih dijelova Austrougarskog carstva. Umro je 1834. godine i sahranjen u crkvi sv. Augustina u Velikoj. Njegova supruga Julijana rođena grofica Batyani dala je izraditi spomen-ploču od crvenkastog mramora, koja i danas krasi dio veličke crkve kod oltara Srca Isusova.

Od 1812. do 1836. godine kutjevačko vlastelinstvo je u zakupu velikih župana Požeške županije, grofova Nikole Szecsena de Temerin i njegova sina Antuna. Grofovi Szesczen su imali imanja i u drugim dijelovima kraljevstva, primjerice u Kutini, te su u njihovo ime dobrom upravljali upravitelji. U to vrijeme manje se ulaže u razvoj gospodarstva, a više se izvlače moguće koristi. Gubi se pomalo i svrha zaklade „Fundus studiorum“ za prosvjetne svrhe požeške gimnazije, njenih seminara i uvođenja nastave u višim razredima. Već 1814. godine financijska sredstva zaklade namjenjuju se zagrebačkom konviktu, radi školovanja mladića iz Slavonije. I zgrada isusovačkog kolegija, koja je pripadala kutjevačkom dobru, gubi svoju prvotnu namjenu te služi u različite svrhe, kao vojna bolnica i skadište, skladište trgovcima, za stanove učitelja... Konačno je kolegij na javnoj dražbi 1832. godine kupio zagrebački biskup Aleksandar pl. Alagović s namjerom osnivanja dječakog i djevojačkog sirotišta, za materijalnu potporu nadarenim učenicima. Tako je iz materijalnog fundusa kutjevačkog dobra otuđen značajan temeljni kapital. Revoluciona godina 1848. donijela je kutjevačkom vlastelinstvu još veće nevolje. Hrvatski ban Josip Jelačić svojim pismom od 2. travnja 1848. godine, između ostaloga, obznanjuje „da je ukinuta svaka urbarijalna daća, rabota i desetina, osigurava da nitko podložnicima pravice i slobodine nikada više do vijek-vjekova uzeti ne može, niti smije.“ Podložnici, kmetovi u 34 sela kutjevačkog vlastelinstva shvatili su taj proglas slobode kao mogućnost anarhije te su zakon o ukinuću kmetstva „proslavili“ nasrtajem na vlastelinska dobra, pljačkom i destrukcijom. Kutjevčani su tijekom burne 1948. godine bili privrženi „narodnim težnjama“ posebno uvođenju hrvatskog jezika kao službenog, te poštivanju urbarskih prava. Putem svojeg suca u županijskoj skupštini ostvarili su krajem ožujka pravo da se u županijskoj sobi „odredi mjesto za nježni spol, stim većma što sada sve u narodnom jeziku obavlja se, a javnost obavljanja obćiuh poslova u život uvedena je“. Slijedom toga tako će početkom travnja županijski odbor Požeške županije pod presjedanjem župana Julija Jankovića i uz pomoć mještanina Josipa Žuvića i župnika Filetića, zasjedati u Kutjevu sa zadatkom „da puku zakonsku osnovu o desetini i danku proglasi“.

Ukinućem urbarijalnih daća, rabote i desetina vlastelinstvo gubi znatna materijalna dobra, a posebno besplatnu i jeftinu radnu snagu. Trgovište Kutjevo će 1852. godine imati 168 kuća s 1439 duša, a u 34 sela kutjevačkog vlastelinstva bit će 885 kuća sa

GRB JAKOBA grofa SVETIĆA.

6561 stanovnika. Još od 1795. godine Kutjevo će poveljom kralja Franje II. dobiti pravo na dva godišnja sajma, 2. srpnja i 8. rujna. Oba su datuma vezana uz štovanje Blažene Djevice Marije, posebno onaj zvani Mala Gospa, kada će Kutjevo pohoditi hodočasnici, štovatelji Bogorodice.

Poslije 1848. kutjevačko dobro vodi ugarska komorska administracija, uglavnom stranci koji teško komuniciraju s narodom te se troškovi uzdržavanja dobra približavaju prihodima. Zapušta se poljoprivredno gospodarstvo, vinogradi i voćnjaci, a sve više se traže prihodi od šume. Početkom pedesetih i šezdesetih godina postoji velika potražnja za broskom građom te će se 1861. godine za potrebe carske i kraljevske mornarice doznati 50.000 hrastovih stabala za sječu i otpremu do Pričca na Savi, a potom od Siska te željeznicom do Trsta. Osim brodske građe hrast se siječe za dužicu i željezničke pragove a bukva služi za ogrjev, ugljenjarenje i pepeljarenje.

Međutim, prelaskom na izgradnju brodova čelične konstrukcije smanjuje se potražnja za drvom. Ocjenu nesposobnosti administracije upravljanja kutjevačkim dobrom dat će tadašnji kutjevački župnik Ernest Filetić, zastupnik u Hrvatskom saboru. On će u svojem izvještaju Saboru 1861. godine navesti da najznatniji dohodak na području Slavonije donose vinogradi i šljivici, ali je njihovo stanje poslije 1848. vrlo teško te kaže: „Šljiviki žalibože, kojih 50 jutara bijaše, sad se jedva po imenu mjesta poznadu, a vinogradi, koji još 1848. preko 1.500 akovah vina nosaše - sad su na sprdnju svega ondašnjeg pučanstva za 100 godišnjih forinti u najam dati. Sudje vinsko i rakijsko sve željezom okovano, ispod cienne vrijednost istog željeza je prodano.“ Župnik predlaže kako bi skupu administraciju valjalo smanjiti, a cijelo vlastelinstvo dati u povoljan zakup koji će osigurati redovite i dostatne prihode za prosvjetne i vjerske svrhe.

Godine 1873. predlaže se da upravljanje Naukovnom zakladom dobra u Kutjevu preuzme Zemaljska vlada u Zagrebu, no prenošenje upravljanja zavuklo se do 1880. godine, kada se provodi segregacija kutjevačkog vlastelinstva, to jest uređuje gruntovnica a na terenu utvrđuju međe između vlastelinstva u vlasništvu sada Zemaljske naukovne zaklade u Zagrebu, seoskih zajedničkih parcela i ostalog seoskog privatnog posjeda. Utvrđena je ukupna površina vlastelinstva 25.283 katastarska jutara ili 14.549 ha.

Poslije 1848. godine i promjene gospodarskih prilika u Hrvatskoj rasterećivanjem bivših podanika vlastelinstva, a porastom javnih tražbina, sve više opada čisti prihod kutjevačkog dobra a rastu troškovi, posebno glomazne i nesposobne administracije. Konačno, Zemaljska naukovna zaklada raspisala je 1880. i 1882. godine javnu dražbu za prodaju dobra Kutjevo. Prilikom prodaje ukupne površine 25.283 k. j., nalazilo se 20.796 k.j. šuma i 4.487 k. j. poljoprivrednog zemljišta, sa svega 22 k. j. vinograda rascjepkanih na 37 parcela. Vrijednost opreme procijenjena je na 5.231 forinti, a od građevina bio je još sačuvan dvorac s podrumom.

Obitelj Turković, vlasnici vlastelinstva Kutjevo od 1882.do 1945. godine

Na spomenutoj javnoj dražbi 2. kolovoza 1882. dobro Kutjevo je kupio Vjekoslav Turković iz Karlovca, u svoje ime i u ime braće Türk, za 13.500.000 forinti. Upravu dobra odmah je preuzeo Milan Turković, sin Vjenceslava te uz aktivnu suradnju brata Petra-Dragnetina kupuje udio braće Türk te započinje obnavljanje i unapređenje gospodarstva.

Obitelj Turković potječe iz Senja, gdje se potkraj 17. i početkom 18. stoljeća spominje obitelj Ivana Napomuka Turkovića. Iz Senja su se preselili u Kraljevicu, a bave se pomorstvom i trgovinom. Prije parnih brodova posjedovali su tri preookeanska jedrenjaka, a najviše trguju drvom. Otac Vjenceslav Turković kao bogat čovjek podupirao je nastojanja na vjerskom i kulturnom planu đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, pa po njemu daje ime jednom od njegovih brodova.

Iz Kraljevice obitelj se seli u Karlovac gdje su bili šumovlasnici i trgovali drvom. Na dražbu 1882. godine javljaju se iz Karlovca.

Braća Turković, Milan i Petar Dragutin

U prvo vrijeme braća Turković posebnu pažnju posvećuju gospodarstvu šumom. Na temelju izrađene Osnove gospodarstva glavni šumar Mijo Radošević, dipl.ing. šum., provodi radove temeljene na znanstvenim i stručnim principima. Obavlja se znatna sječa dozrelih šumskih sastojina, a drveni sortimenti se izvoze ili prerađuju na utemeljenoj pilani u Irenovcu (Ljeskovici) 1894. godine, odmah poslije izgradnje željezničke pruge od Nove Kapele prema Našicama, Osijeku i Podravini. Zbog iskorištavanja šumskog bogatstva, braća Turković grade šumske željezničke pruge u dužini 111 km, od Čaglina do Rozmajerovca i od Latinovca do Djedine Rijeke. Sve šumske pruge su bile povezane s glavnom prugom i parnom pilanom u Irenovcu, gdje se osim hrastove građe pili i pari bukova građa. Pilanski elementi izvoze se diljem cijele Europe. Intenzivna sječa trajala je petnaestak godina, a na dijelove iskrčenih šuma, pretvorenih u poljoprivredne površine, naseljavaju se šumski radnici s obiteljima iz cijele Hrvatske, posebno iz Zagorja. Tako su nastala sela Zdenkovac, Granice, Mokreš, Dobra Voda, Milanlug, Darkovac, Vlatkovec, Jurkovec...Uprave šumarija bile su u Kutjevu i Irenovcu, gdje je kao vrstan šumar slovio Vatroslav Malčić.

Parna pilana u Irenovcu (Ljeskovici)

Šumari su shodno Osnovi gospodarstva sječine popunjavali žirom, bukvicom, kestenom te sadnicama javora, jasena, divlje trešnje, brijesta, oraha, te crnogoricom (smrekom, arišem i borovima), čiji se ostaci nalaze i danas u krndijskim šumama.

Osim šumarstva i prerade drva braća Turković razvijaju poljoprivredno gospodarstvo osnivanjem ekonomija u Ivandvoru, Gradcu, Brijestu, Ferovcu, Vlajevcu i Draganlugu, gdje se uzgajaju ratarske kulture, pšenica, kukuruz, ječam i krumpir. Na ekonomijama Brijest i Ferovac grade se tvornice žeste u kojima se prerađuju vlastiti proizvodi, kukuruz, krumpir i ječam. Na ostalim ekonomijama uzgaja se stoka, osnivaju mljekare s mliječnim proizvodima.

Na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine braća Turković i dobro Kutjevo dobivaju počasne medalje.

• Svjetska izložba u Parizu 1900. god.
Počasna medalja za 'Domaine Kutjevo'
Lice i Naličje...

U prigrorskom dijelu vlastelinstva (Vinkomir, Tomačevo, Hrnjevac, Venje, Drganlug) osnivaju se vinogradi, matičnjaci američke loze i rasadnici na površini 98,3 ha (1906.) te voćnjaci Vinkomir s Dolcem, Tomačevo, Hrnjevac, Jelkovec, Draganlug na površini 496,6 ha.

Uz razvoj poljoprivrednog gospodarstva u Kutjevu i kutjevačkom kraju razvijaju se kulturne, društvene i sportske aktivnosti, cvjeta obrt i trgovina te prateće financijske institucije. Ekonomije su povezane cestama, opskrbljene su električnom energijom i povezane telefonskom linijom. Početkom dvadesetog stoljeća, prije Prvog svjetskog rata, Turkovići su po ekonomskoj snazi najznačajnij veleposjednici u Požeškoj županiji, a po tehnologiji u šumarstvu, preradi drva, poljoprivrednih proizvoda, stočarstvu, vinogradarstvu i voćarstvu na razini naprednih država Europe.

Kao stručnjaci u voćarstvu i vinogradarstvu ističu se Arnold Beck i Karl Mader, doseljenici iz južnog Tirola. Unapređuju tehnologiju uzgoja vinove loze, bore se protiv pojave filoksere (pojava u Venju 1900. godine) cijepljenjem loze na američkim podlogama. Karl Mader sahranjen je u kutjevačkom groblju.

Osim uzgoja vinograda, vinogradarski stručnjaci osnivaju rasadnik-matičnjak s 94 sorte vinove loze i 6 američkih sorti sa svrhom proučavanja i uzgoja selekcioniranih sorti za rasadnik koji služi vlastitoj reprodukciji i za prodaju na tržištu. Najbolji klonovi graševine postali su zaštitni znak kutjevačkog vinogorja, a prošireni su diljem Hrvatske.

Zdenko Turković formira rez loze na dva lucnja

Uz staru sorte vinove loze, kadarku i domaću belinu, kakvu su uzgajali isusovci i vinciliri za vrijeme Naukovne Zaklade, uvode se nove sorte. Početkom 20. stoljeća u vinogradima dobra Kutjevo mogu se naći ove sorte: graševina, traminac, burgundac bijeli, sivi i crni, sauvignon, silvanac, zelenac slatki, rizling rajnski, veltinac rani i crveni, muškat ruža, žuti i crveni, merlot, plemenka, portugizac crni, frankovka, verdot, malbek, ranina rana, ružica crvenka (dinka). Neke od tih sorti uzgajaju se i danas, kako u poduzeću Kutjevo d.d. tako i u privatnim vinogradima. Brend kutjevačkog vinogorja ostala je graševina, a u novije vrijeme sadi se i zelenac slatki, no nije značajan po količini.

Osim uzgoja vinograda, vinogradarski stručnjaci osnivaju rasadnik-matičnjak s 94 sorte vinove loze i 6 američkih sorti sa svrhom proučavanja i uzgoja selekcioniranih sorti za rasadnik koji služi vlastitoj reprodukciji i za prodaju na tržištu.

Kapacitet vinskog podruma mogao je primiti godišnju proizvodnju grožđa, 8000 hl vina u hrastovim bačvama. Kao pogon za uređaje u podrumu služio je električni uređaj dinamo pokretan energijom upojnog plina. Godine 1904. izgrađena je betonska cisterna obložena staklom kapaciteta 525 hl vina. Podrum, uređaji za preradu i njegovanje vina, dvorac i ostali objekti bili su opskrbljeni električnom energijom pomoću agregata koji radi na principu upojnog plina nastalog sagorijevanjem drva. Vrsna vina prodavana su diljem Europe.

Pred ulazom u kutjevački dvorac 1902.

Dobro Kutjevo poznato je i po voćnim nasadima jabuka, krušaka, šljiva, kajsija, trešanja, višanja, oraha, malina, kupina, lješnjaka....Voćnjaci, ukupne površine 497 ha, nalazili su se u Hrnjevcu, Jelkovcu, Vinkomiru i Tomačevu, a plantaža Draganlug bila je godine 1906. jedna od najvećih i najmodernijih u Europi.

U Draganlugu je bilo zasađeno 170 000 stabala voćaka na površini 308 ha. Table su bile podijeljene po 16 ha, između njih prolazila je uskotračna željeznička pruga, a popratne građevine, skladišta i uređaji odavali su industrijski karakter voćarske proizvodnje, prodaje i prerade voća. Najvećim dijelom uzgajala se šljiva koju se prerađivalo u kvalitetnu rakiju (šljivovica „de Gotho“).

Plantaža u Draganlugu 1906. godine

U Kutjevo je bila smještena centralna uprava s administracijom i stručnim osobljem. Milan i Petar Dragutin Turković bili su aktivni društveni radnici, predsjedavali su različitim gospodarskim i financijskim institucijama Hrvatske. Već nakon kratkog vremena od njihovog dolaska utemeljena je općina Kutjevo (1885.g.), a iste godine osniva se i vojni sud.

Poslije revolucionarne 1848.g. u Hrvatskoj se ustrojava i nova uprava. U Požeškoj županiji s dvije podžupanije (Požega i Pakrac) kao upravne jedinice bili su kotarevi. Od 1854.g. Požeškoj županiji pripada i kotar Kutjevo kao jedan od ondašnji ekonomski naprednijih kotareva (Požega, Kutjevo, Pakrac, Daruvar, Kutina)

Godine 1880. Požeška županija ima površinu 2.379 km² i 72.277 stanovnika. Od godine 1886/1887., poslije ukidanja Vojne krajine, u njen sastav su priključeni novogradiški, novski i brodski kotar.

Panorama Kutjeva s početka 20.stoljeća

Kutjevačke djevojke (1936.g.)

Godine 1893. osnovano je Dobrovoljno vatrogasno društvo Kutjevo a 1899. Gospodarsko društvo te 1906. utemeljene Hrvatska čitaonica i knjižnica i tiskana monografija Kutjevo.

Tamburaško društvo utemeljeno je 1910. godine, a instrumente je nabavio Milan Turković, koji je financirao i učitelja tamburaške glazbe, profesora Delića iz Zagreba. Godine 1911. U Kutjevu je osnovana, pod vodstvom magistra farmacije Nikole Badovinca, podružnica Hrvatskog sokola- Gimnastičkog društva. Nije bio manji i njihov interes za kulturu, povijest, arheologiju i prirodne znanosti. U dvorcu su bile povijesne, numizmatičke i arheološke zbirke, bogata knjižnica, laboratorij i umjetnička galerija. U Kutjevu i na njihovim područnim imanjima nalazile su se različite obrtničke radnje, tvornički pogoni, zgrade za stanovanje, smještaj i opskrbu namještenika i radnika. Turkovići su uvelike vodili računa o socijalnom i zdravstvenom stanju svojih zaposlenika. Zaposlenici su bili osigurani za slučaj nezgode na radu, dobivali su pomoć za liječenje i participaciju pri nabavi lijekova. Dobivali su materijalnu pomoć pri gradnji kuća, kupnji živežnih namirnica i ogrjevnog drva. Javnim institucijama Kutjeva i na području vlastelinstva, župama, školama, društvima i udrugama bili su Turkovići donatori i sponzori.

Za društveni rad, kao stručnjaci i gospodarstvenici, braća Turković dobili su mnoga priznanja i odlikovanja. Godine 1901. Milan Turković je odlikovan visokim odlikovanjem, francuskim ordenom legije časti (de la Legion d' honnor), a 1911. njemu i njegovoj obitelji dodijeljeno je dostojanstvo baruna s pridjevkom „kutjevski“.

Određeni razvoj u zastoju gospodarstva uzrokovale su ratne prilike (Prvi svjetski rat, od 1914.-1918.). Plantaža voća Draganlug prodana je već 1912. godine veleposjedniku Josipu Ungaru, a ratne prilike nisu bile sklone održavanju i unapređenju plantaže.

Posebnu štetu vlastelinstvo Kutjevo pretrpjelo je u listopadu 1918. godine, kada je na području Požeštine, a pod utjecajem „zelenog kadra“ i revolucionarnih ideja uvezenih iz Rusije i s rasulom Austro-Ugarske, došlo do pljačke, paleža i devastacije vlastelinskih imanja. Milan Turković se povukao na Sušak, a pod dojmom ratne destrukcije umro je Petar Dragutin. Opljačkano je i uništeno veliko kulturno i materijalno blago, knjižnica, zbirke, laboratorij, galerija, a dvorac zapaljen.

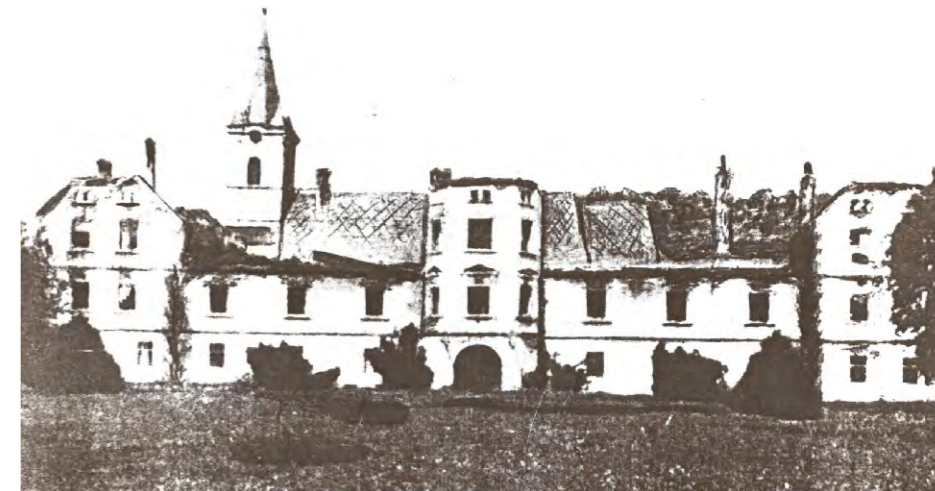
Prije rata upravljanjem dobra bavio se Milanov nećak Davorin, a za vrijeme rata upravu dobra obavljali su nećak Vladimir sa sinom Fedorom. Pomoć u radu i upravljanje imanjem obavljali su i Antun Tomić, kutjevački općinski bilježnik i Tomo Sontacchi, stručnjak u vinogradarstvu.

Adaptacija uništenog dvorca započinje 1922. godine, na vlastelinstvo se 1925. vraća upravitelj gospodarstva Karlo Dragutin Mader te ponovno započinje ciklus obnove i unapređenja uništenog gospodarstva. Upravu dobra iste godine preuzima Zdenko Turković, sin Milana, rođen u Kutjevu 12. lipnja 1892. godine. Glavna djelatnost vlastelinstva su vinogradarstvo, voćarstvo, rasadničarstvo i podrumarstvo.

Šumarstvo se podržava prema odredbama Osnove gospodarenja, a za sve proizvode organizira prodaja na domaćem i stranom tržištu.

Grb obitelji Turković

Izgled pročelja dvorca nakon požara i devastacije 1918. godine

Eksploatacija (sječa) šuma povjerava se dioničkim društvima za sječu, transport, preradu i prodaju drva. Između Prvog i Drugog svjetskog rata poslove eksploatacije uglavnom obavlja „Našičkog“ d.d. iz Đurđenovca. Oni grade šumske željeznice i puteve, a za eksploataciju starih sastojina u Kutjevačkoj rijeci grade nadaleko poznatu žičaru „Kutjevačka rijeka-Gazije“.

Kutjevo je u to vrijeme sjecište šumskih radnika, manipulanta, pružnih radnika, kirijaša i drugog pomoćnog osoblja koje se doseljava iz Like, Bosne, Gorskog kotara, Zagorja, Slovenije i drugih krajeva Hrvatske. Jedno vrijeme, pred Drugi svjetski rat, ima šumskih radnika, oko 900 na radilištima „Našičkog“ d. d.. Dobro su organizirani u radnički sindikat (URS) a ponekad i štrajkom ostvaruju svoja prava, kako je to bilo, primjerice, za vrijeme velikog štrajka 1936. godine.

Iza Prvog svjetskog rata u Kutjevu se pojavljuju i revolucionari-komunisti, od kojih je za Kutjevo najznačajniji Josip Kolombo-Stanko, jedan od „sedam sekretara SKOJ-a“ (sedmi sekretar SKOJ-a). Rođen je 1905. u Kutjevu, a ubijen već 1930. u Zagrebu. U međuvremenu je završio „revolucionarnu školu“ komunističke partije u Moskvi a potom djelovao u Nišu i Zagrebu. Sve do 1991. godine osnovna škola u Kutjevu i glavna ulica nosili su ime Josipa Kolomba.

Neposredno iza Prvog svjetskog rata 1919. u Kutjevu se osniva pjevačko društvo „Neven“ i Hrvatska seljačka zadruga, koja je imala razvijenu štednju i kreditiranje zadrugara.

Žičara „Kutjevačka rijeka-Gazije“.

Posebno obilježje iza Prvog svjetskog rata Kutjevu daje pastuharna, koja je osnovana kao vojna još 1873. godine, a civilni karakter dobiva 1924. godine. Pastuharna je imala bogatu tradiciju uzgoja i korištenja konja lipicanaca za vojne potrebe i sportske svrhe. Tu su se izlučivala najbolja grla lipicanske pasmine. Vojni rok pri pastuharni jedno vrijeme proveo je i poznati hrvatski književnik Antun Gustav Matoš.

Kutjevački peteropreg

Radnja Matoševe pripovijetke „Perci, friški perci“ smještena je u Kutjevu. Glavni likovi su husar Ivo, momak iz konjičke čete pri Kutjevačkoj vojarni, i mlada poštarica Dragica. Iako se u radnji Kutjevo naziva Lipovac može se po topografiji naselja s kraja 19. stoljeća prepoznati pojedini kutjevački pejzaži i objekti. To su vojarna na brežuljku, župni stan, gostionica i pošta u blizini vlastelinskog dvorca te glavna ulica s drvoredima dudova. Dok iz vlastelinskog parka miriše lipa a iz župnikovog vrta ruže, od staja vojarnje širi se vonj.

Opisujući u pripovjetki težak i ponižavajući život običnih vojnika husarske čete i neljudski hijerarhijski odnos nadređenih prema njima saznaje se razlog zbog kojeg je husar Antun Gustav Matoš dezertirao 1894. godine iz takve vojske bijegom u Beograd.

Iza Prvog svjetskog rata, od 1924. pa do 1943. godine, pastuharnom i novosnovanom školom lakih jahača rukovodi Milivoj Sekulić. Navodi se da je u jednom razdoblju pastuharna imala 524 plemenita pastuha vrhunskih kvaliteta.

Uzgojeni čistokrvni lipicanci isticali su se u sportskom jahanju i vožnji zaprega na različitim turnirima u zemlji i inozemstvu.

Najviša priznanja ostvarili su 1938. godine na međunarodnom turniru jahanja i vožnje u Aachenu, gdje su osvojili tri prve nagrade. Tada su, samo nakon nekoliko tjedana vježbanja, kutjevački lipicanci u zapregama i jahani u kadrili pred svjetskim stručnim forumom pokazali svoju vrhunsku formu i kvalitetu.

Školu lakih jahača uglavnom su pohađali mladići iz kutjevačkog kraja a uz školu razvilo se niz pomoćnih djelatnosti i obrta (kolari, remenari i sedlari, kovači i potkivači, krojači, obučari i čizmari).

Uzorno vođena škola lakih jahača dala je niz stručnjaka za uzgoj i korištenje konja, koji su nakon dvogodišnjeg školovanja i završnog ispita ostajali dijelom pri pastuharni, odlazili u slične konjogojske ustanove ili se privatno počeli baviti konjogojstvom.

U svibnju 1943. godine, prilikom napada partizana na Kutjevo, zapaljena je upravna zgrada i glavna staja pastuharne. U manjem opsegu pastuharna je nastavila rad i iza Drugog svjetskog rata, sve do pedesetih godina prošlog stoljeća.

Pastuharna je utjecala na razvoj konjarstva i konjogojstva kutjevačkog kraja i Požeštine te su u selima osnovane konjogojske udruge, poput one u Tominovcu 1922. i Kutjevu 1926. godine, te Kaptolu. Pastuharna je prestala s radom 1960. godine, a konji su preseljeni u Đakovo.

Godine 1925. Kutjevčani osnivaju nogometni klub „Celeritas“ i grade plivački bazen, a 1935. osnovano je Društvo za uljepšavanje mjesta Kutjevo, a lovačko društvo utemeljeno je 1936. godine.

Pod upravom Zdenka Turkovića obavljena je evidencija gospodarstva, uspostavljeni su novi geodetski premjeri s nacrtima, obilježavanje i numeriranje svih nasada vinograda i voćnjaka. U poslovanje se uvodi statistička evidencija, plansko-obračunsko knjigovodstvo po mjestu troška i djelatnostima. Obračun i analiza ostvarenih rezultata u pojedinoj godini proizvodnje i poslovanja ponovno služi narednom objektivnom planu.

Za svako godište i petogodište iskazuju se rezultati vinogradarstva po obradivoj površini, ubranom grožđu po hektaru, tablama i mjestu vinograda, sladoru grožđa, potrebnom dodatku šećera u podrumarstvu, gnojdbi i zaštiti nasada vinove loze.

Naprednom tehnologijom u obradi i zaštiti vinograda, odabiru sorti, načinu sadnje, rezidbi i gnojdbi vinograda postižu se svake godine sve bolji rezultati u kvantiteti grožđa (masulja) i kvaliteti vina.

Škola lakih jahača (smotra)

Berba grožđa, pakovanje i evidencija uroda

Osim prerade vina, tridesetih godina Zdenko Turković stavlja u proizvodnju i prodaju filtrirani naravni bezalkoholni sok od grožđa pod nazivom „Kutjevački mošt“.

Nasadi voćnjaka, uglavnom jabuka, šljiva i trešanja, nalaze se u Hrnjevcu, Tomačevu, Dolcu i Bektežu. Voće se sortira, pakuje i disponira na domaćem tržištu, dijelom suši, a šljiva uglavnom prerađuje u rakiju. Svoje teoretsko i praktično znanje u vinogradarstvu, podrumarstvu i voćarstvu Zdenko Turković, zajedno sa suprugom Gretom, upotpunjava diljem Europe, Amerike i Afrike, gdje komuniciraju sa znanstvenicima, institutima i uzgajateljima vinograda i voćnjaka, praktičarima. Neposredno prije Drugog svjetskog rata postao je članom međunarodne organizacije vinogradara i vinara u Parisu (Office International de la Vignect du Vin, Paris). Za ampelografski atlas, jedinstveno dijelo takve vrste u svijetu, dobit će zajedno s suprugom Gretom i suradnicima francusko odlikovanje: Diplome d'Homeur de l'office International de la Vigne et du Vin, Paris. Za znanstveni i stručni rad (128 radova) Zdenko Turković je dobio mnoga svjetska znanstvena i stručna priznanja, postaje članom znanstvenih institucija, instituta i akademija,

imenovan je znanstvenim savjetnikom Agronomskog fakulteta u Zagrebu. I nakon Drugog svjetskog rata nije osporeno njegovo znanje i djelovanje te radi kao znanstveni savjetnik i rukovoditelj niza institucija s područja vinogradarstva i voćarstva. Kutjevo je u znak pažnje i sjećanja dalo ime osnovnoj školi Zdenko Turković. Iskustvo i znanje prenose mladim naraštajima u kutjevačkom kraju organiziranjem tečajeva za vinogradarsko-voćarske i podrumarske tehničare. Zahvaljujući generacijama Turkovića i njihovim stručnim upraviteljima gospodarstava, kutjevački kraj s vinogradarima privatnicima postat će poznat među svjetskim vinogradarskim stručnjacima, a kutjevačka vina svjetska klasa. Od 1926. godine u Kutjevu djeluje vinarsko-voćarska zadruga koja okuplja vinogradare privatnike kutjevačkog kraja te skrbi o njihovim potrebama.

Družina na spomen-klijeti u Vinkomiru, 1939. godine

Zdenko Turković

Greta Turković

Svoje djelovanje na vlastelinstvu Kutjevo Turkovići će obavljati sve do kraja Drugog svjetskog rata, 1945. godine, kada će ono postati vlasništvo narodne imovine, pod nazivom Gospodarstvo Turković Kutjevo.

Greta Turković, akademska kiparica, slikarica i dizajnerica, slika različite sorte grožđa i vinove loze, radove u vinogradu i podrumu a zajedno sa suprugom Zdenkom izdaje 1939. godine Ampelografski atlas, jedinstveno djelo svjetskih razmjera.

Obitelj Turković je dala Kutjevu, Požeštini i hrvatskoj veliki doprinos u razvoju poljoprivrednog gospodarstva i obogaćivanju kulturnim vrednotama.

Ostavština obitelji Turković čuva se u Državnom arhivu i u Gradskom muzeju u Požegi. Posebice se ističu Gretini radovi iz ampelografije i oglašja u ženskim narodnim nošnjama koju je otkupio od Grete Turković PPK Kutjevo.

Drugi svjetski rat ostavio je bitne promjene na vlastelinskom dobru u Kutjevu. Prvi ulazak partizana u Kutjevo bio je već u proljeće 1943. i otada je pod njihovim nadzorom mjesto bilo do završetka rata. U Kutjevu su se otada održavane različite oblasne i kotarske konferencije upravnih i ideoloških tijela NOB-a, u kojima su sudjelovali i prokumunistički aktivisti mjesta. Već 1941. godine u Kutjevu djeluje građanska škola u kući obitelji Rosenberg, koja se 1943. podiže u rang gimnazije. Zasluge za osnivanje građanske škole imala je prof. Jelka Tomić, koja je bila prva ravnateljica. Poslije dolaska partizana u školi se odgajaju omladinci u „socijalističkom“ duhu i vrbuju za partizanske jedinice. Iz te škole potekao je i Kutjevanin Matija Munduković, dugogodišnji društveno-politički radnik požeškog kotara i kasnije općine Požega.

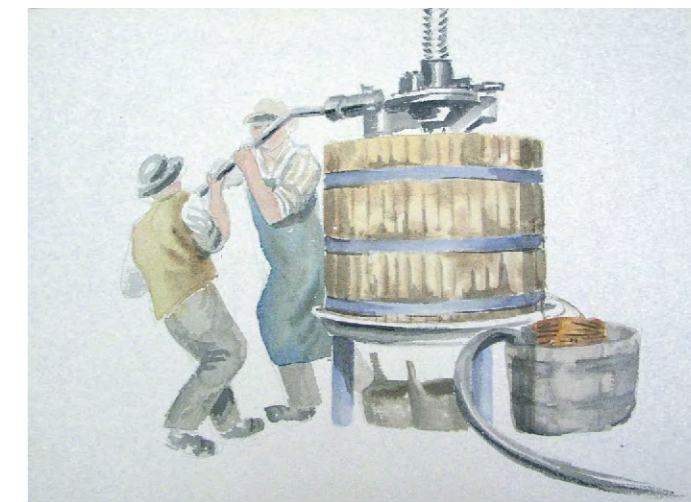
Svršetak rata Kutjevo i okolica dočekalo je niz nedaća, gubitak najbližih i opustošeno gospodarstvo, no narod je što dobrovoljno, što prisilno prihvatio nove ideje socijalističkog društvenog uređenja i gospodarstva.

Kutjevo i obnova gospodarstva iza Drugog svjetskog rata (1945.-1991.)

Općina Kutjevo je upravno-politički krajem rata pri kotaru Požega te djeluje do kraja 1962., kada se ukida i pripaja jedinstvenoj općini Požega.

Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, od 23. srpnja 1945., ukinuta su vlastelinstva i veleposjedi, dio zemljišta dodijeljen je kolonistima i siromašnim seljacima, a najveći dio društvenim poljoprivrednim organizacijama.

Vlastelinstvo Kutjevo dobiva najprije naziv Distrikt Kutjevo, a od 1950. do 1963. godine djeluje kao Poljoprivredno dobro Kutjevo, kada se osniva Poljoprivredno-prehrambeni kombinat. Paralelno s Poljoprivrednim dobrom u Kutjevu, kao društveni sektor gospodarstava djeluju poljoprivredna zadruga i seljačka radna zadruga, a koje su uskoro objedinjene s građevinsko-tehničkom zadrugom, obrtničkom nabavno-prodajnom i vinogradarsko-voćarskom zadrugom. Osnivanjem PPK Kutjevo u njegov sastav ulazi tada jedinstvena poljoprivredna zadruga i poljoprivredno dobro Kutjevo.

Greta Turković (Presanje grožđa)- akvarel

Do osnivanja Kombinata 1963. godine i za djelovanja općine Kutjevo, u naselju će se uz pomoć poljoprivredne zadruge i Poljoprivrednog dobra provesti niz akcija na sanaciji ratnih šteta, gradnji komunalne infrastrukture, unapređenju školstva i društvenog života. Električna struja u Kutjevo dovedena je u kolovozu 1946. godine, a iste godine otvorena je sedmogodišnja škola. Godine 1948. počinje gradnja zadrugnog doma, a u isto vrijeme započinje okrupnjavanje poljoprivrednog zemljišta u društvenom sektoru temeljem Zakona o ekspropriaciji i zemljišnom maksimumu. Osmogodišnja škola u Kutjevu djeluje od 1950. godine i postaje mjesto društvenog, kulturnog i prosvjetnog djelovanja.

Poljoprivredna zadruga Kutjevo, osim ratarskih kultura orijentira se na sjemenarstvo, doradu sjemena i sušaru. Godine 1956. dovršen je zadrugi dom i obavljena adaptacija devastirane pastuharne. Novo zdanje osnovne škole dovršeno je 1962. godine i predano na upotrebu. Poljoprivredno dobro Kutjevo je do 1960. godine obnovilo vinograde na 130 ha, a iste godine proširuje se kapacitet podruma na 165 vagona vina. S osnivanjem Kombinata 1963. osniva se i Kooperacija s individualnim poljoprivrednim proizvođačima i vinogradarima te se 1965. kapacitet podruma povećava na 265 vagona. U razdoblju, od osnivanja Kombinata do početka sedamdesetih godina, veliki doprinos razvoju daje njegov direktor Petar (Pero) Maletić

Dvorište Poljoprivrednog dobra 1960. godine

Osnovna škola "Zdenko Turković" u Kutjevu

Godine 1975. kombinat Kutjevo nabavlja modernu opremu za preradu grožđa, punjenje boca, a osnovan je i pogon traubisode. Osim osnovne djelatnosti vinogradarstva i podrumarstva, Kombinat preuzima razvojnu funkciju poljoprivrede u tadašnjoj novoosnovanoj općini Požege, gradi se silos, mlin, pekara, mesna industrija, proizvodi sjemenska roba, prerada duhana, grade farme za stoku... U ratarskim dijelovima Kombinata uzgajaju se žitarice, krmno i industrijsko bilje, osnivaju kooperacije za razmjenu proizvodnje roba i dobara, s privatnim poljoprivrednicima. Na terenu se obavljaju komasacije, uređuje zemljište, obavlja melioracija i proširuju nasadi vinograda. Tako će godine 1975. biti 162 ha pod vinogradima, a 1980. čak 526, kada se kapacitet podruma povećava na 1100 vagona vina. Novi podrum proširen je u pribrežje, a Kutjevačka rijeka složenim hidrotehničkim radovima sprovedena ispod gospodarskog dvorišta vinarije. U okviru poslovne jedinice vinogradarstva otvoreni su i javni ugostiteljski objekt, restoran i prenoćište.

Takvom zamahu u razvoju Kombinata Kutjevo u mnogome doprinosi agilni direktor dr.sc. Antun Švarc.

Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća Kombinat će biti jedan od najvećih u Slavoniji i Hrvatskoj, s primatom vinogradarstva i vinarstva, a njegov utjecaj na razvoj poljoprivrednog gospodarstva Požeštine osjeća se i danas. U osamdesetim i u početku

devedesetih godina Kombinatom uspješno upravlja, uz pomoć sposobnog menagmenta, direktor Đuro Šimić, dipl.oec. Osim Poljoprivrednog kombinata, u Kutjevu su tih godina značajniji gospodarski subjekti šumarija Šumskog gospodarstva Požege, pogon Modne konfekcije „Sloga“ iz Požege te trgovački lanci poduzeća „Požeška dolina“ i Kombinata i filijala Požeške banke. Zdravstvena stanica i ljekarna u Kutjevu djelovali su u okviru Medicinskog centra Požege, a kinodvoranu i dvoranu za kazališne predstave i javne skupove Kutjevo ima još od poslijeratnih vremena.

Kao vrstan stručnjak vinogradarstva i enologije ističe se u poslijeratnom razdoblju Ivan Jambrović koji će, uz potporu Zdenka Turkovića, stvoriti od kutjevačkog vinogradarstva i podrumarstva poznatu marku, a graševina postaje „čuveno vino“. Za svoga djelovanja, sve do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, odgojit će niz stručnjaka, danas privatnih vinogradara i vinara na području Kutjeva i Požeštine.

Ivan Jambrović sa suradnicima kod jubilarne bačve prilikom 750 obljetnice podrumarstva u Kutjevu, 1982. godine

Ivan Jambrović za radnim stolom

Kombinat Kutjevo će, kao jedna od najvećih radnih organizacija na području Požeštine, biti pokretač sveukupnog razvoja sela i seljaka, a u mjestu Kutjevo graditelj cjelokupne infrastrukture, materijalnih potreba, stanovanja, socijalnog, zdravstvenog, obrazovnog i kulturnog života mještana. Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća daje materijalnu potporu znanstvenom istraživanju i izradi studije o kompleksu isusovačkog samostana (dvorca Kutjevo), crkve Blažene Djevice Marije, kako bi se ovo kulturno blago moglo obnoviti i privesti upotrebi.

Upravna zgrada „Kutjevo“ d. d.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća PPK Kutjevo gospodari na približno 13.500 ha poljoprivrednih površina (10.500 ha oranica, 530 ha vinograda, ostalo oko 2.500 ha). Plantaže vinograda na Škomiću bile su oko 400 ha, a podrumski kapaciteti za 1 100 vagona vina (110 milijuna litara). Poljoprivredne površine prostiru se od Čaglina do Slobošćine, od Kutjeva do Pleternice. Tih godina u Kombinat u je bilo zaposleno oko 2.000 radnika. Poduzeće je organizacijski ustrojeno po ondašnjim, socijalističkim, upravnim jedinicama, u 14 osnovnih organizacija udruženog rada (OOUR) i Radnu zajednicu.

Uz pomoć Kombinata, društvene zajednice i samodopinosom građana Kutjeva osamdesetih godina gradi se sportska dvorana pri osnovnoj školi, gdje je otvoren i dječji vrtić, proširuje se vodovodna mreža, provodi kanalizacija, asfaltiraju ulice, modernizira telefonija i provodi plinifikacija.

Djelatnost poduzeća bila je šarolika: ratarstvo, stočarstvo, sjemenarstvo s doradom sjemenske i merkantilne robe, proizvodnja stočne hrane, mlinarstvo, pekarstvo, mesna industrija, dorada duhana, proizvodnja traubisode, peradarstvo, vinogradarstvo i podrumarstvo... te suradnja sa selom u ratarstvu, stočarstvu i vinogradarstvu.

Osim rada u vlastitim vinogradima, PPK Kutjevo surađuje i s vinogradarima kooperantima koji imaju oko 250 ha vinograda.

Stvaranjem samostalne Republike Hrvatske 1991. godine promjenit će se društveni odnosi, a Kombinat će takvim uvjetima prilagoditi svoju proizvodnju i poslovanje.

Devedesetih godina prošlog stoljeća obaviti će se privatizacija Kombinata. Danas je Enver Moralić, dipl. ing. agr. vlasnik tvrtke Kutjevo d.d., nastavljajući tradicionalnu proizvodnju, posebice vinogradarstvo, vinarstvo i sjemenarstvo.

Proizvodnja sjemenske robe, stočne hrane, skladište

Kutjevo danas

Prirodna obilježja

Zahvaljući svojem položaju unutar Požeško-slavonske županije, a posebno ekološkim uvjetima, Kutjevo i kutjevački kraj u gospodarskom razvoju koriste prvenstveno svoje prirodne resurse (reljef s ekspozicijom i inklinacijom, geološka podloga, tlo, vegetacija, podneblje, voda).

Današnji amblem grada Kutjeva nosi tri bitne karakteristike kutjevačke povijesti: Barokni dvorac građen početkom 18. stoljeća, kada su isusovci gospodarili vlastelinstvom, crkva Blažene Djevice Marije, povijesno mjesto štovanja Gospe, te list s grozdom vinove loze, kao temeljno gospodarsko obilježje kutjevačkog kraja. Na podlozi forme štita kompozicijom boja, crvenih krovova, bijelih fasada i plave pozadine naglašava se povijesni kontinuitet hrvatske državnosti.

Prema konfiguraciji terena, kutjevačko područje obilježava brdsko-planinski dio masiva Krndije, prigorje i podgorje Krndije te ravničarski kraj zvan Poljadija. Najviši vrh je Kapavac (792 m), a naselje Kutjevo (crkva) je na 232 m nadmorske visine.

S obzirom na prometnu povezanost Kutjevo se nalazi na čvorištu puteva prema Podravini i Posavini, istočnoj i zapadnoj Slavoniji. Geološku podlogu kutjevačkog područja čine stijene različite starosti. Podloga masiva Krndije sastavljena je od paleozojskih (silur) metamorfita, filita, kloritskih škriljavca, granita, gnajsa, amfibolita i amfibolitskih škriljavca (Vetovo, Kapavac), mjestimično bazalta (Lončarki vis).

U stijene mezozojske starosti (trijas) spadaju kvarcni pješčenjaci, kakvi se, primjerice, prostiru oko izvorišta Kutjevačke rijeke. Mlađe, tercijarne (oligocen ili helvet) geološke naslage pojavljuju se kod Venja pa se preko Mitrovca i Kutjeva protežu do Gradišta i Lončarskog visa. Stijene se sastoje od glina, lapora, konglomerata i žutih pijesaka, a u njima se nađu i proslojci sjajnog smeđeg ugljena. Kvarcni pijesci istočno od Kutjeva i Gradišta potencijalno su rudnici za potrebe građevinarstva. U dijelu prigorja i Poljadiji je geološka podloga pleistocenskih ilovača i glina preko kojih su eolskom sedimentacijom nataloženi lesni i lesoliki sedimenti, a u poljadijskom dijelu pretežu lesne naslage.

S obzirom na raznolikost geološku podlogu razvile su se različite vrste tala pogodnih za šumsku ili poljoprivrednu proizvodnju.

Na eruptivima i metamorfima (filiti, škriljavci, gnajsi) evolucijska sekvencija tla ide u smjeru: ranker-distrično smeđe tlo-lesivirano tlo. Zauzima manja područja pokrivena šumskom vegetacijom.

Tipičan primjer formiranja tla po horizontima na matičnoj podlozi (stijeni) pokazuje priložena fotografija.

Profil tla razvijenog na paleozojskim migmatitima Ranker posmeđeni (snimio B. Puača)

Posebnu razvojnu sekvencu čini pseudoglej razvijen na tercijskim stijenama (oligomiocenske naslage). Područje ovih tala zauzima uglavnom šumska vegetacija hrasta kitnjaka, bukve i običnog graba, a u podgorju i prigorju vinogradi, voćnjaci, travnjačke kulture. Ratarske kulture su ograničene na terenima dostupnim obradi. Tla su plitka i srednje duboka, podložna eroziji, skeletna, kisele do ekstremno kisele reakcije. Na mjestima gdje je iskrcena šuma, tlo je podložno eroziji. Osnovno obilježje pseudogleja je pojava nepropusnog horizonta na dubini iznad 70 cm. U zoni stagniranja površinske vode ističe se karakteristično mramoriranje tla (izmiješane su bjeličastosive i hrđaste mazotine). Pseudoglejna tla su manje zastupljena s dva podtipa: ravničarski (na zaravni) i obronačni s kamenim kršjem u tlu.

Tla na podlozi glina i ilovača teškog su mehaničkog sastava i na terenima slabije izražene geomorfologije dolazi do pseudoglejavanja. To su tzv. obronačne ilovače, koje u nižim dijelovima prelaze u beskarbonatni prapor ili les. Na toj podlozi dominiraju distrična smeđa tla s naglašenim površinskim ispiranjem. Tla su duboka i pokazuju osrednji do visoki stupanj pogodnosti za poljoprivrednu proizvodnju.

Na lesu i lesolikim sedimentima Poljadije formirana su eutrična smeđa tla, lesivirana tipična i pseudoglejna tla, a na pretaloženom lesu dolaze aluvijalno-koluvijalna tla, hipoglej i amfoglej. Dominiraju eutrična smeđa i lesivirana tla s naglašenim površinskim oglejavanjem, odnosno pseudoglejavanjem. Tla su vrlo duboka, prema mehaničkom sastavu, to su najčešće lake gline. Kisele su do slabo kisele reakcije, a pH-vrijednost se dubinom povećava. Bogata su biogenim elementima, osobito dušikom, a deficitarna na fosforu. Vrlo su pogodna za biljnu proizvodnju i služe proizvodnji ratarskih kultura, duhana i voćnjaka. Potrebne su uobičajene mjere obrade, gnojidbe (s dodatkom karbonatnih gnojiva).

Zahvaljujući relativno blagoj klimi s prosječnom godišnjom temperaturom oko 10,5°C i prosječno 836 mm padalina (razdoblje od 1959. do 1988.) spada u red umjereno tople kišne klime, odnosno pripada semihumidnoj (umjereno vlažnoj) klimi. Prevladavaju zapadni i sjeverozapadni vjetrovi u toplijem dijelu godine, dok se zimi osjeća utjecaj istočnih vjetrova.

Količina padalina je najviša u ljetnom razdoblju (mjesec lipanj), a najmanja zimi (siječanj, veljača), što uz proljetno-jesenske temperature iznad 10°C čini uvjete povoljnim za uzgoj poljoprivrednih kultura.

Srednja godišnja relativna vlaga zraka je oko 80%. Srednji broj dana s maglom je 43,7, a srednji broj dana s maglom u toplijoj polovici godine je 5,5.

Srednji broj dana s mrazom u toplijoj polovici godine je 47,0. Najranija pojava ranih mrazeva je 9 rujna, a najkasnija pojava kasnih mrazeva zabilježena je 29. svibnja. Maksimalna visina snježnog pokrivača je 38 do 80 cm, a na tlu se zadržava prosječno 30 dana u godini.

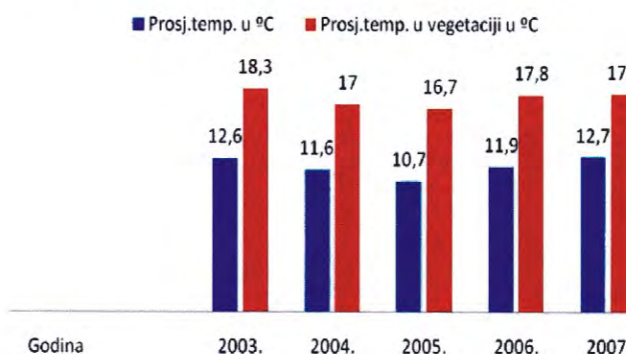
Srednji broj oblačnih dana je 107,2, a srednji broj vedrih je 72,3. Srednji broj oblačnih dana u toplijoj polovici godine je 34,9, a vedrih 45,7. Srednja dnevna količina globalne radijacije je 300 cal/cm² dana, u toplijoj polovici godine 433 cal/cm² dana.

Od 2003. godine prate se na meteorološkoj postaji Kutjevo temeljna obilježja klime užeg kutjevačkog područja. Prema statistički obrađenim podacima za razdoblje od 2003. do 2007. godine, može se zaključiti da područje Kutjeva ima nešto povoljnije klimatske uvjete za uzgajanje poljoprivrednih kultura, posebice, vinograda, voćnjaka i duhana u odnosu na neke druge dijelove Požeške kotline.

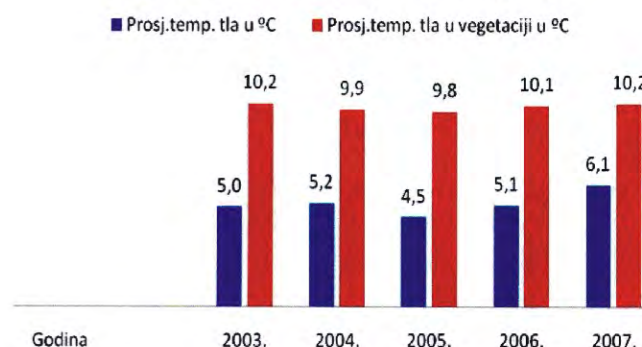
Iako se prema predloženim meteorološkim podacima, zbog relativno kratkog razdoblja praćenja od pet godina, ne može donijeti relevantan sud, ipak je uočljiva viša prosječna godišnja temperatura zraka i tla, veća količina oborina i veći broj sunčanih dana (sati) godišnje, u odnosu na podatke meteorološke postaje u Požegi. Mikroklimatskim uvjetima kutjevačkog vinogorja i polja zasigurno pridonosi južna ekspozicija i geološka podloga. Krndije, široki pojas šuma na sjevernoj strani kutjevačkih naselja, strujanje vjetrova i relativno veći broj vodotoka.

Klimatski podaci za meteorološku postaju Kutjevo za razdoblje 2003.-2007. godine prikazani su na grafikonima od 1. do 5.

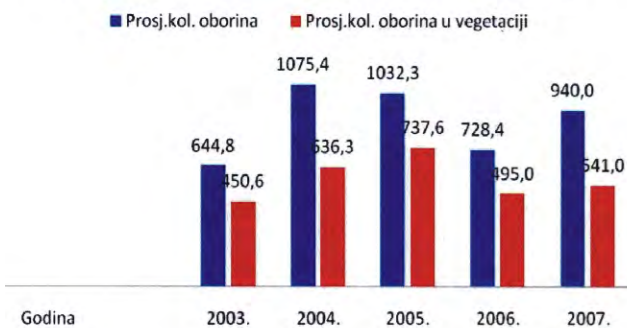
Prosječna temperatura zraka za meteorološku postaju Kutjevo (2003.-2007.) ukupno i za trajanja vegetacijskog razdoblja

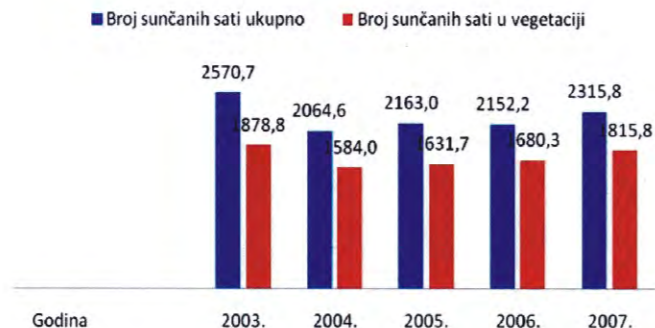
Godišnji prosječna temperatura tla za meteorološku postaju Kutjevo (2003.-2007.) ukupno i za trajanja vegetacije

Prosječna godišnja količina oborina u mm za meteorološku postaju Kutjevo (2003.-2007.) ukupno i za trajanja vegetacije

Godišnji broj sunčanih sati za meteorološku postaju Kutjevo (2003.-2007.) ukupno i za trajanja vegetacije

Klimatske zone u Republici Hrvatskoj

Vode kutjevačkog područja su potoci s Krndije, od kojih su značajniji Vetovka koja utječe u Orljavu, dok Vrbova, Saračevac, Venjski, Mitrovački, Bjeliševački, Tomačevac, i Panonski potok, te Kutjevačka rijeka, Mala rijeka, Duboki, Hajderovac, Grabovac, Dragaljevac i Lončarski potok pripadaju slivu Londže. Potoci s Krndije su bujičnog karaktera jer na relativno maloj dužini (oko 15 km), od izvora do ušća u Orljavu ili Londžu, spuštaju se od nadmorske visine oko 400 m do toka rijeke na 120 m. Zbog svojeg brzog toka, potok Vrbovu nazivaju i Brzulja, koja je prilikom velikih voda redovito razarala prometnicu iznad Gradca prema Kutjevu, plaveći dolinu prema Londži. Kutjevačko područje je kao malo koje bogato izvorištima i potocima, od kojih su najduži Vrbova (19 km) i Kutjevačka rika (18 km). Kao površinski zahvati za potrebe pitke i industrijske vode, zahvaćeni su oni u gornjem toku Kutjevačke rijeke.

Vodnogospodarska osnova područja predviđa veći broj akumulacija (ribnjaka) na kutjevačkom području, neke su realizirane, a i danas je aktualan veći projekt akumulacije Vrbove ispod Sesveta i Lakušije prema Gradcu i čeka povoljnije vrijeme za realizaciju. Gotovo svi potoci kutjevačkog područja teku smjerom sjever-jug i ulijevaju se u Orljavu ili Londžu.

Vodno-gospodarski stručnjaci su u jednoj varijanti uređenja vodotoka rijeke Londže zamislili izgraditi ribnjake na površini oko 500 ha, kako je to bilo u povijesti od cistercita do Turkovića, no na sugestiju Poljoprivrednog kombinata Kutjevo uređena i meliorirana površina privedena je ratarskim kulturama.

Flora i vegetacija kutjevačkog područja

Na kutjevačkom području koje obuhvaća dijelove gorja i prigorja Krndije, ravničarske Poljadije i doline uz potoke uz date povijesne, geološke, klimatske, orografske, hidrografske i edafske uvjete te mikrolokacijska obilježja, formirane su različite šumske i poljoprivredne biljne zajednice, zajednice travnjaka, livada.

Specifičnu vegetaciju kutjevačkog područja čine šumska vegetacija hrasta sladuna i pitomog kestena, a kultivirane površine vinogradi i voćnjaci.

Prema šumarskom fitocenologu Đuri Raušu i poljoprivrednom fitocenologu Josipu Kovačeviću, na navedenom području su se u prošlosti, prije krčenja šuma, nalazile sljedeće šumske biljne zajednice:

a) Šumska vegetacija i flora

1. Subpanonske nizinke šume hrasta lužnjaka, s tri tipične biljne zajednice, koje su se prostirale na području kutjevačke Poljadije (od Vetova pa južno od „Zelene magistrale“ do Ovčara, Šumanovca, Tominovca, Bjeliševca, pa na istok do Grabarja te sjeverno do Bekteža i Gradišta) i dolinama navedenih potoka.

- Tipična šuma hrasta lužnjaka i običnog graba s cerom (*Carpino betuli - Quercetum roboris, quercetum ceris*, Rauš 1971.),
- Šuma hrasta lužnjaka s velikom žutilovkom i žestiljem (*Genisto elatae - Quercetum roboris aceretosum tatarici*, Rauš 1971.),
- Šuma crne johe s drhtavim šašem (*Carici brisoides - Alnetum glutinosae*, Horv.1938.)

2. Medioeuropske, brežuljkaste mezofilne i acidofilne šume hrasta kitnjaka, koje se prostiru na središnjem masivu Krndije, posebice na gorskim kosama, grebenima, glavicama i prisojnim stranama. Fitocenolozi i tipolozi su utvrdili nekoliko šumskih biljnih zajednica hrasta kitnjaka.

- Šuma hrasta kitnjaka i običnog graba (*Quercus - Carpinetum croaticum* Horv.1938.),
- Šuma hrasta kitnjaka i običnog graba varijanta sa bukvom (*Quercus - Carpinetum croaticum var. Fagus sylvatica prov.*, Pelcer),
- Šuma hrasta kitnjaka s vlasuljom (*Festuco drymeiae-Quercetum petraeae*, Jank.1968./Hruška 1974.),
- Šuma hrasta medunca i crnog jasena (*Orno - Quercetum pubescentis*, Klika 1938., Gajić 1955.),

Šuma bukve na Krndiji

Visibaba (*Galanthus nivalis*)

- e) Ilirska šuma hrasta kitnjaka i običnoga graba (*Epimedio - Carpinetum betuli*, Horv.1938./ Borh. 1963.),
 f) Šuma hrasta kitnjaka s bekicom (*Luzulo-Quercetum petraeae*, Hill1932, Pass 1963.).

3. Medioeuropske i ilirske brdske mezofilne, acidofilne ili neutrofilne čiste šume bukve koje se prostiru na svježijim tlima, osojnim stranama, prevalama i dolinama Krndije, gdje je utvrđeno nekoliko šumskih biljnih zajednica.

- a) Ilirska brdska bukova šuma s mrtvom koprivom (*Lamio orvale - Fagetum sylvaticae* Ht., 1938.),
 b) Submontanska bukova šuma s trepavičastim šašem (*Carici pilosae Fagetum sylvaticae*, Pelcer),
 c) Šuma bukve s klokočikom - (*Staphyleo Fagetum prov.*),

4. Enklava šume sladuna i cera (As. *Quercetum frainetto cerris*, Rudski 1949.), koja je priključena mezofilnoj subasocijaciji *Carpinetosum betuli* i termofilnoj svezi *Aceri-tatarici Quercion*.

b) Poljoprivredna vegetacija i flora

Krčenjem šuma pod antropogenim utjecajim stvaraju se u prostoru:

- travnjaci,
- poljoprivredne obrađivane površine,
- ruderalna staništa (zapušteni korovnasti travnjaci i poljoprivredne površine).

Travnjaci se dalje dijele na livade koje se kose i pašnjake na kojima se napasuje stoka. Na kutjevačkom području valja razlikovati močvarne ili barske travnjake i brdske travnjake. Močvarni ili barski travnjaci su se razvili na poplavnom području (plavljenom području i inundacijskom pojasu potoka) koje je nastalo nakon uklanjanja poplavnih šuma vrbe, topole, joha i poljskog jasena). Na tim mjestima se i danas nalaze biljne zajednice sveza trščaka (*Phragmiteti-Magnocricetalia*), močvarnih šaševa (*Magnocarcion*) te redova beskoljenki (*Molinietalia coeruleae*) i busike (*Deschamsietalia caespitosae*). Trščaci i šaševi su najdulje pod utjecajem poplavnih voda, beskoljenke kraće, a najkraće su pod utjecajem površinskih voda đombasti travnjaci busike. Ove biljne zajednice zauzimaju rijetke djelove (niše) kutjevačkog kraja. Na nešto povišenijim terenima uz rijeke i potoke, ali ipak plavljenim kratko vrijeme, ili se voda zadržava kao oborinska, nalaze se biljne zajednice nizinskih travnjaka kao što su livade krestaca (*Bromo -Cynosuretum cristati*), koje su se razvile na optimalnim staništima hrasta lužnjaka i livade pahovke (*Arrhenatheretalia*) na višim, oraničnim terenima.

Livadne biljne zajednice

Nizinska livada grozdastog ovsika i krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*)

Ovoj livadnoj biljnoj zajednici pripada većina livada kutjevačkog kraja, koje su povremeno plavljene. Karakteristične biljke ove livadne zajednice su krestac (*Cynosurus cristatus*) i grozdasti ovsik (*Bromus racemosus*). Na sušem i manje plodnom tlu nađe se obilno medunika (*Holcus lanatus*). Ranoproljetni aspekt karakterizira krstašica režuha (*Cardamine pratensis*) sa svojim plavocrvenkastim cvjetovima, žabnjak (*Ranunculus acer*) i puzavi žabnjak (*Ranunculus repens*). Krajem proljeća i početkom ljeta u livadama se pojave raskošni cvjetovi ivančica (*Chrysanthemum leucanthemum*) i divlja mrkva (*Daucus carota*).

U rano ljeto nađu se obična vlasulja (*Festuca ovina*), tankolisna rosulja (*Agrostis tenuis*), livadna vlasnjača (*Poa pratensis*), srednja treslica (*Briza media*), uspravna zobika (*Bromus erectus*), poljski mak (*Papaver rhoeas*), crvena djetelina inkarnatka (*Trifolium incarnatum*), različak (*Centaurea cyanus*), livadna kadulja (*Salvia pratensis*), lavlji zub (*Leontodon hispidus*).

Ljeti se na livadama nađe žute smiljkite (*Lotus corniculatus* i *Lotus uliginosum*).

Brdski travnjaci

kutjevačkog područja su izvan poplavnih voda, a imaju više obilježja pašnjačkih nego livadnih površina. Najraširenija je zajednica uspravnog ovsika i srednjeg trputca (*Bromo-Plantaginetum mediae*).

Poljoprivredne obradive površine predstavljene su oranicama, vrtovima, voćnjacima i vinogradima). Da bi se održalo agrobiogeocenozu, potrebno je gnojdbom nadoknađivati iznesene organske i anorganske materijale. Po mehaničkim i kemijskim svojstvima poljoprivredna tla bolja su od travnjaka. Za razliku od šuma i travnjaka, agrobiogeocenoza ima osebujan životinjski svijet i mikrofloru na pojedinim staništima. Najvažnije agrobiogeocenoze poljoprivrednih zemljišta (oranica) jesu:

- djetelišta i lucerništa, kao prijelaz između prirodnih travnjaka i obrađenih površina, koja su starenjem sve bliže travnjacima. Rizosfera im je relativno duboka,
- usjevi, ratarske kulture gustog sklopa ili žitarice (sveza *Centaureetalia cyani*), kod kojih je unutar gustog sklopa zasjena. Stanište se obrađuje i gnoji, no pred žetvu tlo je zbijeno, uz prekid mikrobiološke aktivnosti. Rizosfera je plitka (*Gramineae*),
- uljarice (uljana repica-*Brassica napus oleifera*) imaju vretenasti korijen, rizosfera je dublja,
- okopavine (kukuruzišta, krumpirišta, vrtovi, repišta, duhaništa, voćnjaci, vinogradi...). Više se gnoje, bolje i češće obrađuju nego žitarice, stanište je sunčanije, tlo nije zbijeno, neutrofilno, veće mikrobiološke aktivnosti.

Na poljoprivrednim obradivim površinama, a posebno na zapuštenim staništima pojavljuju se korovi. Značajne su zajednice razreda mišjakinje (*Stellarietea mediae*) s dva reda: modrog različka (*Centaureetalia cyani*) i bijele pepeljuge (*Chenopodietalia albi*), koja je često vezana za okopavine. Na ugaženim terenima, stazama, mekim putevima, javljaju se korovnaste biljke iz razreda velikog trputca (*Plantaginetea maioris*), na međama oranica, uz ograde, plotove, kosine nasipe, ceste i putove vezana je korovnasta zajednica razreda običnog pelina (*Artemisietea vulgaris*), a na šumskim sječinama, progalama i čistinama pojavljuje se korovnasta zajednica razreda uskolisne vrbolike (*Epilobietalia angustifolia*).

Na ruderalnim terenima karakteristične su:

korovska zajednica brkatog prosa i mnogosjemene pepeljuge (*Echinochloa crus Galli* *Chenopodium polyspermum*)
 To je tipična zajednica okopavina, kukuruzišta, repišta, krumpirišta, graha. Biljke koje dolaze u ovoj biljnoj zajednici indiciraju staništa s osrednjom kiselošću. Karakteristične vrste su brkato proso (*Echinochloa crus galli*) i mnogosjemena pepeljuga (*Chenopodium polyspermum*), a zajednici su svojstvene vrste poljska divlja repica (*Raphanus raphanistrum*), mala kiselica (*Rumex acetosella*) i treskavica (*Schleranthus annus*). Karakteristična biljka zapuštenih staništa je i kužnjak (*Datura stramonium*)

Žuta smiljetka (*Lotus corniculatus*)

Kužnjak (*Datura stramonium*)

Fauna kutjevačkog područja

Budući da je kutjevački kraj interesantno šumsko područje bogato je s lovnom divljači prije svega jelenom običnim (*Cervus elaphus*), srnom (*Capreolus capreolus*) i divljom svinjom (*Sus scrofa*). Posljednjih tridesetak godina unesen je jelen lopatar, (*cervus dama, dama dama*) i muflon (*Ovis musimon*), u početku samo u ograđenom prostoru a kasnije i u slobodnoj prirodi. U nizinskom dijelu prisutan je zec (*Lepus europeus*), fazan (*Phasianus cholchicus*), trčka (*Perdix perdix*), šljuka (*Scolopax rusticola*), prepelica (*Coturnix coturnix*) i patka (*Anas sp.*) kao lovna divljač. Isto tako tu je još lisica (*Vulpes vulpes*), jazavac (*Melinae*), divlja mačka (*Felis silvestris*), kuna (*Mustelidae*), puh (*Glis glis*), te poneka vidra (*Lutra lutra*). Također je potrebno spomenuti prisutnost velikog broja ptica kako stanařica tako i selica-lastavica (*Hirundo rustica*), bijela roda (*Ciconia ciconia*), siva čaplja (*Ardea cinerea*), svraka (*Pica pica*), vrana (*Corvus corone*), gavran (*Corvus corax*), šojka (*Garrulus glandarius*), jastreb (*Accipiter gentilis*), sokol (*Falco peregrinus*), sova (*Strix aluco*), vrbac (*Passer domesticus*), čvorak (*Sturnus vulgaris*), slavuj, (*Luscinia megarhynchos*) kos (*Turdus merula*) i dr.. Prisustvo gmazova i vodozemaca je također značajno (zmiје, gušteri, žabe, kornjače), kao i prisustvo mnogobrojnih leptira i vretenaca.

Kos (*Turdus merula*)

Jelen obični (*Cervus elaphus*)

Divlja svinja (*Sus scrofa*)

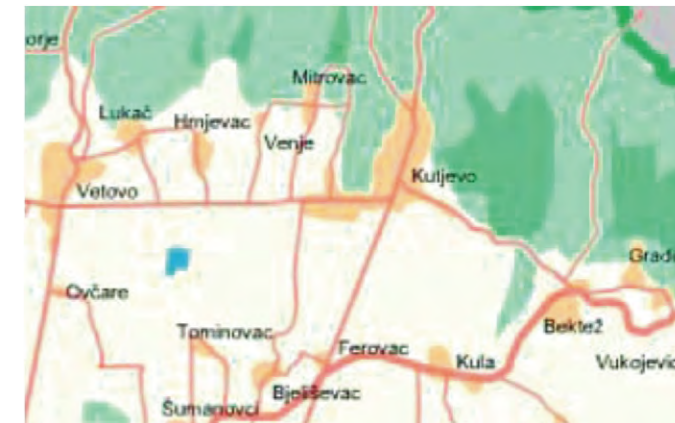

Zec (*Lepus europeus*)

Gospodarska i društvena obilježja

Status jedinice lokalne samouprave, općine, Kutjevo stječe 1993. godine, kada reorganizacijom državnih upravnih jedinica obuhvaća sedamnaest naselja, s približno 7.500 stanovnika (Bektež, Bjeliševac, Ciglenik, Ferovac, Grabarje, Gradište, Hrnjevac, Kula, Lukač, Mitrovac, Ovčare, Poreč, Šumanovci, Tominovac, Venje i Vetovo). Popisom iz 2001. registrirano je u Kutjevu 2. 836 stanovnika.

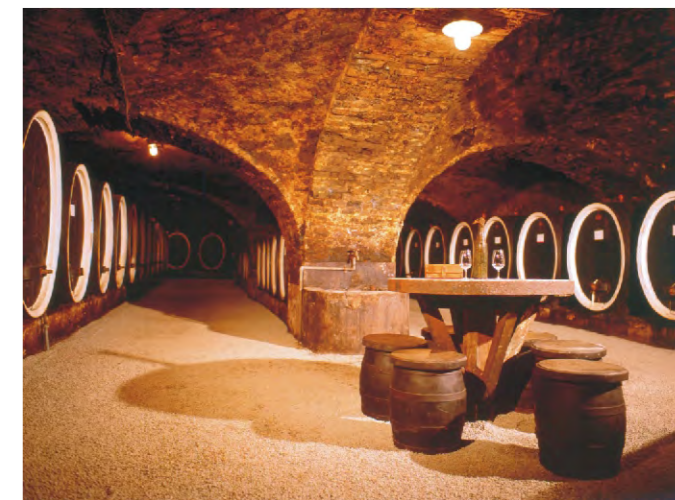
Godine 2006. Kutjevo stječe status grada, a kao upravno, poljoprivredno, poduzetničko, obrazovno i kulturno središte ima oko 3.000 stanovnika.

Bivši Poljoprivredno-prehrambeni kombinat Kutjevo od početka uspostave hrvatske države, a temeljem zakonskih propisa prošao je proces pretvorbe i privatizacije. Danas djeluje kao privatizirana tvrtka Kutjevo d.d. Osim prerade duhana, koja je u sklopu „Hrvatskih duhana“ d.d. Virovitica, poduzeće je zadržalo proizvodnju i preradu poljoprivrednih proizvoda.

Glavna grana proizvodnje je vinogradarstvo i podrumarstvo, koja nastavlja bogatu stečevinu vinarstva od doba cistercita, isusovaca, Turkovića i PP Kombinata. Osim tradicionalnih vina, graševine, sivog, crnog i bijelog pinota, traminca, rajnskog rizlinga, kutjevačkog zelenca, chardonaya, sauvigona, ružice...

Kutjevo d.d. nudi ekskluzivnu liniju vina s atributom *de Gotho* i ledena vina kasnih berbi. Vinogradi kutjevačkog područja prostiru se na više od 1.000 ha te su slijedeći tradiciju vinograda i vina neki od vinogradara proizveli visokokvalitetna vina (Krauthaker, Enjingi, Majetić, Adžić, Mihalj, Lukačević, Šag, Bodegrajac, Pavičić, Čamak, Baronica, Zorić, Mijatović, Ivanović, Jakobović, Tepeš, Sontaki, Tandara, Mitrović, Bošković, Hora, Miličević,...)

Stari cistercitski podrum iz 1232. godine

Važna djelatnost Kutjeva je i šumarstvo, a šumarija gospodari s oko 7.000 ha šumskih površina. Uz gospodarenje šumama važna je proizvodnja šumskih sadnica i hortikulturnog materijala u rasadniku Hajderovcu, proizvodnja kamenog agregata u kamenolomu Gradište i u najnovije vrijeme osnivanje nasada vinograda.

Šuma hrasta sladuna (*Quercus frainetto*)
Na „poučnoj stazi“ u Hajdarevcu

Kamenolom u Vetovu

Gospodarskoj aktivnosti grada Kutjeva pridonosi i kamenolom u Vetovu, gdje se već stotinjak godina iskorištava i u agregate različitih frakcija prerađuje tvrdi kamen amfibolit.

Razvijanjem infrastrukture, posebno vinskih cesta, gradskih ulica i trgova (Trg graševine), urbanističkom uređenjem grada i prigradskih zona, formiranjem poduzetničko-trgovačke zone „Kamenjača“, Kutjevo dobiva odrednice urbanog naselja. Posebno kulturno, obrazovno i religijsko obilježje Kutjevu daje nekoliko institucija i ustanova. Osnovna škola „Zdenko Turković“, kao obrazovna i pedagoška institucija, osim svoje temeljne zadaće odgoja i obrazovanja učenika, organizira i provodi niz kulturnih i društvenih manifestacija za građanstvo.

Urbanom licu grada pridonose različite društvene organizacije i udruge: Vatrogasno društvo, Kutjevački vinari, Planinarsko društvo Vidim, Lovačko društvo, Pjevačko društvo Lipa, Pčelarsko društvo, Gradska puhačka glazba, ženski i muški tamburaški sastav, Forum mladih, Nogometni klub Kutjevo, Rukometni klub, Kuglački klub, Ribolovno-sportsko društvo...

Gradska knjižnica i čitaonica nastavlja stogodišnju tradiciju širenja knjige i drugih suvremenih komunikacijskih medija.

Park prirode Papuk ima dio službe usmjeren ka Kutjevu te upućje i nadzire građanstvo u provođenju ekoloških značajki, ljepoti prirodnog krajobraza, povijesno-kulturnih sadržaja (dvorac, crkva, manastir), posebnosti biljnih vrsta i drveća (hrast sladun, pitomi kesten, poučna staza u Hajdarevcu), geomorfoloških fenomena (Antina spilja), starih gradova, grobišta, arheoloških nalazišta, putova i vidikovaca (Ružica-grad, Kapavac, Petrov vrh, rimska cesta, fratarski put, grobišta-tumula iznad Lukača, rimska nekropola i vojnički tabor u vetovačkom polju), izvorišta i potoka, životinjskog svijeta...

Tamburaški sastav „Garavuš“

Župa Kutjevo, osim pastoralnog djelovanja, vjerskog odgoja mladeži i religijskih potreba građana, čini napore i ostvaruje rezultate u općem dobru župljana.

Barokna crkva s početka 18. stoljeća s „isusovačkim građevnim slogom zidova i žrtvenika“, kako reče Julije Kempf, te ostalih sakralnih artefakata s povijesnom patinom, privlačno su mjesto vjerniku i putniku namjerniku.

Njegovanje tradicijskih običaja dolazi do izražaja prigodom proslave blagdana Male Gospe, misnog slavlja, proštenja i sajmenog dana, kada se u Kutjevo „slijevaju“ mnogi hodočasnici, štovatelji Gospe i posjetitelji sajma.

Turistička zajednica grada Kutjeva, zajedno sa stručnim službama grada i župe, organizira različite sadržaje značajne za gospodarski i turistički razvoj grada i okoline.

Značajan doprinosu turističkom razvoju grada daje Kutjevački podrum, određište i cilj mnogih posjetitelja kutjevačkog kraja, gdje se uz kvalitetna vina može doznati o kulturnoj povijesti grada, vina i vinograda. U sklopu podruma nalazi se najveći i najstariji vinski arhiv u Hrvatskoj. Ugostiteljski objekti, kafići i restorani nude gastronomske delicije, posebice slavonski kuleni i kobasice.

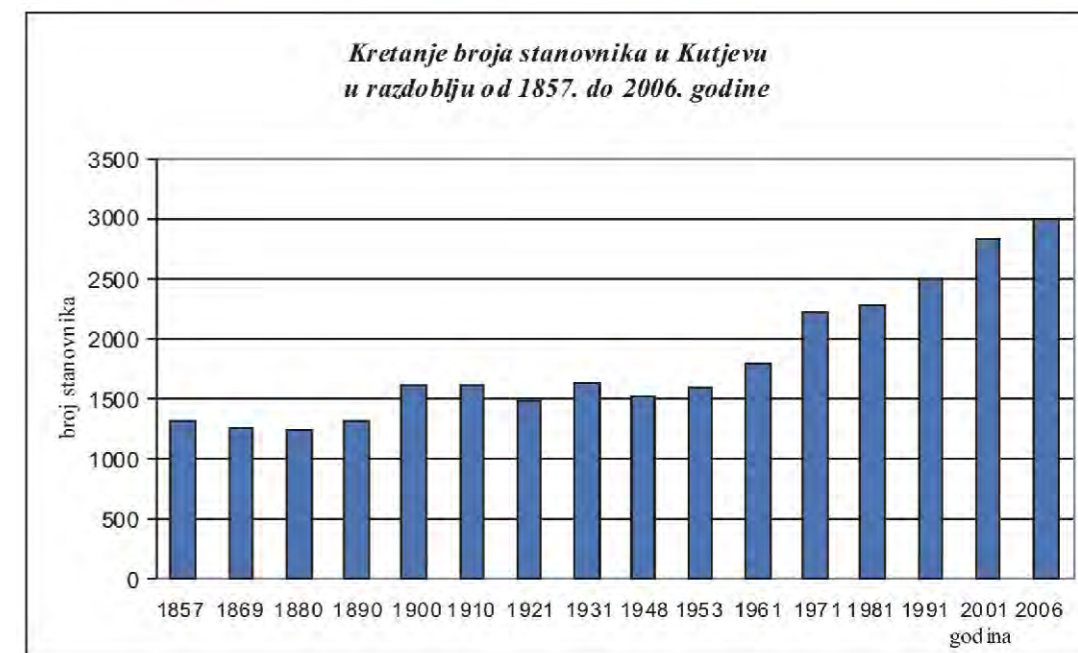
Kao svako urbano naselje, Kutjevo ima bogatu strukturu tercijarnih djelatnosti i ustanova. Financijske usluge pružaju banke (Podravska, Slatinska), robu široke potrošnje nudi niz trgovina, a specijalizirane trgovine građevinski materijal, materijal za poljoprivredno gospodarstvo i drugo. U središtu grada su ambulante, ljekarna, poljoprivredna apoteka, šumarija, pošta, turističke institucije i naravno gradska uprava. Obrtnici različitih profila nude usluge za temeljne životne potrebe.

Na sajmu, prigodom proslave dana Male Gospe, izlažu i obavljaju prodaju svojih proizvoda poduzetnici, obrtnici i trgovci s kutjevačkog područja i šire okolice. Tradicionalne folklorne priredbe održavaju se na „Martinje“, kada se javno upriličuje običaj krštenja mošta, značajnog proizvoda kutjevačkog vinogorja. Nastavak slavljenja običaja uz vinograde i vina nastavlja se na „Vincelovo“, kada u organizaciju svečanosti sudjeluje i Planinarsko društvo Vidim.

Broj stanovnika od sredine 19. stoljeća do početka 2006. godine kretao se uzlazno, iako je bilo u određenom razdoblju određenih oscilacija, kako to prikazuju sljedeća tablica i grafikon. Godine koje označavaju pad broja stanovnika vjeran su odraz gospodarskih aktivnosti vlastelinstva Kutjevo do kraja Drugog svjetskog rata. Od 1953. godine do danas postojan je trend porasta broja stanovnika.

GODINA	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2006
BRJ STAN.	1324	1255	1245	1313	1615	1622	1492	1633	1513	1592	1806	2219	2288	2492	2836	3000

Osim uređenja dvorca i parka-perivoja uz njega, valja osmisliti sadržaje koji bi bili vezani za gospodarstvo, kulturu, vjerske i društvene djelatnosti u prošlosti, od cistercita do danas. U tom kontekstu valjalo bi osmisliti da Turistička zajednica i grad u sklopu vinskih manifestacija i krštenja mošta upriliče „Kestenijadu“, jer je pitomi kesten još od rimskih vremena do današnjih dana vezan za kutjevački kraj. Uz te dane i dane kruha bilo bi dobro upriličiti ponudu kruha, s temeljnim sastojcima brašna od pitomog kestena i žira hrasta sladuna, jedinstvenog ploda hrasta u Hrvatskoj.

Vezano uz geografsko porijeklo meda od hrasta sladuna i šaroliku mogućnost ponude mednih sokova i rakija, kolača i slastica s medom i brašnom pitomog kestena, stvorio bi se jedinstveni medičarski i slastičarski „brend“ kutjevačkog podneblja. Vjeruje se da su takve prirodne delicije spravljali patri cisterciti iz kutjevačkog srednjovjekovlja, a mogle bi i danas biti ponudene namjernicima u Kutjevo.

Članice Planinarskog društva „Vidim“, kao domaćice

Cisterciti su za vjerske crkvene potrebe i za potrebe osvjtljivanja prostora i noćnog čitanja koristili svijeće voštanice. Voštanice su izrađivali od pčelinjeg voska, proizvoda pčela koje su se nesumnjivo napajale cvijetom pitomog kestena i mednom rosom žira sladuna, pa bi se i današnjom izradom takvih „povijesnih“ svijeća voštanica dobila specifična marka „voštanica de Gotho“.

Voštanica de Gotho na kojem bi bila preslika povijesnog grba opatije de Gotho ili lika Čudotvorne Gospe kutjevačke, koja bi se palila u čast i zahvalnost Gospi, a i nosila kući kao uspomena na kulturnu i vjersku povijest grada Kutjeva.

Jednu sličnu uspomenu-suvenir dobili su Kutjevčani na dar od prijatelja iz Altdorfa, Bavarska, (slika desno), prigodom turističke rute „Putevima baruna Franje Trenka“

Unutar samostanskog šireg prostora i klaustara cistercitske opatije nepobitno je postojao vrt namijenjen s jedne strane uzgoju jestivog bilja, a s druge uzgoju ljekovitog, začinskog i aromatičnog bilja. Kao mjestu posvećenom usamljenosti i meditaciji priličile su i lijehe različitih cvjetnih vrsta, najčešće uzetih iz neposrednog okoliša, a koje svoju raskoš, boja i mirisa šire od ranog proljeća do kasne jeseni. Poseban ugođaj pružalo je jezerce s lopočima i kornjačama.

Kutjevo ima bogatu konjaničku tradiciju i tradiciju konjogojstva. Iako su na grafici „Odlazak redovnika cistrčita iz Zircza u Vallis honesta de Gotho“ u kola upregnuti volovi, vjeruje se da su svjetovni redovnički patroni i kolatori plemići Gorjanski i Iločki imali pri svojem gradu-kaštelu konjičku posadu. Upravo u kaštel i na majur Kula su uselili turski konjanici-bešlije i tu ostali gotovo stotinu i pedeset godina.

Bečka komora i isusovci su nakon protjerivanja Turaka na istom mjestu gradili i izgradili novu vojarnu, dovršenu 1735. godine, u kojoj je boravilo pedesetak konjanika sa zapovjednicima. Bila je to pozadinska logistika i rezerva vojske u borbama s Turcima koji su bili ne tako daleko, u

Bosni. Vojarna je dobila posebno značenje u doba baruna Franje Trenka i grofa Jakova Svetića, vojnih zapovjednika i organizatora formiranja vojnih jedinica za ratovanja širom Europe. U vojarni i oko vojarnje održavale su se vježbe i manevri, njegovale vojne vještine, ispitivalo oruđe i oružje.

Na tradiciji vojnih vještina, oruđa i oružja, konjaništva i konja može se osmisliti posebna turistička ponuda, bilo putem manifestacija, bilo osnivanjem povijesnog muzeja vezanog za artefakte od rimskih vremena do pastuharne i Škole lakih jahača.

Vrijedan je pokušaj oživljavanja konjogojstva i konjičkih sportova iz devedesetih godina prošlog stoljeća, na kojem bi u budućnosti valjalo ustrajati. Posebno atraktivan bio bi muzej povijesti vinogradarstva, voćarstva, vinogradarstva i podrumarstva kutjevačkog vinogorja.

Slikarska i likovna galerija Greta Turković, sa stalnim postavom djela Grete Turković i ostalih likovnih umjetnika te promjenjivom postavom prigodnih likovnih djela, mogla bi se postaviti u dvorcu uz muzej grada Kutjeva.

Park u Kutjevu

Današnje stanje parka-perivoja u Kutjevu može se promatrati samo u kontekstu povijesnih zbivanja, kako je to prethodno prikazano. Park se ne može odvojiti od kulturnog građevinskog dobra dvorca i župne crkve te užeg okoliša. On je tek okvir slike barokne arhitekture Kutjeva, a između parka i građevinskih objekata u parku nužan je sklad, simbioza.

U teoriji i praksi hortikulture uređeni, kultivirani prostor u naselju, okućnici ili oko neke građevine naziva se vrtom, parkom i perivojem. Vrt je manji kultivirani prostor utilitarnog ili estetskog obilježja uz građevinski objekt (dvorac, vila, palača, kurija...) Park je prostraniji prostor u naselju ili oko nekih objekata kultiviran različitom vegetacijom zeljastog i drvenastog bilja, češće namjenjen i za javno korištenje, a ima estetsku, pejzažnu, ekološku i botaničku vrijednost.

Perivoj po svojim obilježjima pripada dijelom vrtu, a dijelom parku. To je visokokultivirani prostor koji može poslužiti kao mjesto društvenih zbivanja (koncerti, predstave, recitali..).

Prema sadašnjem stanju, ozelenjeni, kultivirani prostor unutar bivšeg samostanskog i vlastelinskog kompleksa sa crkvom i širem hortikulturnog i rekreacijskog prostora grada, mogao bi se nazvati parkom. No, prostor unutar ograde i užeg djela dvorca i crkve mogao bi se nazvati perivojem, tim prije što je „kompleks nekadašnjeg isusovačkog samostana“ po jednoj studiji u budućnosti namjenjen hotelsko-turističkoj djelatnosti.

Do sada kompleks parka-perivoja nije detaljno istražen jer o njegovoj formi, veličini i sadržaju nema ništa zapisano u doba cistercita, turskih gospodara, a nešto više o slici parka može se naći u nacrtima i dokumentima isusovaca i Zemaljske naukovne zaklade. O tome kako je izgledao u doba cistercita i turskih gospodara može se samo predmijevati.

Park- perivoj isusovačkog kompleksa u Kutjevu nosio je zasigurno obilježje baroka s početka 18. stoljeća, sukladno izgrađenim baroknim građevinama, crkvi i rezidencijalnog dvorca. Prema nacrtima iz 18. stoljeća, može se zaključiti da je površina veličine 2 ha

Župni dvor

bila ograđena kamenom ogradom, unutar koje je, osim crkve i dvorca, bilo niz pomoćnih objekata te povrtnjak, vrt i šljivik (voćnjak). Od parkovnih građevinskih objekata registrirano je jezerce s kornjačama, kuglana za sportske aktivnosti, bunar sa cvijetnjakom unutar klaustara, podrumi, putevi i staze između građevinskih objekata i crkve. U nacrtu nije naznačen za barokne perivoje zeleni otok ispred rezidencije s njegovanom živicom šimšira ili drugog grmolikog bilja te cvijetne lijehe. Međutim, mjernik stanja rezidencijskog kompleksa zabilježio je položaj gnojnice (đubrišta) uz ogradu povrtnjaka i vanjske nužnike, ali zapazio je i detalj, da su povrtnjak i voćnjak bili ograđeni ukrasnom drvenom ogradom. Barokni vrtovi-perivoji 18. stoljeća zatvorenog tipa imali su utilitarnu, ali i reprezentativnu funkciju, tek u 19. stoljeću parkovi su dobivali javni karakter otvorenog tipa korištenja.

Današnje drveće i grmlje, njihov položaj i raspored, travnjaci, putevi, staze, ograda i parkovni i drugi građevinski objekti rezultat su podizanja parka u doba obitelji Turković te razdoblja iza Drugog svjetskog rata do kraja 20. stoljeća.

Park u u literaturi spominju povjesničari J. Krška (1902), Milan i Dragutin Turković (1906), J. Kempf (1914.), A. Z. Turković (1969.), A. Petković (1977.), povjesničari umjetnosti Đ. Cvitanović (1975.), V. Jurčić i M. Kurtela (1985.), parkovni arhitekti D. Kiš (1966), M. Šćitaroci i B. Šćitaroci (1998.), povjesničari umjetnosti, urbanisti Z. Uzelac i D. Stepinac (1988.).

U novije vrijeme, 1988. godine, sveobuhvatnu studiju izradio je Institut za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti u Zagrebu, pod naslovom „Kompleks nekadašnjeg isusovačkog samostana“. Ovaj znanstvenoistraživački rad djelo je nekoliko istraživača znanstvenika: dr Đurđice Cvitanović, dr Ive Lentića, profesora Zlatka Uzelca i mr Davorina Stepinca. Vrijedne fotografije iz 1986. godine dao je Vjekoslav Urukalović.

Vrijedan doprinos istraživanju hortikulturnog dijela kompleksa samostana i crkve dali su Dragutin Kiš, Đuro Rauš, Obrad i Bojana Šćitaroci te Ivica Samardić.

Prema definiciji vrta kao kultiviranog prostora, moglo bi se prema gospodarskoj, vjerskoj i društvenoj djelatnosti cistercita pretpostaviti da su unutar ogradom obilježenog prostora imali povrtnjak i vrt sa začinskim i ljekovitim biljem te eventualno voćnjak i pomoćne prostorije za družinu, izradu, održavanje i popravak uređaja, oruđa i alata te nastambe za stoku, kako je to bilo za vrijeme isusovaca, te vidljivo na situacijskom nacrtu iz 1773 godine.

Cistercitske opatije nisu građene kao fortifikacijski objekti, no dade se naslutiti da je oko prostora opatija bila prirodno zaštićena, s jedne strane duboko usjeklim potokom koji je bio u donjem dijelu pregrađen, a voda se razvodila u jarak koji je bio položen s južne i jugozapadne strane. Sjeverna i zapadna strana graničila je sa šumom pa nije isključeno da je u vrijeme prodora Mongola i Tatara te ranih turskih nasrtaja, opatija bila s te strane zaštićena drvenom ogradom od ukopanog stupovlja (palisada). U tristogodišnjem povijesnom razdoblju cistercitske opatije u Kutjevu kolski put za Orahovicu nije vodio dolinom Kutjevačke i Remetske rijeke preko sljemena Krndije. Otuda je prolazila samo pješačka staza. Kolski put za Ružica-grad i Orahovicu vodio je doljanovačkim grebenom prema Poganoj gradini i Tromedi. Zbog toga u zaleđu opatije nije prijetila pogibeljna ugroza.

Neki povjesničari umjetnosti i arhitekti (Z. Uzelac) pretpostavljaju da je kompleks opatije i crkve Blažene Djevice Marije građen u specifičnom gotskom stilu, koji su cisterciti donijeli iz matične kuće u Francuskoj. To se zaključuje po tlocrtu crkve i njenim proporcijama dužine, širine i visine, prije isusovačke dogradnje pjevališta (kora) sa zvonikom i preuređenja (dogradnje) barokiniziranog svetišta-apside. Drugi pak pretpostavljaju (Đ. Cvitanović) da je cijeli kompleks zatvorenog samostanskog kvadrata s dvorišnim bunarom građen u romaničkom slogu.

Za vrijeme stopedesetgodišnje turske okupacije, od 1536. do 1686. godine, kompleks samostana i crkve Blažene Djevice Marije bio je zapušten. Neki povjesničari (Đ. Cvitanović) smatraju da su se i samostan i crkva, jednostavno prepušteni „zubu vremena“, urušili. Po svemu sudeći Turci je nisu dirali, a niti su imali potrebe da crkvu preurede u džamiju. U opatiji nisu stanovali, a ni kršćansko stanovništvo niti Muslimani nisu koristili kameni materijal za gradnju svojih kuća. Franjevac, vikar zagrebačke biskupije za Požeštinu, fra Petar Nikolić-Požežanin izvjestio je zagrebačkog biskupa 28. lipnja 1660. da se „usred sela“ Kutjeva nalaze ruševine velikog samostana, od kojeg su ostali „unutrašnji zidovi i tornjevi“. Vikar navodi i postojanje „male župne crkve od drvene građe nad

ruinama opatije, koju su obilazili franjevci, i uz nju podignut omanji hospicij za boravak franjevaca“. Tih godina, osim muslimanske mahale koja je brojala 71 kuću, u varoši je naseljeno 25 kuća kršćana.

Za kratkog desetgodišnjeg razdoblja (1689 -1698.) kutjevačkog vlastelinstva u nadležnosti kanonika i opata „de Gotho“ Ivana Josipa Babića, nije bilo moguće sanirati opatiju i crkvu Blažene Djevice Marije. Obnovljena je stara župna crkva i uređena župna kuća (kurija) za prvog poslijeturkog župnika Ivana Mavračića. Pretpostavlja se da je za kratkih boravaka u Požeštini kanonik odsjedao u za njega uređenoj turskoj kuli-stražari u selu Kula.

Konture bivše opatije i crkve s dvorištem, vrtom i voćnjakom te pomoćnim zgradama mogu se utvrditi tek nakon isusovačke obnove cijelog kompleksa, u razdoblju od 1698. do 1773. godine. Može se zasigurno potvrditi da je cijeli kompleks građen na tradicionalnoj cistercitskoj tlocrtnoj dispoziciji, a isusovci su mu dali tada suvremeni barokni stil, oponašajući pročelje cistercitske opatije u Cîteauxu, a crkvi su dogradnjom tornja i adaptacijom apside te unutarnjim i vanjskim građevinskim elementima dali pečat baroknog sakralnog objekta.

Izgradnja crkve Rođenja Blažene Djevice Marije i isusovačkog samostana (rezidencije i ljetnikovca) u razdoblju 1698. do 1773. godine

Gradnja crkve Rođenja Blažene Djevice Marije

Poslije preuzimanja imanja isusovci dolaze u Kutjevo, adaptiraju jednu kuću (domus) u kojoj će privremeno stanovati. Vjeruje se da je to bilo zapadno krilo bivše cistercitske opatije, koje je najmanje bilo razrušeno za turskog doba. Početkom 18. stoljeća cilj im je što prije urediti crkvu i srediti odnose na vlastelinstvu, poglavito sa stanovništvom naselja Kutjevo. Zapisano je da su za mjesnog starješinu-vojvodu potvrdili izbor mještanina Josipa Hermanovića, a sastanak isusovaca s mještanima održao se „pod lipom pokraj kapelice pred kutjevačkim dvorcem, arx Kutjevo, godine 1704“.

Spomenuti prostor odgovara današnjoj parkovnoj površini između glavne kutjevačke ulice i Kutjevačke rijeke, gdje se obnavlja spomenuta kapelica sv. Roka. Prvi put se u dokumentu spominje neko drvo (lipa), kao kulturni hortikulturni artefakt koji je poslužio nekoj društvenoj svrsi. Lipa je autohtono drvo kutjevačkog podneblja i vjerojatno je bila česta u trgovištu-varoši Kutjeva i za turskog vremena, čiji su svijet mještani koristili za kuhanje čaja, drvo za izradu rukotvorina, a pelud je služio za prihranu pčelama. Osim lipe u naselju su se sigurno uzgajali orah, topola bijela i trepetljika, breza, pitomi kesten, divlja trešnja, vrba, javor i jasen, koji su se spontano širili u naselje iz okolnih šuma. Sve navedeno drveće s bijelim i crnim dudom, koji su dominirali u 18. i 19. stoljeću u naselju radi uzgoja dudovog svilca, naći će se u parku oko dvorca krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada je hortikulturni nasad podizala obitelj Turković.

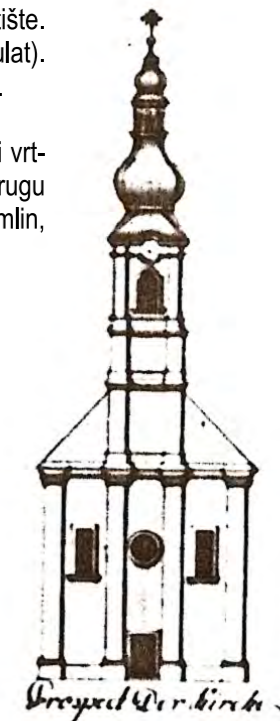
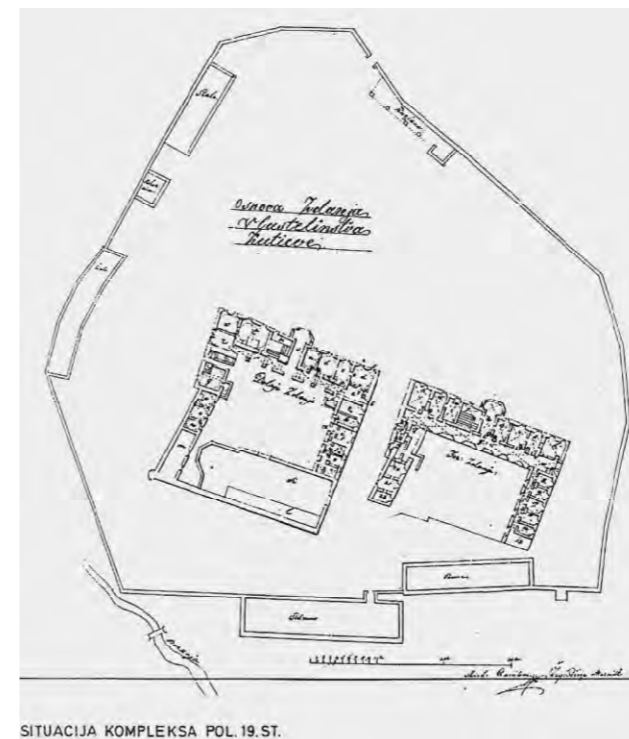
Crkva je u građevinskom dijelu izgrađena do 1704. godine, pokrivena je šindrom, a na sjevernoj strani dozidana je sakristija iz koje se ulazilo i u stari (cistercitski) podrum. Zvonik, tada obnovljene crkve bio je drveni tornjić. Da je crkva bila za upotrebu potvrđuje se time što je krizma iste godine obavljena pred „šancem, jarkom ispred dvora-Fossa Arcis.“

U to vrijeme glavni ulaz prema kompleksu bio je sa zapadne strane put koji vodi prema crkvi i ulazu u obnovljeno zapadno krilo samostana. Prostor je još neograđen, opasan jarkom i potokom i eventualno palisadama sa sjeverne strane. K ruševinama južnog pročelja dvorca (mještani ga tako zovu) preko jarka postavljen je drveni most koji vodi u dvorišni prostor.

Dogradnja ili adaptacija apside-svetišta, gdje je postavljen glavni oltar sa slikom Porođenja Blažene Djevice Marije (Male Gospe) obavljena je 1707. godine. Sliku je naslikao župnik iz Sesveta Nikola de Lupis, rodom iz Dubrovnika. Zastoj u gradnji bio je u vrijeme austrijsko-turskih ratova (1716.-1718.).

Lađa crkve s barokiziranim elementima dovršena je 1721. godine, a 1723. i barokizirano svetište. Popločenje crkve kamenim pločama dovršeno je 1731., a iste godine uređen je i ravni strop (tabulat). Elegantni zvonik na pročelju crkve, s baroknom lukovicom i jabukom s križem dovršen je 1732. godine.

Paralelno s gradnjom crkve i raščišćavanjem ruševina cistercitske opatije uređuje se samostanski vrt-povrtnjak i šljivik (voćnjak) te gradi zidana ograda (cinktura). Za potrebe gradnje u samostanskom krugu gradi se mala pilana (*Mola asserciae*), za skladištenje žitarica prostrana žitnica, obnavlja stari mlin, saniraju podrumi i grade nastambe za radnike.

Pročelje crkve B.D.M. pri dovršetku tornja 1732.

Tlocrt samostanskog kompleksa i crkve B.D. M. s pomoćnim građevinama, polovinom 19. stoljeća

Dolaskom isusovaca u Kutjevo, pastoralnim djelovanjem i oživljavanjem gospodarstava dolazi do većeg naseljavanja stanovnika obrtnika i trgovaca. Na ulazu u mjesto isusovci grade svratište-gostionicu.

Radove na eksterijeru i interijeru crkve samostana obavljaju uglavnom strani majstori, zidari, tesari, klesari, skulptori, slikari, polikromatori, koji su tada bili udruženi u cehove čija pravila potvrđuje car.. Nacrte građevina, skulpture, slike, oltare odabirali su sami isusovci, uz suglasnost matične kuće u Beču. Podrum sjeverno od crkve izgrađen je 1748. godine, a dograđivanje je obavljano i 1764. Unutar gospodarskog dvorišta sjeverno od crkve u pomoćnim građevina instaliraju se nova presa za grožđe i kazan za pečenje rakije. Samostanski kroničar će zabilježiti „da je piće ravno nektaru“.

Arhitektura kompleksa crkve i samostana završena je 1735. godine, a od tada se uglavnom radi na opremi interijera. Lađa je raščlanjena plitkim kapelama-oltarima, a plohe zidova lađe su „barokizirane“ sustavom dvojnih pilastara. Novi krov od hrastove šindre postavljen je 1740, a ponovno na crkvi i rezidenciji (dvorcu) 1758. godine. Održavanje krovišta, postavljanjem hrastove šindre, traje sve do 1888. godine, kada se prvi put stavlja crijep biber.

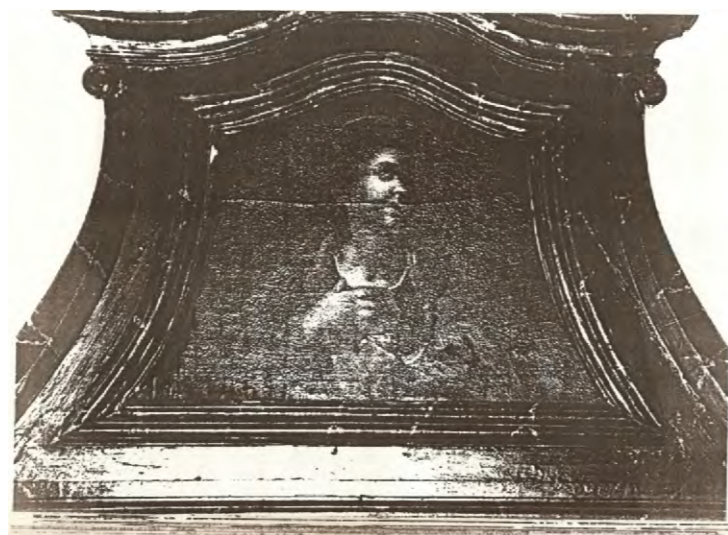
Glavni oltar s oltarnom palom slikom Porođenja Blažene Djevice Marije iz 1511. postavljen je 1758, a bočni oltari s palama sv. Ignacija Lojole (zasad nepoznatog autora) i sv. Franje Regisa ljubljanskog slikara Antuna Cebeja postavljeni su 1759. godine.

Pretpostavlja se da je cjelokupni ansambl glavnog i pomoćnih oltara, sa skulpturama i ornamentima, izrađen u bečkim radionicama te prenesen i postavljen u kutjevačku crkvu.

Pri pomoćnom oltaru sv. Ignacija ugrađena je u barokno profiliranom okviru slika Majke Božje Pomoćnice, izrađene po uzoru na Madonu Lucasa Cranacha.

Majka Božja Pomoćnica

Sv. Ivan Evanđelist s kaležom

U profiliranom drvenom okviru nalazi se vrijedna barokna slika sv. Ivana Evanđelista. Nalazi se iznad ulaza u staru sakristiju. Autentični stari namještaj iz doba baroka (krstionica, ispovjedanice, korske klupe, skulpture i slike su renovirane i kromatirane, pa su izgubile stari kolorit. Neke od tih vrijednih mobilijarija dane su konzervatorskim stručnjacima na restauraciju.

Slika na drvu, sv. Ivan Evanđelist s kaležom, i originalna Knjiga rođenih iz 1693. godine nalaze se u Dijacezanskom muzeju u Požegi.

Za staru sliku *Marije s djetetom ili Čudotvorne Gospe Kutjevske* iz 1511. godine dvoji se da li je bila inventar cistercitske crkve ili su je donijeli franjevci u župnu crkvu za vrijeme turske vladavine.

Slika je bila za sve vrijeme turske okupacije na oltaru stare župne crkve, a prenesena je u isusovačku crkvu nakon odlaska turaka iz Kutjeva, 1777. godine.

Neki povjesničari umjetnosti (A. Horvat) smatraju da slika *Marije s djetetom* sadržava bizantinske reminiscencije tipa Eleuse, povezane s renesansnim komponentama. Majka Božja naslikana je u pratnji sv. Katarine i sv. Antuna.

Čudotvorna Gospa Kutjevska

Stari ormar u sakristiji iz doba baroka

Drvena propovjedaonica s početka 19. stoljeća

Interijer impozantne barokne crkve opremljen je polovinom 18. stoljeća s tri oltara, glavni i dva pokrajnja. Glavni je bio posvećen Rođenju Blažene Djevice Marije, pokrajnji, s lijeve strane, sv. Ignaciju Lojoli (osnivaču isusovačkog reda), a s desne strane sv. Ivanu Franji Regisu.

Prema nekim izvorima, sliku na glavnom oltaru naslikao je sesvetački župnik Nikola de Lupis Dubrovčanin, a sliku sv. Ignacija nepoznati bečki autor, a sv. Ivana Franje Regisa ljubljanski slikar Anton Cebej, 1759. godine.

Oltari s pripadajućim skulpturama izrađeni su u bečkim radionicama. Na glavnom oltaru Rođenja Blažene djevice Marije su sv. Petar i sv. Pavao te kralj Ladislav i vojvoda Emerik, na oltaru sv. Ignacija su statue sv. Alojzija i sv. Stanislava te ženski likovi (personifikacije) Vjere i Ljubavi, na oltaru sv. Ivana Franje Regisa sv. Barbare i sv. Katarine, te sv. Mihaela arkandela.

Pogled na unutrašnjost crkve Rođenja Blažene Djevice Marije

Glavni oltar Rođenja Blažene Djevice Marije

Umjetničke karakteristike glavnog neobaroknog oltara su monumentalnost i klasicistička jednostavnost.

Visoko i razvedeno podnožje nosi predelu s vitkim stupovima koji nose konstrukciju slavolučne arhitekture lako je djelo kasnobaroknog stila nije okićeno bujnim drvorezbarskim ukrasima, nego odiše otmjenom jednostavnošću, suzdržanom ljepotom i elegancijom. Kipovi svetaca, anđela i hrvatsko-ugarskih kraljeva plijene pažnju elegantnošću, a raspoređeni su tako da ne ističu u prvi plan cjelokupni dojam oltarnog ansambla.

U donjem, prednjem dijelu oltara ističe se tabernakul, a iznad njega u drvenom okviru nalazi se slika Rođenja Blažene Djevice Marije, umjetnički rad zagrebačkog slikara Ferde Kovačevića, koju je crkvi 1901. godine poklonila Ivana Turković, supruga Vjenceslava. Na slici Rođenja Blažene Djevice Marije, koju je izradio 1901. godine Ferdo Kovačević, zamjećuje se sličnost s likovima žena iz obitelji Turković.

Poslije predaje isusovačke rezidencije u Kutjevu na upravljanje Naukovnoj zakladi izvršena je 28. lipnja 1777. i primopredaja crkvenog inventara između isusovaca i mjesnog župnika Mije Maradina. Župnom crkvom proglašena je tek 1786., za župnikovanja Marijana Đukića, kojemu je Naukovna zaklada 1787 izgradila novi župni stan. Godine 1800. župnu crkvu je posvetio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac. Troškove župne crkve i župnog dvora snosilo je vlastelinstvo, odnosno Naukovna zaklada i njeni sljednici (obitelj Turković), sve do župnikovanja Mirka Messnera Požežanina koji je je upravljao župom od 1928.-1971. godine.

Pogled na pjevalište s orguljama.

Izgled pročelja crkve Blažene Djevice Marije, danas

Prilikom rasprodaje i darivanja isusovačke imovine u požeškoj rezidenciji, u kutjevačku crkvu su premještene orgulje iz crkve sv. Lovre i instalirane na današnjem pjevalištu, a zamijenjene novima 1890, iz osječke radionice orgulja Ferde Fabričića.

Veći zahvat na crkvenom tornju na račun Naukovne zaklade obavljen je 1866. godine. Tada je obnovljena barokna lukovica, a različite popravke tijekom 19. stoljeća, poput promjene pokrova crkve, opločenja kamenim pločama, postavljanja sata na tornju i slično, financirali su župljani i župnici. Prvu poznatu fotografiju sa spomenutom lukovicom kutjevačke crkve u pozadini i s pročeljem dvorca snimio je 1886. godine mr. ph. Horvat.

Prilikom preuzimanja vlastelinstva Kutjevo obitelj Turković je preuzela i obvezu patronata nad župnom crkvom u Kutjevu i ostalim crkvama kutjevačke župe.

Turkovići 1888. godine obavljaju obnovu i adaptaciju crkve i dvorca. I dok interijer crkve, crkveni pribor, posude i namještaj ostaju nepromijenjeni, promjene su se dogodile na pročeljima crkve i dvorca. Plohe pročelja dobivaju stilski jednostavniji oblik, u duhu historicizma.

Jačom arhitektonskom plastikom istaknuto je pročelje crkve sa zvonikom. Barokna lukovica tornja s jabukom i križem zamijenjena je 1888. godine šiljastim piramidalnim krovom i četiri tornjića na vjencu tornja. Na vrhu piramide proteže se elegantni križ usaden u jabuku. Toranj je bio pokriven limom a krovšte crijepom. Pročelje crkve i tornja ukrašeno je sa četiri diskretna pilastra koji naglašavaju visinsku formu pročelja, dok mali istak cintora na ulazu i trokutasti istaci nad prozorima razbijaju i naglašavaju širinu pročelja. Okrugli prozor na pročelju, iza orgulja na pjevalištu, uvodi pak u barokne vizure unutrašnjosti crkve. Temeljne konture baroknog stila, interijera crkve zadržane su do danas.

Obnova crkve u historicističkom duhu dogodila se za vrijeme župnika Pavla Krömplera, dugogodišnjeg kutjevačkog župnika, pisca i gospodarstvenika, na prijelazu 19. u 20. stoljeće i časnih kolatora crkve obitelji Turković.

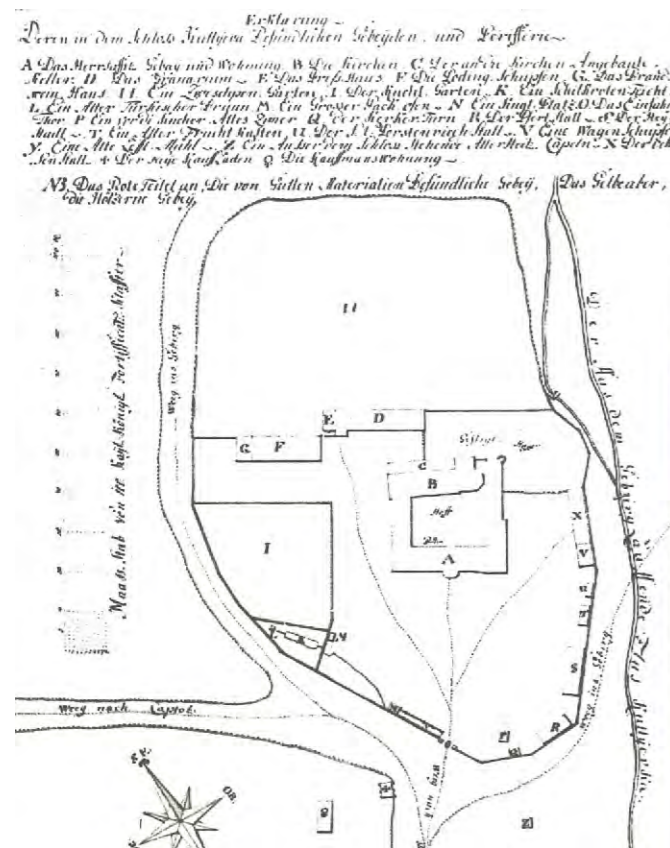
S obnovom crkve zazidani su prozori sa sjeverne strane, zidovi obojani izvana i iznutra, a novim prozorima pravilnog pravokutnog oblika na južnoj strani i pročelju (iza pjevališta) dovedeno je svjetlo u unutrašnjost crkve. Prolaz s kata zapadnog krila rezidencije na pjevalište bio je još za doba isusovaca. Godine 1899. zamijenjen je stari oltar Čudotvorne Gospe novim retablom tirolskog stila, a

nove orgulje naručene su 1890. godine kod osječkog graditelja orgulja Ferde Fabričića. Slika rođenja Blažene Djevice Marije, autora Ferde Kovačevića, zamijenjena je novom 1901., a ona najstarija iz 1707., autora de Lupisa, povučena je u galeriju-arhiv obitelji Turković. Godine 1903. dozidana je u dvorištu crkve, s južne strane nova sakristija jer je iz stare vodio prolaz u stari podrum.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata, crkva, za razliku od dvorca, nije oštećena. Poslije rata održavana je priložima župljana i uz pomoć vlastelinstva. Veći zahvat na interijeru, bojenje zidova i pozlate obavljene su 1934. pod pokroviteljstvom Anke Badovinac, apotekarove supruge, a radove je izvodio pleternički ličilac Vjenceslav Švarc. U novije vrijeme, 1974. i 1994. godine, obavljeno je detaljno uređenje crkve iznutra i izvana s novim krovštem.

Vrijedni inventar crkve, kaleži, monstrance, svijećnjaci, krstionica i propovjedaonica, klupe i namještaj sa slikama i oltarima su pod nadzorom konzervatora i restauratora. Od godine 1962. crkva je upisana u registar spomenika kulture i za svaki zahvat na njenom vanjskom i unutarnjem izgledu potrebno je dobiti suglasnost Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Gradnja isusovačke rezidencije ili kutjevačkog dvorca (Arx Kutyevo)

Plan (skica) samostanskog kompleksa 1773. godine

Prilikom raspuštanja isusovačkog reda, za vrijeme pape Klementa XIV., bečka Dvorska komora osnovala je komisiju za procjenu imanja, zgrada, pokretne i nepokretne imovine. Oni su u razdoblju od polovice listopada do polovice prosinca izvršili popis inventara crkve, dvorca, zgrada, područnih majura, pokretnih i nepokretnih dobara.

Tom prigodom snimljena je situacija (skica) kompleksa dvorca sa crkvom i bližom okolicom, kako to izgleda na donjem nacrtu.

Prema priloženoj skici, može se zaključiti da je tada cjelokupan kompleks s bližom okolicom, ograđen kamenim zidom, u građevinskom i gospodarskom smislu bio dovršen.

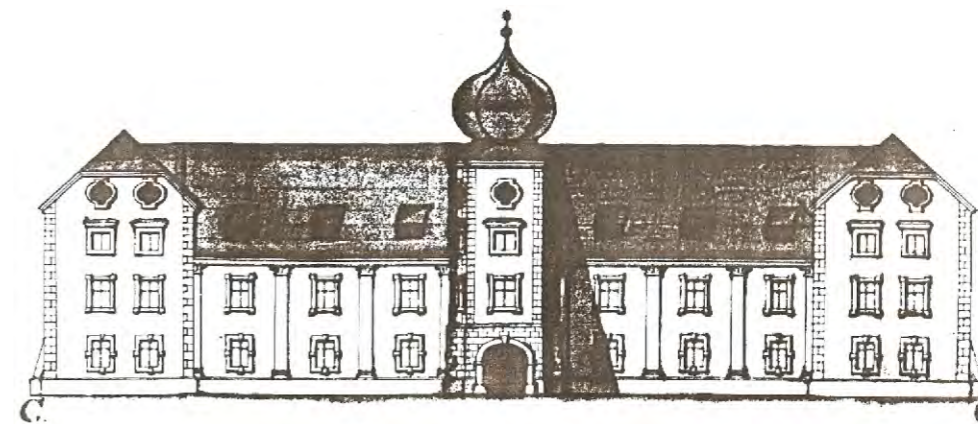
Na skici je raspored građevina, pomoćnih objekata i kultiviranih površina bio označen slovima (legenda) te se vidi sljedeće:

A-rezidencija, B-crkva, C-dozidani podrum, D-ambar za žito, F-suša, pojata, G-pecara, H-šljivik (voćnjak), I-povrtnjak, M-gnojnica kraj povrtnjaka, K- jezerce s kornjačama, L- stari bunar, N-kuglana, lijevo od ulaza, O-ulazna vrata, P- kočijaševa soba, desno od ulaznih vrata, Q-kula (zatvor), R- staje za konje, S-sjenik, T-spremište za plodove, U-nužnici istaje, V-kolnica, Y-stari mlin žličar, X-staja za volove, + - trgovina i ♀-stan trgovca izvan ograde.

Rukom je dopisano da se unutar klaustura nalazi bunar, a na sjevernom dijelu, ispod voćnjaka, neka kultivirana površina, moguće samostanski vrt.

Na snimljenoj situaciji iz 1773. godine zapaža se da je prema glavnom ulazu vodila cesta od Požege, odnosno Sesveta i Pleternice te se pred glavnim ulazom račvala na pribrežni put prema Kaptolu i u krndijski klanac, a desno je vodila prema Čojluku, odnosno pribrežnom dijelu naselja. U unutarnjem dijelu kompleksa označeni su putevi prema ulazu u rezidenciju, pomoćne objekte i prema crkvi. Vjeruje se da u to vrijeme u prednjem dijelu, ispred pročelja dvorca, nije bilo nikakvog hortikulturnog uređenja, nego se površina tretirala kao dvorište s čestom komunikacijom između rezidencije, povrtnjaka, jezerca, bunara, kuglane i pomoćnih objekata. Povjerenstvo za primopredaju kompleksa 1773. godine je zabilježilo da su povrtnjak, vrt i voćnjak bili ograđeni ukrasnom drvenom ogradom. Vjerojatno se pod pojmom šljivik podrazumjevalo voćnjak u kojem je osim šljiva bilo jabuka, krušaka, trešanja, oraha, a vjerojatno i pokoja dunja i oskoruša. Budući da su isusovci rezidenciju koristili i kao ljetnikovac i za održavanje seminara, zanimljivo da su instalirali jezerce s kornjačama i vjerojatno pokojom ribom te da su se rekreirali na kuglani. Oni koji su više bili skloni kontemplaciji našli su svoj mir u vrtu-cvijetnjaku, unutar samostanskog klaustura, pokraj bunara.

Prema podacima *Historiae domus* požeškog isusovačkog kolegija, južno krilo rezidencije u Kutjevu reprezentativno je riješeno 1735. godine i takvog izgleda će ostati narednih stotinu i pedeset godina. Dvorac se gradio paralelno s crkvom B.D. M., od 1721. do 1735. godine

Reprezentativni izgled pročelja isusovačke rezidencije godine 1735.

Zapadno krilo dvorca na kat građeno je ranije, 1707. godine, kada je u funkciju stavljen i dvorišni bunar, a istočno, nešto kraće krilo, istovremeno s pročeljem. Lijevo i desno krilo „probijaju“ pročelje dvorca zabati u obliku kratkih rizalita i tavana konstrukcije rezanog trokuta. Kompleks dvorca rezidencije sa crkvom činio je zatvorenu cjelinu, s tim da je na istočnom djelu bio kolski ulaz u samostansko dvorište.

U središtu pročelja ističe se poligonalni rizalit (erker, doksat) s ulaznim vratima i tri kata. Rizalit je tako dimenzioniran da se s prozora njegovih katova širi pogled na istočnu i zapadnu stranu dvorca. Uglovi zapadnog i istočnog zabata te poligonalnog rizalita vertikalno su ukrašeni i utvrđeni klesanim kamenom. Četiri vertikalna pilastra na pročelju, lijevo i desno od središnjeg rizalita, kao i prozori, obloženi kamenom klesancem također pridonose eleganciji i estetici prednje plohe dvorca. Visoko i prostrano krovštem s ugrađenim krovnim prozorima te poligonalna lukovica s jabukama, usađena na vijencu rizalita, daje monumentalnost baroknog duha cijelokupne kompozicije.

Graditelji dvorca su vjerojatno slijedili tlocrt cistercitskog samostana, a i pokoji sačuvani vertikalni glavni pregradni zid pokazivao je prijašnju formu. Mnogo građevnog materijala, kamena i cigle, koji je sačuvan pod ruševinama opatije, ugrađeno je ponovno u

isusovačku rezidenciju i crkvu.

U opisu tlocrta dvorca iz 1773. godine navedeno je da se u prizemlju desno od glavnog ulaza nalazi glavno stubište, sobica, kuhinja, soba za služinčad, soba za stražara, stubište u podrum, smočnica, nužnici te stara kolnica u produžetku istočnog krila dvorca. U prizemlju, lijevo od glavnog ulaza, nalazi se kuhinja, soba za računovođe, soba s blagajnom, dva ureda, bačvarije te stari dio dvorca prislonjen na crkvu. Na katu se nalazi refektorij (blagovaonica, sedam soba u južnom krilu, 5 soba u zapadnom krilu te hodnici i nužnici, a preko hodnika zapadnog krila postoji veza s pjevalištem crkve.

U produžetku istočnog krila, gdje su ostali stari srednjovjekovni zidovi bila je na uglu okrugla obrambena kula. Cjelokupni kompleks imao je oblik četverokuta.

Za vrijeme upravljanja vlastelinstvom Naukovne zaklade, u trajanju stotinjak godina, došlo je do određenih preinaka dvorca. Došlo je do pojednostavljenja pročelja uklanjanjem ukrasnih vertikalnih pilastra, a skinuta je i lukovica s poligonalnog rizalita (erker). Umjesto lukovice postavljen je piramidalni poligonalni (osmerokutni) krovčić. Hodnik s arkadnim lukovima glavnog trakta rezidencije okrenut sjeveru, odnosno klastru, bio je zazidan. Gornji prozori okruglog oblika zabata i rizalita zamijenjeni su pravokutnim oblicima.

U prilično lošem stanju dvorac je zatekla obitelj Turković te se već početkom osamdesetih godina 19. stoljeća prišlo sanaciji. Zadržana je nešto uproštena forma iz doba Naukovne zaklade, a najveći zahvat učinjen je na krovu promjenom krovne konstrukcije, kada je hrastova šindra zamijenjena biber crijepom.

Kako je dvorac izgledao početkom 20. stoljeća (1913.) pokazuje prigodna razglednica iz toga vremena.

Izgled dvorca
baruna Turkovića, 1913. godine

Na zanimljivoj fotografiji, snimljenoj 1913. godine, vidi se pročelje dvorca, kako je formirano prije stotinjak godina. I dalje se vidi visoko krovništvo sa zabatima i centralnim poligonalnim erkerom, koji završava piramidalnim krovčićem. Krovništvo je iskorišteno za poslovni prostor ili stanovanje. Prozori kata su zaštićeni žaluzinama, a ispod njih neguje se cvijeće.

Fotografija pokazuje da je nakon tridesetogodišnjeg gospodarenja vlastelinstvom Turkovićeve obitelji u užoj okolici dvorca podigla

njegovani park. Visoko drveće zasađeno je lijevo i desno od pročelja dvorca, a ispred dvorca je oblikovana rondela podijeljena stazama na nekoliko dijelova. Kao razdjelnica okrugle plohe ističe se pješačka staza koja vodi glavnom ulazu. Rondela je omeđena tvrdim putem koji u obliku kruga usmjerava kočiju s lijeve ili desne strane, prema ulazu u dvorac. Unutar njegovanih travnjaka podignuti su cvjetnjaci, a uz samu plohu dvorca oblikovane su četiri kuglaste forme šimšira i dvije uspravne virdžinijske borovice uz vertikalnu zabatu. Malo dalje, na prednjem vijencu kruga odnjegovane su dvije piramidalne forme šimšira.

Gospoda i gospođe simetrično raspoređeni po dubini i širini slike u gospodskim i paurskim odorama, svojim antropometrijskim veličinama dočaravaju proporcije i estetiku prostora.

Taj sklad i ljepotu koju su europski uljuđeni Turkovići usadili u kutjevački kraj, razvili gospodarstvo, prosvjetu i kulturu zasmetao je revolucionarnom duhu i probuđenoj proleterskoj svijesti, pa je netko 1918. godine „kresnuo šibicu“. Promjene učinjene u 19. stoljeću na vanjskoj formi dvorca u duhu pojednostavljenja prema ukusu vremena (historizma) nisu bitno utjecale na raspored interijera, no uklanjanjem pilastra, koji su naglašavali vertikalni ritam te redukcijom zabata i uklanjanjem lukovice sa središnjeg poligonalnog istaka, izgubljena je vrijednost i identitet baroknog spomenika.

Na zgarište se vraćaju Turkovići 1922. godine, podižu za potrebe obitelji dvokatnicu s lođom uz sakristiju crkve i započinju ponovno razvijanje gospodarstva i kulture kutjevačkog kraja.

Južno krilo dvorca sanirano je 1925. godine, obnovljeni su urušeni prvi kat i krovništvo, ali u izmijenjenom obliku. Tom prilikom se naišlo na zatvoreni hodnik okrenut klastru. Zapadno i istočno krilo nije sanirano, dapače uklonjeni su ostaci zidova nakon požara pa su južno krilo obnovljenog dvorca i crkva ostali odvojeni.

Izgled vlastelinskog dvorca
nakon 1925. godine

Prilikom sanacije dvorca 1925. godine na južnom krilu učinjene su znatne promjene. Krovništvo je sniženo jednostavnom četveroslivnom konstrukcijom. Uklonjena je forma zabata te je cijela prednja ploha s jednim katom dobila ravnu formu. Ipak je u središnjem dijelu zadržana forma poligonalnog rizalita-tornjića s piramidalnim krovčićem.

Bočni zabati, koji su ustvari naglašavali zapadno i istočno krilo, odnosno bili njihov produžetak u pročelja južnog krila davali su cijelom građevini reprezentativni karakter. Ovi zabati, simetrično položeni prema voluminoznom centralnom rizalitu s lukovicom na vrhu te ekscentričnom vizurom tornja s piramidalnim krovčićem crkve, daju visoku estetsku vrijednost barokne građevine.

Prilikom obnove rezidencijskog kompleksa dvorca i crkve devedesetih godina prošlog stoljeća valjalo je poštivati povijesnu originalnost. U tome se i uspelo, o čemu svjedoči slika pročelja dvorca danas.

Izgled kutjevačkog dvorca nakon obnove 1994.godine

Dvorac i park u Kutjevu upisani su od 1964. godine u registar nepokretnih spomenika kulture i zaštićenih prirodnih vrijednosti te se prilikom njihovog korištenja, obnove ili rekonstrukcije treba pridržavati stručnih i znanstvenih uputstava nadležnih institucija. Park-perivoj proglašen je 1997. godine spomenikom parkovne arhitekture.

Procjena današnjeg stanja i valorizacija parka-perivoja u Kutjevu

Za rast i razvoj zasađenog parka-perivoja s drvećem, grmljem, zeljastim biljem, te s parkovnom građevinskom i hidrotehničkom arhitekturom i infrastrukturom, potrebna su desetljeća. Bez njegovanja i brige, permanentne zaštite i obnavljanja hortikulturno i povijesno-kulturno naslijeđe osuđeno je na propadanje.

Parkovi su vrijedno umjetničko djelo, dokaz ljudske imaginacije i kreativnosti, koje je za korisnike izvor emocionalnog i estetskog doživljaja prostora, ugodnog i ekološki osviještenog ambijenta čovjekovog življenja. U starijim parkovima-perivojima, kakav je i park u Kutjevu, čovjek, osim estetskog doživljaja, ima potrebu saznanja o njegovoj kulturnoj baštini, materijalnom, duhovnom i kulturnom bogatstvu njegovih predšasnika.

Prilikom korištenja, obnove i zaštite hortikulturnih objekata stoga valja poštivati njihova povijesna obilježja, dragocjeni pečat naslijeđa hrvatske materijalne kulture.

Povijesni arhitektonski kompleks s parkom-perivojem, kao materijalno i živo kulturno dobro, pojedinci, stručnjaci ili znanstvenici promatrat će sa stajališta koje je bliže njihovom životnom opredjeljenju, struci ili odgoju. Cjelovitu sliku kompleksa, različiti od prosječnog građanina, promatrat će arhitekt, urbanist ili povjesničar umjetnosti, agronom, šumar, vrtlar, ekolog, filozof...., no onaj koji brine o stanju, obnovi i zaštiti kompleksa treba zadovoljiti svaku pojedinačnu mjeru interesa. Čovjek zapadne kulture i civilizacije stvara u prirodi ili hortikulturnom objektu sliku o sebi, antropocentričnu spoznaju svijeta. Postanak vrta, parka-perivoja vezan je oduvijek uz posjed pojedinca, vlasnika zemljišta koji je nastojao kultivirati svoj okoliš, bilo materijalom drveća, bilja, životinja i građevnog materijala iz neposredne okoline ili unošenjem navedenog iz drugih, udaljenijih područja.

Dok se srednjovjekovni vrt, kakav je eventualno bio onaj iz doba cistercitske opatije, temeljio na zatvorenom prostoru (*hortus conclusus*) samostanskom klausturu, barokni vrt 18. stoljeća (isusovački rezidencijalni) teži većim, otvorenijim pejzažnim kompozicijama. Parkovna aritektura uvijek je bila odraz klasnih i staleških razlika, odnos bogatih i siromašnih.

Unutarnje dvorište dvorca i crkve, 2009. godine

Park-perivoj kutjevačkog vlastelinstva obitelji Turković, nastao krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nosi obilježje „engleskog parka“, parkovne pejzažne arhitekture, kojom se uklanja razlika između kultiviranog dijela parka i slobodnog dijela parkovne površine, slične prirodi (šumi). Takva forma parkovne arhitekture vidi se na razglednici iz 1913. godine, gdje se u vizuri ispred pročelja dvorca kultivira ornamentalna geometrijska forma tzv. historicističkog vrta, a u daljem okolišu od dvorca sadi autohtono ili iz drugih krajeva svijeta uneseno drveće i grmlje, u slobodnoj formi, grupimično i pojedinačno, razmaknuto i kombinirano sa zelenim travnatim površinama.

Takav oblik parka zadržan je do danas te je prilikom obnove i zaštite potrebno poštovati njegovu povijesnu koncepciju, to jest da je park s jedne strane „dio prirode“, a s druge djelo vrtno arhitekture, dakle „umjetničko“ djelo čovjeka. Održavanjem parka treba uskladiti stremljenja koja osciliraju i korespondiraju između prirode i umjetnosti, botanike i čovjeka, arhitektonske i slikarske slobode, između strukture i forme, ali i emocionalnih doživljaja čovjeka.

Biljni materijal parka, drveće, grmlje i zeljanice su živi, imaju svoj vijek rađanja, življenja i umiranja, sklone su bolestima, vanjskim utjecajima i nepogodama. Traže permanentnu brigu čovjeka, njegovu znanstvenu ruku, savjest i svijest o potrebi liječenja bolesti, njezi, zamjeni, rasporedu, izboru materijala po formi, habitusa, dimenzijama, boji i mirisu...

Svaki je park prolazno djelo čovjeka, njegova umjetnička kreacija i potpis vremena u kojem je nastao. Samo dobar poznavatelj kulturnog naslijeđa, vrsni vrtlar, stručnjak pejzažne i urbane arhitekture, znat će ocijeniti stanje i kondiciju pojedinih jedinki živog materijala, njegov raspored u vremenu i prostoru, postaviti dijagnozu i donijeti oduku o promjeni životnog procesa, jer život parka nije sesilnost nego kretanje, proces.

Javor mliječ (*Acer platanoides* L.)
u oboljeloj fazi

Cilj zaštite nije nužna obnova već kontinuitet održavanja. Tek kada izostane održavanje, briga o životu parkovnih živih i materijalnih artefakta, nastaje diskontinuitet, smrt jedinki, pa je nužna obnova prilagođena novom vremenu.

Općom opservacijom može se zaključiti da je kutjevački park danas u relativno dobrom stanju. Samo za tri jedinice drveća, javor mlječ (*Acer platanoides*, na slici), kavkaska jela (*Abies nordmanniana*, ispred desne strane dvorca) i poljski brijest (*Ulmus carpiniifolia*, desno od glavnog ulaza) potrebni su hitni zahvati sanacije. Javor treba očistiti od suhih grana i gljiva, zaštititi rane voćarskim voskom, kavkaskoj jeli sanirati osušeni dio vrha, a poljski brijest očistiti od agresivnog bršljana.

Na mjestima gdje je bilo drveće (vidljivo po ostacima, panjevima) posaditi novo, istim vrstama kakve su već bile u parku, primjerice, katalpom, liriodendronim, judinim drvcom, hrastom lužnjakom, poljskim jasenom, grmovima kampsisa, šimšira... Drveće saditi rubno od dvorca i crkve, ne u previše gustom sklopu, kombinirajući ga sa zelenim travnatim i na mjestima osunčanim površinama.

Na pročelju dvorca, tamo gdje se vizura širi od glavnog ulaza k ulazu u dvorac, ne unositi drveće ni visoko grmlje, nego se prikloniti parkiranju u duhu historicizma, kako je bilo u vrijeme Turkovića (vidi razglednicu iz 1906. godine).

Na sjevernom dijelu parka, iza crkve i ispred vinarije, unositi drveće i grmlje u manjim grupama ostavljajući široki, otvoreni prostor vizure prema crkvi i dvorcu.

Obična smreka, koja nije autohtona vrsta drveća našeg kraja, oboljeva u starijoj dobi od različitih ekoloških pritisaka i insekata (potkornjaci) te se osuši. Umjesto smreke kao otporna vrsta pokazala se kavkaska jela, koja je po estetskom izgledu i drugim karakteristikama može zamjeniti. Od crnogoričnih vrsta i inače valja preferirati jelu, tisu i borovicu sa mogućim formama, varijetetima i kultivarima, jer su to jedine tri vrste četinjača koje od prirode obitavaju na našem području. No, nisu isključene ni druge vrste crnogorice koje su se aklimatizirale (borovi, tuje, cedrovi, taksodiji...).

Detaljniju registraciju drveća i grmlja u kutjevačkom parku obavio je Đ. Rauš 1977. godine i tom prilikom je utvrđeno sljedeće stanje drveća i grmlja:

Crnogorica: ginkgo (*Ginkgo biloba* L.), virginijska borovica (*Juniperus virginiana* L.), ariš europski (*Larix decidua* Mill.), obična smreka (*Picea abies* L. (Karst)), Banksionov bor (*Pinus banksiana* Lamb.), crni bor (*Pinus nigra* var. *austriaca* (Badoux)), obični bor (*Pinus silvestris* L.), američki borovac (*Pinus strobus* L.), tisa (*Taxus baccata* L.).

Bjelogorica: klen (*Acer campestre* L.), negundovac (*Acer negundo* L.), javor mlječ (*Acer platanoides* L.), gorski javor (*Acer pseudoplatanus* L.), šećerni javor (*Acer saccharinum* L.), obični divlji kesten (*Aesculus hippocastanum* L.), crna joha (*Alnus nigra* L.), Crna breza (*Betula nigra* L.), kampsis (*Campsis radicans* L.), obični grab (*Carpinus betulus* L.), katalpa (*Catalpa bignonioides* Walt), judino drveće (*Cercis siliquastrum* L.), lijeska (*Corylus avellana* L.), drijen (*Cornus mas* L.), obični svib (*Cornus sanguinea* L.), jednokoštuničavi glog (*Crataegus monogyna* Jacq.), crvenolisna bukva (*Fagus sylvatica* var. *purpurea*), uskolisna bukva (*Fagus sylvatica* var. *asplenifolia*), gimnokladus (*Gymnocladus dioica* (L.) Koch), bršljan (*Hedera helix* L.), obični orah (*Juglans regia* L.), crni orah (*Juglans nigra* L.), maklura (*Maclura pomifera* (Rath) Schneid), bijeli dud (*Morus alba* L.), peterolističava lozica (*Parthenocissus quinquefolia* (L.) Pl.), paulovnja (*Paulownia tomentosa* (Thumb) Stand.), javorolisna platana (*Platanus acerifolia* Aith./ Willd.), jablan (*Populus nigra* var. *pyramidalis*), divlja trešnja (*Prunus avium* L.), crvenolisna trešnja (*Prunus cerasifera* var. *pisardi*), crni trn (*Prunus spinosa* L.), hrast lužnjak (*Quercus robur* L.), crveni hrast (*Quercus rubra* L.), bagrem (*Robinia pseudacacia*

L.), divlja ruža (*Rosa canina* L.), jorgovan (*Syringa vulgaris* L.), malolisna lipa (*Tilia cordata* Mill.), srebrnolisna lipa (*Tilia tomentosa* Moench.), obični brijest (*Ulmus carpiniifolia* Gleditch), gorski brijest (*Ulmus glabra* Huds.).

Mnoge od navedenih 50 vrsta drveća i grmlja su autohtone, obitavaju u šumama kutjevačkog podneblja. Neki varijeteti takvih autohtonih vrsta su uzgojeni u domaćim vrtovima ili hortikulturnim rasadnicima, poput crvenolisne i uskolisne bukve.

Prilikom osnivanja kutjevačkog parka Milan Turković te njegovi vrtlari i šumari, povedeni ondašnjom modom unošenja stranih vrsta i drveća, zasadili su neke vrste koje se mogu naći i u drugim parkovima ondašnjeg doba. To su primjerice borovac, paulovnja, platana, crveni hrast, šećerni javor, negundovac, divlji kesten, katalpa, gimnokladus, kampsis i druge.

Vrijeme introdukcije stranih vrsta drveća i grmlja u hrvatske parkove je različito. Od drvenastih vrsta koje se nalaze ili su se nalazile u kutjevačkom parku unesene su u Hrvatsku:

Abies nordmanniana, 1840., *Ginkgo biloba*, 1730. (1754.), *Pinus strobus*, oko 1750., *Acer negundo*, 1688., *Acer saccharinum*, 1725., *Aesculus hippocastanum*, 1526., *Ailanthus glandulosa*, 1760., *Thuja gigantea*, 1853., *Catalpa bignonioides*, 1726., *Sophora japonica*, 1747., *Cercis siliquastrum*, 16. st., *Juglans nigra*, 1630., *Morus alba*, 17. st., *Morus nigra*, poč. 18. st., *Paulownia imperialis* 1830., *Platanus occidentalis*, 16. st., *Pterocarya fraxinifolia* 1782., *Robinia pseudoacacia*, 1601., *Sophora japonica* 1747. *Juglans regia*, 1. st. pr.n.e., *Castanea sativa*, 5. st. pr.n.e.

Iako mnoge od nabrojanih vrsta drveća smatramo gotovo udomaćenim, poput dudu, oraha, divljeg kestena, pitomog kestena, bagrema, negundovca, ipak njihova domovina nije naše podneblje. Najstarije drveće koje je uneseno u naše krajeve su pitomi kesten i orah, još prije nove ere i postali su „redovito“ drveća naših šuma. Bijeli i crni dud preneseni su iz Kine „putovima svile“ i bili su značajni u doba razvijene manufakture svilarstva i svilogojstva u našim krajevima sredinom 18. stoljeća.

Drveće i grmlje u Kutjevačkom parku

Kutjevački park kao živi organizam prolazio je tijekom vremena različite faze i procese. Neke drvenaste vrste su „izumrle“, a neke druge su unesene. U ne tako dugom razdoblju, od 1977. do 1996. godine neke vrste su nestale, a druge su se u parku pojavile. Tako je I. Samardić ustanovio 1996. godine da u parku manjkaju u odnosu na 1977. godinu sljedeće vrste drveća i grmlja: *Abies concolor*, *Pinus banksiana*, *Pinus strobus*, *Betula nigra*, *Catalpa bignonioides*, *Cercis siliquastrum*, *Gymnocladus dioicus*, *Maclura pomifera*, *Populus nigra* var. *pyramidalis*, *Robinia pseudoacacia*, *Ulmus carpinifolia*.

Međutim, u parku su osim onih iz 1977. godine, nađene 1996. i sljedeće vrste drveća i grmlja: *Abies alba*, *Abies nordmaniana*, *Acer platanoides* „*Atropurpurea*“, *Buxus sempervirens*, *Fagus silvatica* var. *purpurea* „*Pendula*“, *Picea pungens* var. *glauca*, *Sophora japonica*, *Tilia platyphyllos*, *Thuja orientalis*.

Sadnja drveća u parku je tako koncipirana da su visoke vrste sadene uz rub ograde, kamenog zida, više ili manje grupimično, ovisno o prostoru. Tako su na zapadnoj strani formirane grupe lipa, ukrasnih bukava, aleja divljih kestenova i obične smreke. Uz južni zid uneseni su javori, crni dud i brijest, te strane parkovne vrste ginkgo, sofora i virdžinijska borovica. Kao kontrastne vrste bjelogorici, između listopadnih vrsta drveća posađeni su zimzeleni borovi, jele i srebrne smreke. Jugoistočna strana parka koncipirana je na sličan način, tako da su grupirani paulovnija, gimnokladusi, grab, dud, negundovac, kao listopadne vrste, a između njih su uneseni borovi, jela, ariši i obična smreka. Na sjeveroistočnoj strani grupirani su crveni hrast, obični orah, divlja trešnja, lipa i divlji kesten, a unutar ili između njih crnogorične vrste: kavkaska jela, tise, borovi, ariš i smreka. Sjevernu stranu parka čine grupe srebrne smreke i osamljeni stari bagrem.

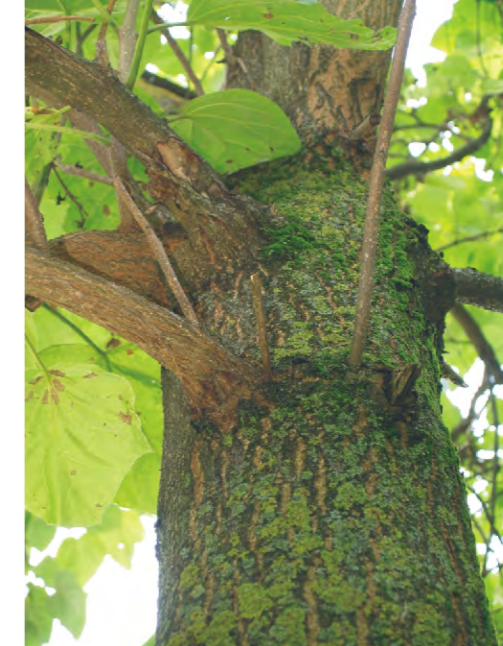
Ispred pročelja dvorca ostavljen je prazan prostor koji se može hortikulturno urediti ornamentalnom, geometrijskom formom tzv. historicističkog vrta, u kojemu dominiraju cvijetne trajnice, cvijeće i niski grmovi.

Ne ulazeći u to da li su neke vrste prije pogrešno determinirane, ili su u međuvremenu nestale sjećom i odumiranjem, a druge u međuvremeno posađene, u ljeto 2009. godine su u kutjevačkom parku bile vrste drveća i grmlja kako slijedi na sljedećim stranicama. Vrste drveća i grmlja su prikazane fotografijom, a uz nju dat je kratak opis habitusa, lista, cvijeta, ploda, porijekla, starost....

str. 72
Stablo br.1.:
Paulownia tomentosa (Thumb.) Steud.
(pavlovnija)

str. 73
list i plod (detalj, lijevo)
kora (desno)

Paulovnja

Porodica: *Bignoniaceae* - katalpe, trubače

Latinski naziv: *Paulownia tomentosa* (Thumb.) Steud.

Ostali nazivi: Abrahamovo drvo, carska paulovnja, pustenasta paulovnja

Strani nazivi: engleski: Foxglove-tree

njemački: Blauglockenbaum

Listopadno drvo koje naraste do 20 m visoko, jajolike ili okruglaste krošnje. Kora je u mladosti glatka, kasnije ispucava, tamnosiva. Listovi su nasuprotni, 15-30 cm dugi i 12-27 cm široki, jednostavni, cjelovitog ruba na vrhu ušiljeni, pri osnovi srcoliki, živozeleni, na naličju svjetliji. Cvjetovi su uspravni, u obliku metličastog cvata, do 30 cm visine, izvana plavičasti, iznutra žutoprugasti, mirisni. Cvate u svibnju. Plodovi su 3-4 cm dugi jajolike dvodijelni tobolci, na vrhu ušiljeni, sadrže veliki broj sitnih sjemenki, zadržavaju se na stablu do ljeta sljedeće godine. Razmnožavati se može sjemenom i vegetativno (reznicama).

Paulovnja potječe iz Kine (Koreje, Japana). Cijenjena je kao parkovna vrsta, visokih estetskih svojstava, mirisnog cvijeta. Sadi se pojedinačno i u grupama te u gradskim drvoredima (alejama). Osjetljiva je na niske temperature i mraz, najbolje raste na aluvijalnim zemljištima ili na dubokom i svježem tlu, bogatom humusom i mineralima. Ne podnosi tla bogata vapnom.

U kutjevačkom parku nalaze se tri stabla. Stablo (1) na slici nalazi se na početku kamenog zida, desno od ulaza. Starost stabla je oko 50 godina.

str. 74
 Stablo br. 2. :
Acer negundo L.
 (negundovac)

str. 75
 list i plod (detalj)

Negundovac

Porodica: *Aceraceae* - javori

Latinski naziv: *Acer negundo* L.

Ostali nazivi: jasenolisni javor, pajavac

Strani nazivi: engleski: Ash-leaved maple

njemački: Eschenblättriger Ahorn

Listopadno drvo koje u svojem prirodnom arealu (Sjeverna Amerika) dosegne visinu do 25 m. Ima dugo deblo i široko granatu krošnju. Listovi su nasuprotni, neparno perasti, sastavljeni od 3-5 jajolikih i eliptično lancelastih listića. Listići su 8-12 cm dugi, 2-4 cm široki, cjeloviti ili nepravilno nazubljeni, na licu dlakavi. Vršni list je ponekad trolap.

Cvjetovi su ženski i muški. Ženski su u visećim grozdastim cvatovima, a muški u pramenovima sa crvenkastim prašnikom. Cvate u travnju. Plodovi su viseći, pod oštrim kutom, maslinastosivi, krilca su savijena prema unutra, a sjemenke ovalno produžene. Kora je siva, ispucala.

Domovina negundovca je Sjeverna Amerika. Osjetljiv je na zasjenjivanje i mraz. Uspijeva na vlažnim, pa čak i mokrim tlima. Drvo mu je žućkasto, meko.

Razmnožavanje se obavlja sjemenom, a različiti kultivari kalamljenjem ili okuliranjem. U mladosti je brzorastuća vrsta.

U rasadničkoj hortikulturnoj proizvodnji je čest, osobito u novije vrijeme, kada se unosi u parkove i drvorede.

U kutjevačkom parku, stablo br. 2 nalazi se neposredno uz paulovnicu, pokraj puta prema podrumu, uz Kutjevačku riku. Drugo stablo je lijevo od glavnog ulaza, pokraj visoke jele.

str. 76
Stablo br. 3.:
Gymnocladus dioica (L) K. Koch.
(gimnokladus)

str. 77
list (dolje desno)
cvijet (dolje lijevo)
kora (gore desno)

Gimnoklad

Porodica: *Caesalpinaceae* (red mahunarki)
Latinski naziv: *Gymnocladus dioica* (L) K. Koch.
Ostali nazivi: gvozdeno drvo, kanadski bunduk, gimnokladus,
kentakijski gimnokladus
Strani nazivi: engleski: Kentucky coffeetree
njemački: Geweichbaum

Listopadno dvodomno drvo koje u svojem prirodnom arealu (Sjeverna Amerika, Velika jezera) dosegne visinu do 33 m. Ima dugo deblo i široko granatu, okruglastu krošnjju. Listovi su dvostruko perasti, jako veliki (do 100 cm), s kožastim, golim, eliptičnim ili ovalnim listićima. Listići su dugi 5-8 cm, pri vrhu ušiljeni. Listovi u jesen dobiju zlatnožutu boju.

Cvjetovi su sitni, jednodopolni, zelenkastobijeli, mirisavi, skupljeni u duge metlice. Plod je 8-25 cm duga i 2-3 cm široka mesnata mahuna kestenjastosmeđe boje. Ostaje na stablu tijekom zime. Sjemenke su elipsoidne, tamnosmeđe. Kora debela je tamnosmeđa, uzdužno ispucala.

U Americi raste oko svježih voda, Velikih jezera. U našem podneblju se vrlo dobro prilagodio.

Helifilna je vrsta, a dobro uspijeva na dubokom i plodnom zemljištu. Otporan je na niske temperature, a dobro podnosi i sušu. Dostiže promjer veći od 100 cm. Drvo je dobre kvalitete, a uzgaja se i kao šumska vrsta sa crnim orahom, kao brzorastuća vrsta.

Razmnožava se iz sjemena ili vegetativno, putem korijenskih izdanaka i reznica.

Vrlo je dekorativan u parkovnim nasadima. U parku je posađen grupimično (tri primjerka), a kao stablo br. 3 nalazi se uz negundovac (put prema podrumu).

str. 78
Stablo br. 4. :
Carpinus betulus L.
(obični grab)

str. 79
list i plod (detalj, dolje desno)
kora (detalj, gore lijevo)

Obični grab

Porodica: *Corylaceae* - lijeskovke
Latinski naziv: *Carpinus betulus* L.
Ostali nazivi: bijeli grab
Strani nazivi: engleski: Hornbeam
njemački: Heinbuche

Do 30 m visoko listopadno drvo, razgranate i guste krošnje. Deblo je često usukano i užlijebnjeno. Javlja se u brojnim šumskim zajednicama, od nizinskog do brdskog pojasa. Kora je tanka i glatka, slabo ispucala, svijetlosiva. Listovi su naizmjenični, ovalni, ušiljeni, s izrazitom nervaturom dužine 5-10 (15) cm, širine 3-4 cm, u pazuhu bočnih žila ima dlačice. Pupovi su dugi, jajoliki i zašiljeni.

Biljka je jednodomna. Muški cvjetovi se razvijaju iz krupnijih bočnih, cvjetnih pupova na prošlogodišnjim grančicama, u vidu okruglastih, visećih i rastresitih resa. Ženski cvjetovi su također u visećim, kraćim resama. Cvjeta u travnju i svibnju, kada i lista.

Plod je jednosjemeni, bočno spljoštena oraščić, svjetlozelene boje, gol, s nekoliko uzdužnih rebara. Djelomično je pokriven trolapim plodnim priperkom. Plodovi vise u širokim plodnim skupinama.

Drvo graba je dobrih tehničkih svojstava, bakuljavo je, nema vidljivih godova na poprečnom presjeku. Upotrebljava se u drvanoj galanteriji.

Rasprostranjen je u srednjoj i južnoj Europi, jugozapadnoj Aziji, nema ga na Pirenejskom poluotoku. Javlja se u brojnim šumskim zajednicama, od nizinskog do brdskog pojasa.

Kod nas je autohtona vrsta drveća, a najčešća u mješovitoj šumi hrasta kitnjaka i graba (*Querco-carpinetum croaticum* Ht.).

Ima širok visinski areal rasprostranjenja, do 1000 m.

U parkovima se upotrebljava kao dekorativna vrsta zbog bujne krošnje i obilnog ploda.

Ima veći broj kultivara s piramidalnom krošnjom ili s tankim visećim granama (*f. pendula*). U parku se nalazi pokraj zida, desno od glavnog ulaza.

str. 80
 Stablo br. 5 :
Hedera helix L.
 (bršljan)

Bršljan

Porodica: *Araliaceae*

Latinski naziv: *Hedera helix* L.

Ostali nazivi: bršljan

Strani nazivi: engleski: Ivy bindwood
 njemački: Gemeiner Efeu

Drvenasta zimzelena penjačica koja penjući se uz stabla dosegne visinu i do 30 m. Uz deblo i grane stabla ili druge podloge se pričvršćuje posebnim, adventivnim korijenjem. Može narasti u debljinu i do 20 cm, a doseći starost i nekoliko stotina godina, sporo prirašćuje. Kora je pepeljastosiva.

Listovi su zimzeleni, naizmjenični, s lica tamnozeleni i sjajni, s naličja žutozeleni. Kod listova se očituje heterofilija, to jest listovi lisnih izbojaka su lapoviti (3-5 lapova), a listovi cvjetnih izbojaka su jajoliko rombični, ušiljeni i goli te u mladosti obrasli dlačicama. Lapoviti listovi su obično u zasjeni ili pužu po tlu, a jajoliki su na svijetlijim položajima, u višim dijelovima stabla.

Cvjetovi su žutozeleni, mirisni, dvospolni i jednospolni (hermafroditi) u polukuglastom štitastom cvatu. Cvjeta u jesen grozdastim cvatom. Plod je bobica, u početku zelena, a kasnije modrocрна, glatka. Sazrijeva u proljeće naredne godine, gorka je, s neugodnim mirisom. Ima purgativno svojstvo. Rado ga jedu ptice, a sjemenke raznose na druga stabla.

Razmnožava se vegetativno, reznicama i položenicama.

Ima široku rasprostranjenost, podnosi jaku zasjenu, ali i svjetlost. Raste na vlažnom tlu, ali podnosi i skeletna i vapnenasta tla. Voli visoku vlažnost zraka.

Bršljan je biološki zanimljiva biljka pa, osim hermafroditizma i heterofilije, pokazuje dvostrukost u razvoju korijenja koje može biti adventivno (zračno) ili se normalno zakorjenjuje u tlu. Raste na zidovima, ruševinama ili puže po tlu.

Vrtlari ga rado koriste za ozelenjavanje zidova, golih stijena, na grobljima... Postoje mnogi hortikulturni oblici, s raznim oblicima i bojama listova. Česta je i forma uspravnog bršljana (*Hedera helix* L. var. *arborea hort.*). U parku raste uz nekoliko stabala. Stablo br. 5 je na gimnokladusu.

str. 82
Stablo br. 6 :
Morus alba L.
(bijeli dud)

str. 83
list i plod (detalj, gore lijevo),
deblo (detalj, dolje desno)

Bijeli dud

Porodica: *Moraceae* - dudovke

Latinski naziv: *Morus alba* L.

Ostali nazivi: dud

Strani nazivi: engleski: Mulberry white

njemački: Weisse Maulbeerbaum

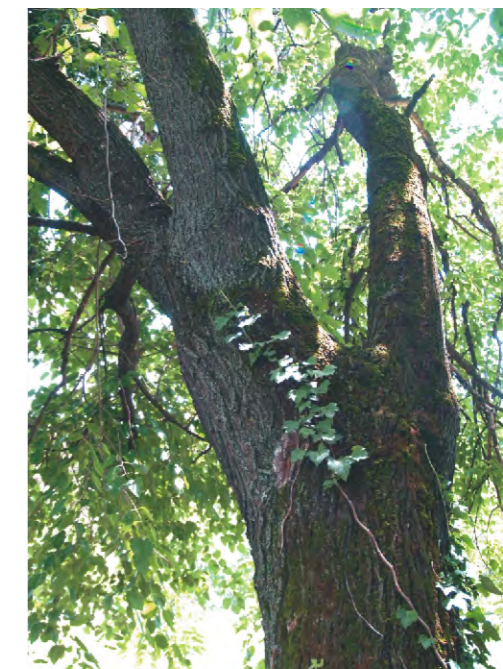
Listopadno drvo koje naraste do 20 m visoko, okrugle i rijetke krošnje. Grančice su žučkastosive, s mliječnim sokom. Kora je svijetlosiva, u početku glatka, sa starošću izbrazdana.

Lišće je plitko srcoliko, s urezanom osnovom, često nesimetrično, nazubljeno. Može biti dvodomna ili jednodomna vrsta.

Cvijetovi u obliku resa pojavljuju se u svibnju. Muški su u pazuhu lista, a pojavljuju se zajedno s listanjem. Ženske rese su duge, s isto tako dugom peteljkom. Plod je murva ili dudinja bijele boje, koja sazrijeva u lipnju i srpnju. Rado ga jedu i raznose ptice.

Bijeli dud je porijeklom iz Kine i istočne Azije. U Europu je prenesen u 12. stoljeću, a služio je kao hrana dudovom svilcu. Doživi duboku starost, dobro uspijeva na aluvijalnim tlima. Može se uzgajati i kao šumska vrsta. Drvo je dobre kvalitete, a upotrebljava se u bačvarstvu.

Od davnine se upotrebljava kao parkovna vrsta, posebice forma s visećim granama (*f. pendula*). Kao stablo br. 6 nalazi se na istočnoj strani parka, pokraj puta prema podrumu.

str. 84
Stablo br. 7 :
Pinus maritima Mill
(primorski bor)

str. 85
mladi češer (detalj, sredina desno)
češeri (detalj, dolje desno)
kora (detalj, gore desno)

Primorski bor

Porodica: *Pinaceae* - borovi
Latinski naziv: *Pinus maritima* Mill, (*Pinus pinaster* Ait.),
(*Pinus nigra* L.)
Ostali nazivi: morski bor
Strani nazivi: engleski: Maritima pine
njemački: Meerkiefer

Crnogorično drvo koje naraste do 30 m visoko, okrugle, guste krošnje. Ima pravilne pršljenove grana, koje su u kasnijoj dobi nadalje savijene. Kora je gruba i uzdužno ispucala, sivosmeđa, s crvenoplavičastim plutom. Drvo i iglice sadrže obilje smole.

Primorski bor je dvoigličast, s dugim (10-20 cm) iglicama, sjajnozeleno boje. Igllice su krute i debele, na vrhovima grana su zbijene pramenasto. Mladi češeri su sjedeći, grupirani 2-4 zajedno, crvenkaste boje, sa starošću posmeđe. Sjeme sazrijeva krajem druge godine, na stablu ostaju i po više godina. Sjemenka je krupna (8-10 mm duga), s jedne strane crna, a s druge siva, s dugim krilcem.

Primorski bor je drvo mediterana. Proširen je u kontinentalno područje s blažom klimom. U Kutjevo je donesen početkom 20. stoljeća i posađen u parku te oko lugarnica (Hajderovac).

Ubraja se u brzorastuće vrste crnogorice, s jakim visinskim (multimodalni pršljenovi) i debljinskim prirastom. U Primorju i Dalmaciji uzgaja se kao šumska vrsta, pogodan je za smolarenje.

Zbog osebujne forme krošnje debelih grana, s pravilnim rasporedom pršljenova i karakterističnih češera, koji se dugo zadržavaju na stablu, unaša se u parkove, kao ekološki otporna vrsta. U parku se nalazi uz put prema podrumu, kao stablo br.7.

str. 86
Stablo br. 8 :
Larix europea Mill
(europski ariš)

str. 87
mladi izbojci sa češerima (detalj, dolje lijevo)
kora (detalj, dolje desno)

Europski ariš

Porodica: *Pinaceae* - borovi

Latinski naziv: *Larix europea* Mill

Ostali nazivi: macesen

Strani nazivi: engleski: European larch

njemački: Europäische Lärche

Crnogorično drvo koje naraste do 35 m visoko, jajoliko piramidalne krošnje, s vitkim vodoravnim ili obješenim granama koje nisu raspoređene u pršljenima. Kora je debela (2-4 cm) duboko izbrazdana kod starijih stabala. Ima dobro razvijen korijenski sustav. Pupovi na grančicama su crvenkasti, pokriveni ljuskama. Igljice u čupercima su nježne, tanke, mekane i ušiljene, svjetlozelene boje, u jesen zlatnožute. Igljice zimi opadaju.

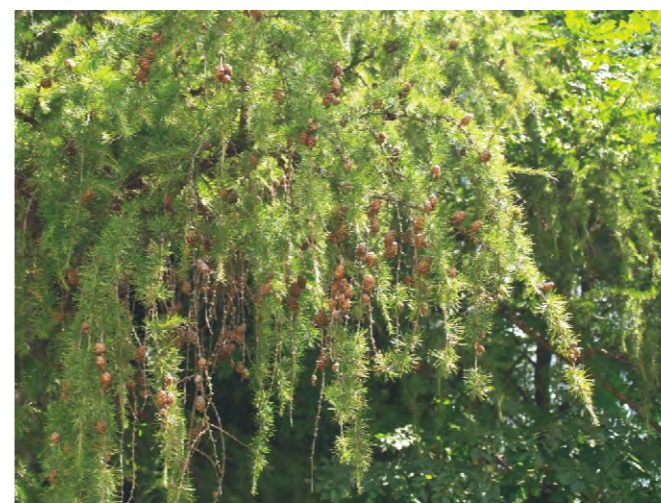
Cvjetovi muški su sumpornožuti, ženski purpurnocrveni, jajoliko okruglasti, jednodomni. Cvate u travnju i svibnju, usporedno s listanjem. Češeri su duguljasti, 2-4 cm dugi i oko 2 cm široki, sivosmeđi, na kratkoj dršci. Dozrijevaju u kasnu jesen iste godine a mogu ostati na stablu više godina. Razmnožava se sjemenom.

Europski ariš je vrsta drveća koja od prirode dolazi u alpskom području. U naše krajeve je unesen i vrlo dobro uspijeva na svježim, ilovasto-pjeskovitim tlima.

Uzgaja se u šumskim sastojinama, ima vrlo dobar rast i prirast, brzorastuća vrsta. Raste u visinu do 50 m i debljinu do 350 cm, postiže dob i do 700 godina. Drvo je kvalitetno, upotrebljava se u graditeljstvu i za izradu namještaja.

Onaj u parku, nasuprot istočnog krila dvorca, unesen je vjerojatno za vrijeme obitelji Turković.

Stablo br. 8 nalazi se desno od glavnog ulaza, pokraj staze k desnom zabatu dvorca.

str. 88
 Stablo br. 9:
Pinus silvestris L.
 (obični bor)

str. 89
 češeri (detalj, gore lijevo)
 Igljice s mladim češerima (detalj, dolje lijevo)

Obični bor

Porodica: *Pinaceae* - borovi

Latinski naziv: *Pinus silvestris* L.

Ostali nazivi: bijeli bor, crveni bor

Strani nazivi: engleski: Scots pine

njemački: Gemeine Kiefer

Crnogorično drvo koje naraste do 30 m visoko, s promjerom do 100 cm, snažnog debla i ovalno piramidalne krošnje. Grane su raspoređene u pravilnim pršljenima. Kora je u mladosti glatka, bjelosiva, a u starijoj dobi postaje pepeljastosiva, ispucala u obliku pločica. Korijski sustav je snažno razvijen.

Pupovi su dugi do 2 cm, bez smole, a iglice tamnozeleno, 6-9 cm duge, oštre i krute. Nalaze se na vrhu grančica, u obliku zbijenih kitica. Cvjetovi su jednospolni i jednodomni, muški u obliku resa, a ženski u obliku češerića, cvatnja u svibnju i lipnju. Oprašivanje se obavlja vjetrom (anemofilija).

Češeri su dugi 7-8 cm i 2-3 cm široki. Prve godine su tamno-ljubičaste boje, kasnije posmeđe, a dozrijevaju u jesen druge godine. Sjeme u češeru je eliptično, s dugim krilcem.

Razmnožava se sjemenom.

Obični bor je endemična vrsta centralnog i zapadnog dijela Balkanskog poluotoka. U naše krajeve je unesen u šumske sastojine. Drvo je dobre kvalitete, služi u graditeljstvu i izradi namještaja.

To je heliofilna vrsta, uspijeva i na kamenitim, skeletnim tlima. Kao parkovna vrsta ima nekoliko formi i varijeteta. Dekorativan je zbog svoga habitusa i crvenkaste kore, te češera koji su u mladosti ljubičaste boje.

Primjerak u parku (stablo br. 9) je u dobi šezdesetak godina, obrasta bršljanom, a nalazi se s desne strane staze koja vodi k istočnom zabatu dvorca.

str. 90
Stablo br. 10:
F. sylvatica f. purpurea L.
(crvena bukva)

str. 91
list (detalj, gore lijevo)
sjeme „bukvica“ (detalj, gore desno)
kora (detalj, dolje desno)

Crvena bukva

Porodica: *Fagaceae* - bukve

Latinski naziv: *Fagus sylvatica f. purpurea* L.

Ostali nazivi: purpurna bukva

Strani nazivi: engleski: European beach, f. purpurea
njemački: Rotbuche

Listopadno drvo koje naraste oko 30 m visoko i s oko 100 cm prsnog promjera, jajoliko okruglaste krošnje, snažnih grana. Kora je pepeljastosive boje, tanka i glatka.

Pupovi su duguljasti, dugi i ušiljeni. Lišće je zelenkasto do crnkastocrveno. Lišće je tamnije ako je stablo na osunčanijem mjestu.

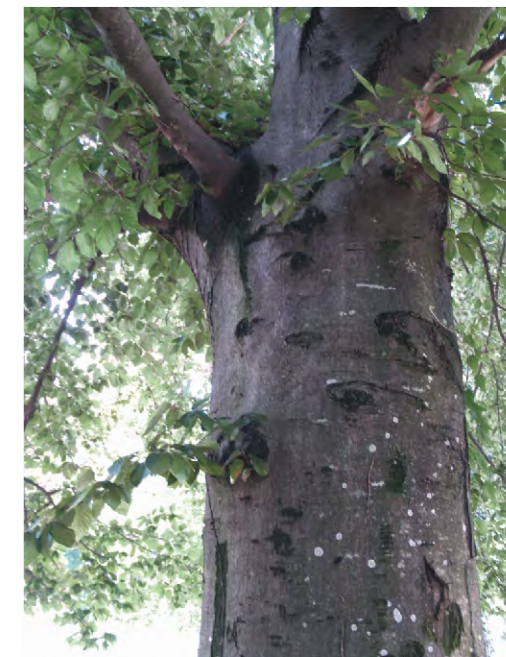
Cvate u travnju i svibnju, muški cvjetovi su skupljeni u kuglaste cvatove na dugoj (do 5 cm) peteljci, a ženski su na kratkim peteljcima. Plod je poznat pod imenom „bukvica“, sazrijeva u rujnu i listopadu. Bukva je jednospolna i jednodomna, oprašuje se vjetrom.

Razmnožava se sjemenom i vegetativno (polijeganjem). Među sjemenjem crvene bukve nađe se samo dio sjemenki koje ponovno daju stablo crvene bukve.

Areal obične bukve pokriva gotovo cijelu Europu. Kod nas je autohtona vrsta, sačinjava veći dio šumskih sastojina našeg područja. Drvo se upotrebljava u graditeljstvu i za izradbu namještaja te kao celulozno drvo dobre kakvoće. Podnosi zasjenu, a izbjegava poplavna područja.

Crvena bukva je parkovna vrsta, dobivena odabirom sjemena obične bukve, a koje daje istovjetnu biljku. U park je unesena prije stotinjak godina (stablo br.10), na istočnoj je strani dvorca.

Habitus je estetskog obilježja zbog boje listova i plodova.

str. 92
Stablo br. 11:
Juglans regia L.
(orah obični)

str. 93
list i plod

Obični orah

Porodica: *Juglandaceae* - orahovke

Latinski naziv: *Juglans regia* L.

Ostali nazivi: orah

Strani nazivi: engleski: Walnut tree
njemački: Edelnuss

Listopadno drvo oko 25 m visoko i oko 100 cm debljine, rijetke široke ili ovalne krošnje. Korijen je razgranat, s dubokom žilom srčanicom. Kora je tamnosiva, u početku glatka, u kasnijoj dobi ispucala.

Listovi su neparno perasti, 20-40 cm dugi, najčešće s 5-9 sjajnozelenih listića. Listovi imaju karakterističan miris; orah lista u travnju. Cvjetovi su jednodolni i jednodolni, oprašivanje se obavlja vjetrom. Muški cvjetovi su skupljeni u dugim (do 10 cm) resama, a pojavljuju se prije listanja. Ženski cvjetovi su pojedinačni ili u skupini, poput pupova.

Plod je koštunica, u zelenoj ljusci koja kasnije posmeđi, osuši se te ispadne orah. Sazrijeva u rujnu. Sjeme je hranjivo, s dosta orahovog ulja. Razmnožava se sjemenom i izdancima iz korijena.

Orah je porijeklom iz Azije, no raširen je u cijeloj Europi. Prilagodio se našem klimatu i raste u našim šumama. Najviše se koristi u voćarstvu radi ploda.

Voli tla bogatija vapnom (kalcifilna vrsta), ali vlažna i rahla. Drvo je izvrsne kakvoće, upotrebljava se kao furnirsko drvo i za izradu namještaja.

Koristi se za drvorede u naseljima ili kao dekorativna parkovna vrsta.

Stablo u parku je uneseno iza Drugog svjetskog rata, ili je slučajno niklo. Nalazi se na istočnoj strani dvorca, prema Kutjevačkoj rici, (stablo br. 11).

str. 94
Stablo br. 12:
Quercus rubra L.
(crveni američki hrast)

str. 95
list (detalj, gore desno)
list i plod (detalj, dolje desno)

Crveni hrast

Porodica: *Fagaceae* - bukve

Latinski naziv: *Quercus rubra* L., *Quercus borealis* Michx

Ostali nazivi: crveni američki hrast

Strani nazivi: engleski: Northern Red Oak

njemački: Roteiche, nördische

Listopadno drvo koje u prirodnom staništu (Sjeverna Amerika) dosegne visinu 30-45 m i prsni promjer do 200 cm. Krošnja je široko zaobljena, slikovita, posebno u jesen kada listovi poprimе narančastu i crvenogrimiznu boju. Grančice su gole, crvenkastocrne, rebraste.

Listovi su 12-20 cm dugi i 10-12 cm široki, duguljasti do obrnuto jajoliki, sa 7-11 oštih režnjeva, duboko usječenih, na vrhu ušiljeni, svijetlo zeleni, sjajni i goli. Na naličju su svjetlije boje.

Cvjetovi su jednogpolni i jednodomni, u resama. Muške rese su cilindrične, viseće a ženske su kraće, razvijaju se na ovogodišnjim izbojcima. Cvate u svibnju i lipnju.

Plod je žir, karakterističnog zdepastog oblika, plitke kupule, koji na kratkoj peteljci sjedi na grančici. Sazrijeva u listopadu i studenom. Razmnožavanje je iz sjemena.

Crveni američki hrast ima prirodni areal u sjeveroistočnim dijelovima Amerike i jugoistočne Kanade.

U naše krajeve donesen je krajem 19. stoljeća kao dekorativna parkovna vrsta, ali se zbog brzog rasta i relativno dobre kakvoće drva počeo uzgajati i na našem području u šumskim sastojinama.

U rasadničkoj proizvodnji proizvedeno je nekoliko formi. U kutjevački park unesen je za vrijeme vlastelinstva Turkovića. Dva stabla nalaze se na istočnoj strani dvorca, blizu crvene bukve (stablo br. 12).

str. 96
Stablo br. 13:
Taxus baccata L.
(europska tisa)

str. 97
iglice s arilusom (detalj, gore desno)
deblo i kora (detalj, gore lijevo)

Europska tisa

Porodica: *Taxaceae* - tise

Latinski naziv: *Taxus baccata* L.

Ostali nazivi: tisa

Strani nazivi: engleski: Common yew
njemački: Gemeine Elbe

Crnogorično drvo ili grm, koje naraste do 20 m visoko. Ima široku piramidalnu krošnju i nepravilno deblo. Ne grana se u pršljenima nego nepravilno uzduž debla. Kora je tanka, crvenosmeđa, na mladim stablima je glatka, a u kasnijoj dobi raspuca i ljušti se u obliku traka.

Iglice su češljasto raspoređene, pri osnovi sužene, na vrhu šiljaste, meke, s lica tamnozeleno, s naličja svjetlije. Duge su oko 3 cm i oko 2 mm široke, otpadaju nakon 4-5 godina. Cvjetovi su jednospolni, dvodomni, rijetko jednodomni. Muški se skupno nalaze u pazuhu iglica, a ženski su pojedinačni i gusto pokriveni ljuskama. Cvate u ožujku i travnju.

Sjeme je koštica obavijena mesnatim grimzocrvenim omotačem (arilus), koje sazrijeva u jesen iste godine, a posijano klije druge godine. Svi dijelovi tise sadrže otrovni alkaloid taksin, osim arilusa (mesnatog ovoja) koji je omiljena hrana pticama.

Tisa je širokog areala rasprostranjenja sjeverne polutke. Kod nas dolazi od prirode na Papuku, u zajednici s bukvom i jelom. Drvo je visoke kakvoće, posebice kvalitetno za izradu galanterije. U našim šumama je gotovo istrijebljena, postoji samo jedna lokacija s nekoliko primjeraka iznad Zvečeva.

Kao parkovna dekorativna vrsta uzgaja se od davnine. U kutjevački park unesena je za vrijeme obitelji Turković. Ima nekoliko primjeraka, a na slici br. 13 nalazi se istočno od dvorca, uz put prema podrumu.

str. 98
 Stablo br. 14: *Prunus avium* L.
 (trešnja divlja)

str. 99
 deblo i listovi

Divlja trešnja

Porodica: *Rosaceae* - ruže

Latinski naziv: *Prunus avium* L.

Ostali nazivi: trešnja

Strani nazivi: engleski: sweet cherry
 njemački: Kirschbaum

Listopadno drvo koje naraste do 20 m visoko, prsnog promjera većeg od 50 cm. Ima široku jajoliku ili okruglu krošnju. Kora je tanka i žilava, s vidljivim rđastim lenticelama, ljušti se u horizontalnim prstenastim trakama. U starijoj dobi ispuca. Pupovi su ušiljeni, debelog kožastog ruba, razlikuju se oni na dugim izbojcima, gdje su pojedinačni za razliku od onih na kratkim, koji su u skupinama.

Listovi su oko 10 cm dugi i oko 5 cm široki, na peteljci dugoj oko 2 cm. Cvjetovi su na dugim peteljka, skupljeni u guste štitaste cvatove, jednodomni, oprašuju se kukcima. Cvate u travnju i svibnju, usporedno s listanjem.

Plod je mesnata koštunica, pred zrenje crvena, u zreloom stanju crna, sjajna i gorkasto ukusna. Rado je jedu ptice te doprinose njenom rasijavanju u prirodi. Sjeme je obla i glatka koštica. Razmnožava se sjemenom.

Trešnja je drvo koje od prirode raste u našim mješovitim šumskim sastojinama umjereno kontinentalne klime.

Ubraja se u brzorastuće vrste drveća a drvo je izvrsne kakvoće za izradu namještaja.

Vrlo je polimorfna vrsta te se odabirom i kalemljenjem u voćarstvu postiže niz različitih sorti. Kao sorta „hedelfinger“ (velika hrustavka, hrušt) bila je brend Turkovićevih voćnjaka.

U parkove se unosi zbog svoje dekorativnosti, estetike debela, ploda i kao hrana pticama, poželjnim stanovnicima parkova.

Dva primjerka divlje trešnje (stablo br. 14) nalaze se istočno od dvorca, uz tise i hrast.

str. 100
Stablo br. 15:
Aesculus hippocastanum L.
(divlji kesten)

str. 101
listovi i plod

Divlji kesten

Porodica: *Hippocastanaceae* - kesteni

Latinski naziv: *Aesculus hippocastanum* L.

Ostali nazivi: konjski kesten

Strani nazivi: engleski: Common horsechestnut
njemački: Gemeine Rosskastanie

Listopadno drvo koje naraste do 30 m visoko, prsnog promjera veći od 100 cm. Ima široko razgranatu, gustu, voluminoznu krošnju. Kora je na mlađim izbojcima sivosmeđa, na starijim stablima sivocrna, sitno ispucala u tankim ljuskama. Ima dobro razvijen korijenski sustav.

Pupovi su relativno veliki, pokriveni velikim i širokim, ušiljenim, smolastoljepljivim ljuskama, crvenosmeđe boje. Listovi su nasuprotni, s 3-7 listića na zajedničkoj dugoj (15-20 cm) peteljci, od kojih je srednji najveći.

Cvjetovi su poligamni u velikim uspravnim, piramidalnim cvatovima, dugim 20-30 cm. Na istom cvatu mogu se naći jednospolni i dvospolni cvjetovi. Cvate u svibnju i lipnju.

Plod je okrugli tobolac u promjeru oko 6 cm, ježast, a u njemu se nalazi 1-3 sjemenki sjajne smeđe boje. Plod, iako gorkog okusa, rado jedu životinje (svinje, ovce, divljač...). Oprašuje se kukcima a razmnožava sjemenom.

Divlji kesten je endemična vrsta drveća južnog dijela Balkanskog poluotoka. U naše krajeve se unosi kao parkovna vrsta. Šumari u službi vlastelinstva Turković rado su ga unosili na majure, uz stambene, upravne i gospodarske građevine.

U šume Krdije unosili su ga zbog ploda koji je služio kao hrana divljači. Turci su plod divljeg ketena koristili kao hranu konjima te mu dali naziv konjski kesten.

Divlji kesten je vrlo dekorativna vrsta zbog guste, voluminozne krošnje, estetski oblikovanog lista, cvijeta i ploda. Posebno je omiljen u gradskim drvoredima i parkovima, gdje pruža obilje hladovine. Stablo br. 15 nalazi se istočno od dvorca.

str. 102
Slika br. 16:
Obična pavit

Obična pavit

Porodica: *Ranunculaceae*

Latinski naziv: *Clematis vitalba* L.

Ostali nazivi: bijela loza, gužva, vinjaga, pavitina

Strani nazivi: engleski: Wild climber

njemački: Waldrebe

Listopadna drvenasta penjačica koja naraste 12-20 m u visinu i 6-10 cm u debljinu. Vitkog je i tankog stabla, nema sposobnost samostalnog rasta u visinu te se penje uz stabla, grmlje, zidove; ima vlaknastu tanku sivosmeđu koru, dobro razvijen površinski korijenski sustav.

Listovi su sastavljeni uglavnom od 5 golih listića, cjelovitog su ruba ili su krupno, lapovito nazubljeni. Od lisnih peteljki odvajaju se vitice kojima se pavit prihvaća za predmete po kojima se penje. Prije opadanja, u jesen poprime tamnocrvenu boju.

Cvjetovi su pravilni, hermafroditni, višestruko mogućeg pravilnog presjeka, Cvate u srpnju i kolovozu. Plod i sjemenka je plosnati oraščić s dlakavim repićem. Razmnožava se sjemenom, reznicama, povaljenicama.

Rasprostranjena je u mezofilnim šumama Europe. U parkove dolazi slučajnošću ili unošenjem radi zastiranja zelenilom nekog objekta ili zida. U kutjevačkom parku penje se poput bršljana na neka stabla, a ova na slici br. 16 nalazi se na začelju crkve, uz dozidani stambeni objekt.

str. 104
Stablo br. 17:
Robinia pseudoacacia L.
(obični bagrem)

str. 105
listovi (detalj, dolje desno)
debl i kora (detalj, gore lijevo)

Obični bagrem

Porodica: *Fabaceae* - lepirnjače, mahunarke

Latinski naziv: *Robinia pseudoacacia* L.

Ostali nazivi: akacija, kraljevo drvo

Strani nazivi: engleski: False Acacia

njemački: Gemeine Robinie

Listopadno drvo koja naraste do 25 m u visinu i više od 50 cm u debljinu, okruglaste ili dugoljaste prozračne krošnje. Kora debla je tamnosmeđa, u starosti duboko izbrazdana. Dugi izbojci grana su šiboliki, ravnomjerno rebrasti, crvenosmeđi, glatki i sjajni, sa spiralno raspoređenim parovima oštro zašiljenih trokutastih trnova.

Listovi su neparno perasto složeni, dugi 10-30 cm, sastavljeni od 9-12 eliptičnih listića. Cvjetovi formiraju grozdaste cvatove duge do 20 cm. Mirisni su i medonosni. Cvatnja je u svibnju i lipnju. Plod je mahuna, duga do 10 cm i oko 1 cm široka, tamnosmeđe boje. Razmnožavanje je sjemenom koje klije druge godine.

Bagrem je porijeklom iz Sjeverne Amerike. Prenesen u naše krajeve, dobro se aklimatizirao, a podnosi i tla lošije kvalitete, skeletna, pjeskovita.

U našim šumama služi za smirivanje terena napadnutih erozijom. U šume iznad Vetova unosi ga je veleposjednik Milekić, i danas se širi na okolne terene, na radost pčelara kojima bagremov cvijet služi kao dobra pčelinja paša.

Kao parkovna vrsta primjenjuje se zbog osebujne krošnje, mirisnog i obilnog cvijeta te mahunastog ploda.

U parku se nalazi tik na ulazu u podrum (stablo br. 17).

str. 106
Stablo br. 18:
Picea abies L.
(obična smreka)

str. 107
Grana sa češerima
(detalji, obe slike)

Obična smreka

Porodica: *Pinaceae* - borovi

Latinski naziv: *Picea abies* L.

Ostali nazivi: smrča

Strani nazivi: engleski: Common spruce

njemački: Fichte

Crnogorično drvo koja naraste do 50 m u visinu i više od 100 cm u debljinu, pravilne stupolike krošnje. Grane su pravilno raspoređene u pršljenu, sabljasto zakrivljene. Kora je tanka i glatka na mladim stablima, sivozelene boje, u starosti se raspuca u obliku okruglastih ljušaka i promijeni boju u crvenocrnu. Pupovi su jajoliki, oštri, bez smole.

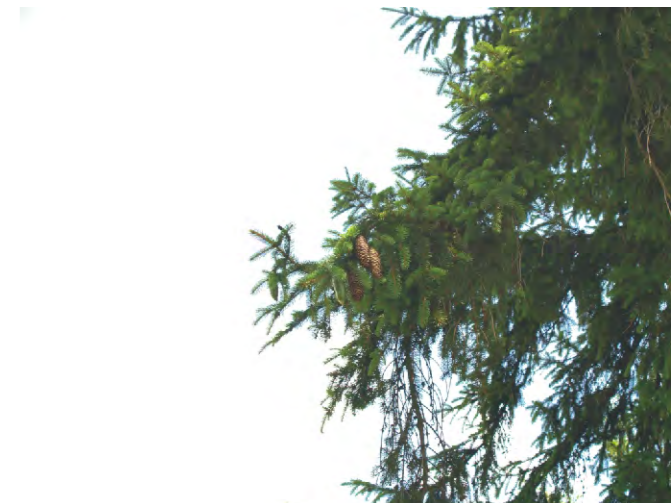
Ima plitak korijenski sustav pa je sklona vjetroizvalama. Igljice su su ravnomjerno spiralno raspoređene oko izbojka, romboidnog presjeka, ušiljene pri vrhu, duge oko 2,5 cm i oko 1 mm široke.

Cvjetovi su jednodomni i jednospolni, muški i ženski su u obliku češerića, muški crvenkasti, a ženski purpurnocrveni, koji se poslije oplodnje savijaju prema dolje. Cvate u svibnju i lipnju, oprašivanje se obavlja pomoću vjetra. Češeri, koji sadrže sjeme, su viseći, prije sazrijevanja pretežno zeleni ili crveni, a nakon sazrijevanja smeđi, do 18 cm dugi i oko 4 cm široki. Poslije sazrijevanja sjeme ispada iz češera, a potom otpadaju i češeri. Razmnožavanje je sjemenom ili vegetativno, zakorjenjivanjem visećih grana.

Uspijeva u planinskim predjelima srednje, južne i sjeverne Europe. U požeški kraj je unesena najprije u parkove, a potom i kao šumske vrsta u sastojine. Ima relativno brzi rast i prirast, drvo je dobre kakvoće za graditeljstvo i izradu namještaja.

U kutjevački park je unesena krajem 19. stoljeća, a nešto kasnije kao drvored uz crkveni ulaz, s lijeve strane, u zajednici s divljim kestenom, s desne strane (stabla br 18).

U povoljnom arealu doživi i do 300 godina (prašume Čorkova uvala, Risnjak...), ali u našem kraju stradava od potkornjaka.

str. 108
Stablo br. 19:
Platanus acerifolia Wild.
(javorolisna platana)

str. 109
Listovi s lopticama (detalj, dolje lijevo)
Kora i grane (detalj, gore lijevo)

Javorolisna platana

Porodica: **Platanaceae** - platane

Latinski naziv: *Platanus acerifolia* Wild.

Ostali nazivi: platana

Strani nazivi: engleski: Common spruce

njemački: Fichte

Listopadno drvo koje naraste do 40 m u visinu i više od 100 cm u debljinu, okrugle, sa snažnim granama razgranate krošnje. Kora je glatka, bjelkastosiva, u starih stabla u donjem dijelu sitno ispucala, prošlogodišnji periderm se ljušti sljedeće godine u obliku pločica. Pupovi su vrlo krupni, do 1 cm dugi, crvenkastosmeđi, pokriveni kapuljačom. Korijen je dubok i razgranat.

List je peterolap, s tri glavna nerva, sličan listu javora. Lapovi su trokutasti, malo nazubljeni, a urezi lapova dopiru do jedne trećine lista. List je širok 12-25 cm. Lice i naličje su u početku dlakavi, kasnije goli. Cvjetovi su jednospolni, u visećim glavičastim cvatovima. Muške glavice u pazuhu listova su zelene, a ženske na terminalnim izbojcima crvene. Cvjeta u travnju usporedno s listanjem. Plod i sjeme javlja se u vidu plodnih glavica, koje vise na dugoj stapki. Kod javorolisne platane ima po dvije glavice, za razliku od azijske (*P. orientalis*) platane koja ima više glavica i zapadne platane (*P. occidentalis*) s jednom glavicom. Glavice ostaju na stablu do sljedeće godine.

Javorolisna platana je porijeklom iz zapadne Europe. U hrvatske parkove donesena je već tijekom 18. stoljeća kao iznimno dekorativna vrsta, i vrsta brzog rasta.

Koristila se često u gradskim drvoredima, iako snažnim korijenjem prodire ispod asfaltnih prometnica, nogostupa i kuća.

Primjerak (slika br. 19) u kutjevačkom parku potječe s početka 20. stoljeća, a njegova široka i voluminozna krošnja ističe ljepotu i imponzantnost dvorca.

str. 110
Stablo br. 20:
Fagus sylvatica „*Atropurpurea Pendula*“
(crvena bukva visećih grana)

str. 111
viseće grane (detalj)

Crvena bukva visećih grana

Porodica: *Fagaceae* - bukve

Latinski naziv: *Fagus sylvatica* „*Atropurpurea Pendula*“

Ostali nazivi: Purpurna bukva visećih grana, kultivar obične bukve „*Atropurpurea Pendula*“

Strani nazivi: engleski: European beech „*Atropurpurea Pendula*“

njemački: Rotbuche „*Atropurpurea Pendula*“

Listopadno drvo koje naraste oko 30 m visoko i oko 100 cm u prsnom promjeru jajoliko okruglaste krošnje, snažnih grana. Kora je pepeljastosive boje, tanka i glatka.

Pupovi su duguljasti i ušiljeni. Lišće je zelenkasto do crnkastocrveno. Lišće je tamnije ako je stablo na osunčanijem mjestu. Grane su viseće, poput žalosne vrbe.

Cvate u travnju i svibnju, muški cvjetovi su skupljeni u kuglaste cvatove na dugoj (do 5 cm) peteljci, a ženski su na kratkim peteljkama. Plod je poznat pod imenom „bukvica“, sazrijeva u rujnu i listopadu. Bukva je jednospolna i jednodomna, oprašuje se vjetrom.

Razmnožava se sjemenom i vegetativno (polijeganjem). Među sjemenjem nađe se samo dio sjemenki koje ponovno daju stablo crvene bukve.

Areal obične bukve pokriva gotovo cijelu Europu. Kod nas je autohtona vrsta, sačinjava veći dio šumskih sastojina našeg područja. Crvena bukva visećih grana je parkovna vrsta, dobivena odabirom sjemena obične bukve i cijepljenjem s plemkom primjerka visećih grana (kultivar). U park je unesena prije stotinjak godina (stablo br.20) a nalazi se na zapadnoj strani dvorca, uz kameni zid.

Habitus je estetskog obilježja zbog guste krošnje, purpurnocrvene boje listova, visećih grana i plodova.

str. 112
Stablo br. 21:
Tilia platyphyllos Scop.
(velelisna lipa)

str. 113
list s plodovima (detalj)

Velelisna lipa

Porodica: *Tiliaceae* - lipe

Latinski naziv: *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia grandifolia* Ehrh.

Ostali nazivi: rana lipa, bijela lipa

Strani nazivi: engleski: Large leaved lime

njemački: Früh-Linde

Listopadno drvo koje naraste oko 40 m visoko i više od 100 cm u prsnom promjeru, pravilnog debla, sa širokom voluminoznom krošnjom. Na osami formira nižu, širu krošnju, debelih grana. Kora je u mladosti tanka i glatka, sivocrvenkasta, sa starošću odeblja (oko 3 cm) i uzdužno grubo ispuca.

Listovi su duži od 8 cm, na peteljka dugim 3-6 cm. Veći su od kasne ili malolisne lipe. Na licu su obično goli, tamnozeleni, a na naličju su svjetliji sa čupercima bijelih dlačica u kutevima lisnih žilica. Cvjetovi su dvospolni, jednodomni, bijeložuti i mirisavi, formiraju cvatove u grupama 2-3 (6). Cvate početkom lipnja, 14 dana prije kasne lipe. Oprašivanje se obavlja kukcima (pčele). Zalisci cvijeta su sjedeći, bez drške. Plod je višesjemeni okruglasti tvrdi oraščić, s 5 uzdužnih rebara, pokriven gustim smeđim dlačicama. Razmnožava se sjemenom i vegetativno.

Velelisna lipa ima širok areal rasprostranjenja u Europi i zapadnoj Aziji. Za svoje drvo su je odabrali Slaveni. Rasprostranjena je u šumama našeg područja, a većim dijelom je zastupljena na području čaglinske Krndije. Ima meko drvo, rado ga upotrebljavaju pčelari za izradu košnica, a liko vinogradari.

Omiljena je parkovna vrsta zbog osebnog habitusa i mirisa cvijeta, rado se koristi u gradskim drvoredima. Lipa doživi visoku starost i otporna je na raznolike ekološke pritiske. Stablo br. 21 nalazi se na zapadnoj strani parka, blizu crvene „žalosne“ bukve.

str. 114
 Stablo br. 22:
Fagus sylvatica „Asplenifolia“
 (uskolisna bukva)

str. 115
 grane s listovima (detalj)

Uskolisna bukva

Porodica: *Fagaceae* - bukve

Latinski naziv: *Fagus sylvatica* var. *asplenifolia*

Ostali nazivi: kultivar obične bukve „Asplenifolia“

Strani nazivi: engleski: European beach „Asplenifolia“
 njemački: Rotbuche „Asplenifolia“

Listopadno drvo koje naraste oko 30 m visoko i više od 100 cm u prsnom promjeru jajoliko okruglaste krošnje, snažnih grana. Kora je pepeljastosive boje, tanka i glatka.

Pupovi su duguljasti, dugi i ušiljeni. Lišće je sjajnozeleno, usko i lapovito (poput hrastova). Lišće je tamnije ako je stablo na osunčanijem mjestu.

Cvate u travnju i svibnju, muški cvjetovi su skupljeni u kuglaste cvatove na dugoj (do 5 cm) peteljci, a ženski su na kratkim peteljcima. Plod je poznat pod imenom „bukvica“, sazrijeva u rujnu i listopadu. Bukva je jednospolna i jednodomna, oprašuje se vjetrom.

Razmnožava se sjemenom i vegetativno (kalemljenjem).

Areal obične bukve pokriva gotovo cijelu Europu. Kod nas je autohtona vrsta, sačinjava veći dio šumskih sastojina našeg područja.

Uskolisna bukva je parkovna vrsta, dobivena odabirom sjemena obične bukve. Primjerci uskolisne bukve nalaze se na Krndiji, Remetska rijeka. Razmnožava se sjemenom ili cijepljenjem s plemkom primjerka uskolisnih bukava (kultivar). U park je unesena prije stotinjak godina (stablo br.22), na zapadnoj je strani dvorca, prema kamenom zidu.

Habitus je estetskog obilježja zbog guste krošnje i uskih lapovitih listova.

str. 116
Stablo br. 23:
Tilia cordata Mill.
(malolisna lipa)

str. 117
list s plodovima (detalj)

Malolisna lipa

Porodica: *Tiliaceae* - lipe

Latinski naziv: *Tilia cordata* Mill., *Tilia parvifolia* Ehrh.

Ostali nazivi: kasna lipa

Strani nazivi: engleski: Small leaved lime
njemački: Wald-Linde

Listopadno drvo koje naraste do 30 m visoko i više od 100 cm u prsnom promjeru, pravilnog debla sa širokom jajolikom, voluminoznom krošnjom. Na osami formira nižu i širu krošnju debelih grana. Kora je u mladosti tanka i glatka, zelenkastosmeđa, sa starošću odeblja (oko 2 cm) i uzdužno izbrazda, sivkastocrna.

Listovi su dugi 4-7 cm, toliko i široki, na peteljka, dugim 2-6 cm, manji su od rane ili velelisne lipe. Na licu su obično goli, tamnozeleni, na naličju svjetliji, sa čupercima bijelih dlačica u kutevima lisnih žilica. Cvjetovi su dvospolni, jednodomni, bijeložuti i mirisavi, formirju cvatove u grupama 5-7 (11). Cvate krajem lipnja, 14 dana poslije rane lipe. Zalisci cvijeta su s drškom. Oprašuje se kukcima (pčelama). Plod je višesjemeni okruglasti meki oraščić, okruglast, bez rebara, pokriven pahuljama. Razmnožava se sjemenom i vegetativno. Ima jaku izdanačku snagu iz korijena.

Malolisna lipa ima širok areal rasprostranjenja u Europi i zapadnoj Aziji. Za svoje drvo su je odabrali Slaveni. Rasprostranjena je u šumama našeg područja, a većim dijelom je zastupljena na području čaglinske Krndije. Ima meko drvo, rado ga upotrebljavaju pčelari za izradu košnica. Cijenjen je lipov med a cvijet se upotrebljava za ljekovite pripravke (čajeve).

Omiljena je parkovna vrsta zbog osebujnog habitusa i cvjetna mirisa cvijeta, rado se koristi u gradskim drvoredima. Lipa doživi visoku starost i otporna je na raznolike ekološke utjecaje. Stablo br. 23 nalazi se na zapadnoj strani parka, blizu kamenog zida.

str. 118
Stablo br. 24:
Betula pendula Roth.
(breza bradavičasta)

str. 119
grane s listovima (detalj, gore desno)
deblo i kora (detalj, gore lijevo)

Obična breza

Porodica: *Betulaceae* - breze

Latinski naziv: *Betula pendula* Roth., *Betula verrucosa* Ehrh.

Ostali nazivi: bijela breza, bradavičasta breza

Strani nazivi: engleski: Silver Birch

njemački: Gemeine Birke

Listopadno drvo koje naraste do 30 m visoko i do 60 cm u debljinu, vitke, prorijeđene krošnje. Kora je kod mladih izbojaka crvenkastosmeđa, s bjelkastim voštanim nakupinama (bradavicama) i ljepljiva. Kora debla je u mladosti bijela, ljušti se u horizontalnim trakama. U starosti ispuca u donjem dijelu i pocrni.

Listovi su goli, oko 3-7 cm dugi, 2-4 cm široki i malo ljepljivi. Cvjetovi su jednospolni i jednodomni. Muški cvjetovi su u sjedećim, 4-6 cm dugim resama. Formiraju se već u jesen. Ženski cvjetovi su kraće rese, do 2 cm, pojavljuju se u proljeće. Cvate u travnju i svibnju, usporedno s listanjem. Oprašivanje se obavlja vjetrom. Plod se nalazi u plodnim visećim resama, na dugoj tankoj peteljci. Sjeme sazrije u srpnju i kolovozu.

Razmnožava se sjemenom i pomoću izdanaka.

Breza ima širok areal rasprostranjenja u Europi i prednjoj Aziji. Kod nas dolazi kao pionirska vrsta drveća na pašnjacima, i šumskim sječinama. Daje drvo izvrsne kakvoće za celulozu.

Dekorativna je vrsta te se često unosi u parkove i drvorede, podnosi različite vrste tala i otporna je na negativne ekološke utjecaje.

U novije vrijeme je neopravdano uklanjaju kao uzročnika alergijskih oboljenja.

U parku se nalazi na zapadnoj strani (stablo br. 24)

str. 120
Stablo br. 25:
Acer platanoides L.
(javor mliječ)

str. 121
grane s listovima i plodovima
(detalj, gore desno)
debllo i kora (detalj, gore lijevo)

Javor mliječ

Porodica: *Aceraceae* - javori
Latinski naziv: *Acer platanoides* L.
Ostali nazivi: mliječ, šiljatolisni javor
Strani nazivi: engleski: Norway-maple
njemački: Spitz-Ahorn

Listopadno drvo koje naraste do 35 m visoko i više od 100 cm u debljinu, guste jajolike krošnje. Deblo je pravilnog, okruglog oblika. Kora je oko 1 cm debela, tamnosmeđa, s brojnim plitkim, mrežastim brazdicama. Korijen je široko razgranjen.

Listovi su s dugim, tankim, crvenkastim peteljka. Plojka je s obje strane tamnozeleno, gola, duga 5-16 cm, široka 8-25 cm. Iz prekinute peteljke kaplje bijeli mliječni sok, po čemu je javor dobio ime. List je lapovit, lapovi su ušiljeni. Cvjetovi su ženski, muški ili hermafroditni, žutozeleno boje, u uspravnim cvatovima. Može biti jednodoman i dvodoman, oprašivanje je pomoću kukaca. Cvate u travnju i svibnju, prije listanja. Plod je krilati kalavac, koji se u zrelosti raspadne na dvije perutke. Krilca ploda su pod tupim kutem (180°), a sjeme je plosnato. Razmnožava se sjemenom i vegetativno.

Javor mliječ je česta vrsta drveća naših šuma. Dolazi u primjesi s hrastom i bukvom, preferira svjež i duboka tla. U višim predjelima našeg gorja dolazi u smjesi s gorskim javorom i bijelim (gorskim) jasenom. U mladosti je brzorastuća vrsta. Drvo je izvrsne kakvoće a upotrebljava se u galanteriji (tambure, gusle...) i izradi namještaja.

Kao dekorativna vrsta sadi se u parkovima i drvoredima, posebno varijeteti sa crvenim ili tamno crvenozelenim listovima i spuštenih grana.

U parku (slika br. 25) se nalazi ispred zapadnog zabata dvorca, a drugi primjerak kod južnog zida.

str. 122
Stablo br. 26:
Prunus cerasifera Ehrh.
(đanarika)

str. 123
grane s listovima (detalj, dolje lijevo)
deblo i kora (detalj, dolje desno)

Divlja šljiva

Porodica: *Rosaceae* - ruže

Latinski naziv: *Prunus cerasifera* Ehrh., *Prunus divaricata* Ldb.

Ostali nazivi: đanarika

Strani nazivi: engleski: Wild Prune

njemački: Wild Pflaume

Listopadno drvo koje naraste do 10 m visoko, prorijeđene krošnje vitkih grana, s rijetkim trnovima. Deblo ima cinkastu, izbrazdanu koru.

Listovi su jajoliki, na vrhu ušiljeni, pri osnovi zaobljeni ili široko klinasti, dugi 2-7 cm. Listovi su blago nazubljeni, glatki, na naličju neznatno dlakavi. Boja im je zelena.

Cvjetovi su dvospolni, biljka je jednodomna, oprašivanje se obavlja kukcima. Cvjetovi su bijeli, s ružičastim nahukom, pojedinačni ili u grupama. Plod je jednosjemena koštunica, kiselog okusa, žute ili crvenkaste boje. Koštica je plosnato jajolika, duža nego šira.

Divlja šljiva-đanarika ima prirodni areal u južnom dijelu Balkanskog poluotoka i zapadnoj Aziji.

Služi u voćarstvu i rasadničarskoj proizvodnji kao podloga za kalemljenje plemenitih sorti, odnosno kultivara u hortikulturi.

U parkove i drvorede unaša se zbog lijepoga cvijeta i ploda, a različiti kultivari, poput „Atropurpurea“, posebno su omiljeni vrtlarima. Primjerak u parku (stablo br. 26) nalazi se ispred zapadne strane pročelja, a nekoliko spontano proširenih primjeraka može se naći i na istočnoj strani.

str. 124
Stablo br. 27:
Ginkgo biloba L.
(ginkgo)

str. 125
grana s listovima i plodom
(detalj, gore lijevo)
deblo i kora (detalj, dolje desno)

Ginkgo

Porodica: *Ginkgoaceae* -ginkgo

Latinski naziv: *Ginkgo biloba* L.

Ostali nazivi: ginko

Strani nazivi: engleski: Ginkgo-tree, Meidenhair tree

njemački: Ginkgobaum

Listopadno drvo koje naraste do 30 m visoko i 200 cm u debljinu, u mladosti pirimidalne, kasnije okrugle krošnje. Kora je svjetlosiva, u starosti uzdužno ispucala. Izbojci su morfološki podijeljeni na kratke i duge.

Listovi podsjećaju na raširenu lepezu, s oko 7 cm dugom peteljkom. Plojka je 5-8 cm široka, svjetlozelena, kožnata, s izraženom nervaturom. U jesen poprima zlatnužutu boju. Cvjetovi su jednospolni, dvodomni. Javljaju se na vrhovima kratkih izbojaka, usporedno s listanjem u travnju i svibnju. Muški cvjetovi, na muškim primjercima, formirani su u visećim cvatovima, a ženski su na ženskom domaćinu, na peteljci koja na zadebljalom vrhu nosi dva sjemena zametka. Oprašivanje se obavlja vjetrom. Sjeme sazrije u rujnu i listopadu iste godine, mesnato je, slično šljivi, visi na dugoj peteljci. Koštica je tvrda, jezgra jestiva. Razmnožava se sjemenom i vegetativno (reznicama).

Ginkgo je porijeklom iz Kine, Koreje i Japana. Često je uzgajan uz njihove hramove i u naseljima.

U Hrvatsku je unesen 1730. godine i od tada je raširen gotovo u svim parkovima koji su nastali uz plemićke dvorce i kurije u 19. stoljeću. Doživi visoku strost, po nekoliko stotina godina, Otporan je na niske temperature i vjetrove, ne podnosi zasjenu. Dobro podnosi zagađenost atmosfere štetnim plinovima. List i plod koriste se u farmaciji.

Primjerak (stablo br. 27) u parku vjerojatno je sađen početkom 20. stoljeća, nalazi se na osami u jugozapadnom dijelu parka.

str. 126
 Stablo br. 28:
Picea pungens Engelm. „*Argentea*“
 (srebrnasta smreka)

str. 127
 grana s iglicama (detalj, dolje desno)
 češeri (detalj, gore desno)

Bodljikava ili plava smreka

Porodica: *Pinaceae* - borovi

Latinski naziv: *Picea pungens* Engelm., cv „*Argentea*“

Ostali nazivi: srebrnasta smreka, plava smreka kultivar „*Argentea*“

Strani nazivi: engleski: Blue spruce

njemački: Blaufichte

Crnogorično drvo koje naraste do 30 m visoko, guste, široko-piramidalne krošnje. Grane su u pravilnim pršljenima, vodoravne ili blago prema dolje savijene. Iglice su radijalno poredane, duže od 3 cm, vitke, meke i srebrnastobijele. Cvjetovi su dvospolni i jednodomni. Cvate u travnju i svibnju. Plod je viseći, izduženi valjkasti češer svijetlosmeđe boje. Plodne ljuske češera su meke, savitljive, na vrhu ušiljene. Sjeme sazrijeva u rujnu i listopadu iste godine. Razmnožava se sjemenom, ali se svi kultivari, kojih ima na desetke, razmnožavaju vegetativno, kalemljenjem.

Bodljikava ili plava smreka potječe iz Sjeverne Amerike, gdje uspijeva na visokom gorju. Od svih vrsta iz roda smreka (*Picea*) najbolje se prilagodila našem klimatu. Otporna je na mraz i niske temperature, vjetroloome i snjegolome, zagađenu atmosferu. Zbog svoga osebujnog habitusa srebrnaste boje iglica i mnoštva češera, omiljena je parkovna vrsta. Rado je unošena u parkove koji su osnivani pokraj dvoraca i kurija, kako je to slučaj i s kutjevačkim.

Stablo br. 28 nalazi se sa zapadne strane pročelja dvorca, a grupe stabala nešto svjetlijih iglica (primjerci iz sjemena) nalaze se sa sjeverne strane.

str. 128
Stablo br. 29:
Juniperus virginiana L.
(virdžinijska borovica)

str. 129
grana s cvijetom (muški) (detalj, gore lijevo)
debl i kora (detalj, gore desno)

Virdžinijska borovica

Porodica: *Cupresaceae* -čempresi

Latinski naziv: *Juniperus virginiana* L.

Ostali nazivi: Virdžinijska borovica

Strani nazivi: engleski: Pencil Cedar, estern Red-cedar

njemački: Virginischer Wacholder

Crnogorično drvo koje naraste u području svojeg areala (istočni dijelovi Sjeverne Amerike) do 30 m visoko s prsnim promjerom većim od 100 cm. Krošnja je jajoliko izdužena. Grane su u mladosti vitke, kasnije opušteno. Kora je siva do crvenosmeđa, ljušti se u trakama.

Iglice su ljuskave, prirubljene uz grancicu. Cvjetovi su jednospolni, dvodomni. Muški cvjetovi su u cvatovima češerastog oblika, ženski su bobičasti. Cvate od ožujka do svibnja. Plod je bobičasti češerić, oko 6 mm promjera, tamnoplave boje, nahukan, sazrijeva u jesen iste godine. Razmnožava se sjemenom, reznicama, povaljenicama i kalemljenjem.

Virdžinijska borovica je drvo istočnog dijela Sjeverne Amerike. Uspijeva na suhim, ali i vlažnim, močvarnim terenima, hranjivim tlima. Brzorastuća je vrsta drveća, ima drvo dobre kakvoće, meko i lako obradivo. Od njega se izrađuju olovke, otuda engleski naziv pencil-cedar. Podnosi ekološke pritiske (zagađenost zraka, prašinu, smog...)

U Hrvatsku je unesena kao parkovna vrsta. U vrtlarskoj proizvodnji ima mnogo kultivara, posebice je aktualan „skyrocket“, stablo uske piramidalne krošnje.

Dva primjerka (slika br. 29) nalaze se na južnoj strani, uza zid, i jako su zasjenjeni.

str. 130
Stablo br. 30:
Sophora japonica L.
(sofora)

str. 131
grana s lišćem
(detalj)

Japanska sofora

Porodica: *Fabaceae* -lepirnjače, mahunarke

Latinski naziv: *Sophora japonica* L.

Ostali nazivi: sofora, pagoda drvo, japanski jarlin

Strani nazivi: engleski: Pagoda Tree

njemački: Japanischer Schnurbaum

Listopadno drvo koje naraste u svojoj domovini (Kina, Koreja) do 25 m visoko, široke, okrugle i prozračne krošnje. Kora je u mladosti tanka i glatka, sivozelena, kasnije odeblja i ispuca.

Listovi su neparno perasti, do 25 cm dugi, sastavljeni od 7 do 17 nasuprotnih listića, duguljasto-jajolikih, dugih 3-5 cm. Na licu su sjajni i tamnozeleni, na naličju sivozeleni i dlakavi. Cvjetovi su žućkastobijeli, dvospolni, na uspravno formiranoj metlici. Plodovi su okrugle, do 10 cm duge mahune, slične brojanicama koje ne pucaju uzdužno, a sjemenke su crne i smještene u ljepljivoj masi. Cvate u kolovozu, sjeme sazrijeva u kasnu jesen iste godine, mahune ostaju na stablu do proljeća iduće godine. Razmnožava se sjemenom i kalemljenjem.

Sofora potječe iz Kine i Koreje. U Hrvatsku je unesena 1747. godine i otada je cijenjena kao dekorativna parkovna i medonosna vrsta drveća. Od cvjetova se dobiva žuta i zelena boja.

Skromnih je zahtjeva u pogledu tla, podnosi sušu i zagađenost zraka. U kutjevačkom parku (stablo br. 30) posađena je vjerojatno u isto vrijeme kada i ginkgo, početkom 20. stoljeća. Ne voli zasjenu pa se uzgaja kao soliterno stablo ili u alejama. Nalazi se uz južni zid parka i razvila je krošnju preko zida, u slobodan prostor.

str. 132
 Stablo br. 31.
Acer pseudoplatanus L.
 (gorski javor)

str. 133
 grana s plodom (detalj)

Gorski javor

Porodica: *Aceraceae* -javori
 Latinski naziv: *Acer pseudoplatanus* L.
 Ostali nazivi: bijeli javor
 Strani nazivi: engleski: Sycomore
 njemački: Berg-Ahorn

Listopadno drvo koje naraste oko 30 m u visinu i više od 100 cm u debljinu. Deblo je nepravilnog oblika. Kora je tanka, oko 1 cm, u početku glatka, u kasnijoj dobi ispuca u obliku nepravilnih crvenosmeđih ljuskastih ploča. Pupovi su jajoliki, maslinastozeleni, s kratko ušiljenim ljuskama.

Listovi su 8-16 cm dugi i do 20 cm široki, na dugačkoj peteljci, tamnozeleni, na naličju sivozeleni, uzduž žila dlakavi. Listovi su peterolapi, nisu ušiljeni kao kod javora mliječa.

Cvjetovi su dvospolni, ali često i jednospolni, jednodomni. Cvate u travnju i svibnju, zajedno s listanjem. Plod je krilati kalavac koji se u zreлом stanju raspada na dva krilca. Krilca zatvaraju oštar kut. Razmnožava se sjemenom.

Gorski javor obitava u našim šumama, najčešće s bukvom, jelom, javorom mliječem i gorskim jasenom.

Uspijeva na dubokim, svježim i hranjivima bogatim tlima. Brzorastuća je vrsta drveća, a drvo je izvrsne kakvoće. Upotrebljava se za galanteriju i izradu namještaja.

Doživi visoku starost, do nekoliko stotina godina, vrlo je polimorfna vrsta, s različitim bojama listova i izbojaka. U parkovima su omiljene vrste s ljubičastopurpurnim listovima.

Stablo br. 31 nalazi se uz južnu ogradu parka.

str. 134
Stablo br. 32 :
Morus nigra L. (crni dud)

str. 135
list i plod (detalj)

Crni dud

Porodica: *Moraceae* - dudovke

Latinski naziv: *Morus nigra* L.

Ostali nazivi:

Strani nazivi: engleski: Mulberry black

njemački: Schwarzer Maulbeerbaum

Listopadno drvo koje naraste više od 20 m u visnu, okrugle i nešto gušće krošnje od bijelog duda. Grančice su crvenkastosmeđe s pupovima u dva reda. Kora je sivosmeđa, u početku glatka, sa starošću izbrazdana. Ima srcolik korijen.

List je na oko 3 cm dugoj peteljci plitko srcoliko urezan pri osnovi (slično lipi). Može biti dvodomna ili jednodomna vrsta.

Cvjetovi u obliku resa pojavljuju se u svibnju. Muški su u pazuhu lista, a pojavljuju se zajedno s listanjem. Ženske rese su duge, s isto tako dugom peteljkom. Plod je murva crne boje, koja sazrijeva u lipnju i srpnju, na dužoj su peteljci od bijelog duda i krupniji. Rado ga jedu i raznose ptice.

Crni dud je porijeklom iz Irana i Afganistana. U Europu je prenesen u 12. stoljeću, nešto prije bijelog duda, a služio je kao hrana dudovom svilcu, iako je manje upotrebljiv od bijelog duda. Doživi duboku starost a dobro uspijeva na aluvijalnim tlima. Može se uzgajati i kao šumska vrsta. Drvo je dobre kvalitete, a upotrebljava se u bačvarstvu.

Od davnine se upotrebljava kao parkovna vrsta, posebice forma s visećim granama (*f. pendula*). Stablo br. 32 nalazi se na južnoj strani parka, pokraj gorskog javora.

str. 136
Stablo br. 33 :
Sambucus nigra L.
(crna bazga)

str. 137
list i plod (detalj)

Crna bazga

Porodica: *Caprifoliaceae* - kozokrvnice

Latinski naziv: *Sambucus nigra* L.

Ostali nazivi: zova, bazga

Strani nazivi: engleski: Common elder bourtrees
njemački: Schwarzer Holunder

Listopadni grm ili nisko drvo koje naraste do 8 m visoko, okrugle, tanjuraste i rijetke krošnje. Kora na mladim stablima je sivozelene do sivosmeđe boje, glatka s ispupčenim lenticelama (bradavicama). U kasnijoj dobi je uzdužno ispucala, plutasta. Pupovi su priljubljeni uz izbojak, s kožastim i ušiljenim ljuskama tamnoljubičaste boje.

Listovi su neparno perasti, nasuprotni, s 5-7 listića koji su odozgo tamnozeleni, a odozdo svjetliji i dlakavi. Nalaze se na dugoj, užljebljenoj peteljci. Cvjetovi su formirani u štitaste cvatove, na dugoj, uspravnoj peteljci. Cvate u svibnju i lipnju, poslije listanja. Cvjetovi su dvospolni, jednodomni. Plod je formiran u visećim gronjama, plodovi su okrugle, crne i mesnate bobice, promjera 5-6 mm. Sazrijevaju u kolovozu, jestive su za ptice, životinje i ljude. Cvijet i plod upotrebljavaju se u medicini.

Razmnožava se sjemenom i vegetativno.

Crna bazga ima široki areal rasprostranjenja. Kod nas dolazi od prirode u svim biljnim zajednicama, od nizinskog do gorskog područja. Voli vlažna i humusom bogata staništa. Tamo gdje se obilno, od prirode, pojavljuje, znak je da tlo ima dovoljno dušika (nitrofit).

U posljednje vrijeme upotrebljava se i kao parkovna vrsta.

U parku se pojavljuje na nekoliko mjesta, a stablo br. 33 nastanilo se na mjestu starog panja, prema južnom dijelu parka.

str. 138
 Stablo br. 34 :
Ulmus carpiniifolia Gled.
 (poljski brijest)

str. 139
 list i plod (detalj)

Poljski brijest

Porodica: *Ulmaceae* - brijestovi

Latinski naziv: *Ulmus minor*, *Ulmus carpiniifolia* Gled., *Ulmus campestris* L.

Ostali nazivi: graboliki brijest, nizinski brijest, obični brijest

Strani nazivi: engleski: Field Elm
 njemački: Feldulme

Listopadno drvo koje naraste i do 40 m visoko i više od 100 cm u prsnom promjeru, pravilnog debla, s gustom krošnjom. Kora, do 3 cm debela, u starosti je pretežno uzdužno ispucala u četvrtaste i nepravilne ljuške, crvenkastocrne boje.

Listovi su na 6-15 mm dugoj peteljci, u osnovi asimetrični, 5-10 cm dugi i s izraženim postranim žilama (poput graba). Cvjetovi su dvospolni, jednodomni, brojni u gustim čupercima, na prošlogodišnjim granama. Cvate u ožujku i travnju, prije listanja. Plod je bjelkastožuti okriljeni jednosjemeni oraščić. Sjemenka je smještena ekscentrično, u gornjem dijelu krilca, koje je jajoliko ili sroliko. Sazrijeva u svibnju i lipnju, a nakon zrenja otpadne s grana.

Razmnožava se sjemenom i vegetativno

Poljski brijest ima široki areal rasprostranjenja. U našim šumama dolazi u zajednici s hrastom lužnjakom i brijestom vezom, ali i u šumama kitnjaka i bukve.

Stradava od tzv. „holandske bolesti“, koju uzrokuje gljiva *Cerastomella ulmi*, pa je gotovo nestao iz naših šuma. Drvo je izvrsne kakvoće.

U parkovima se upotrebljava kao dekorativna vrsta, posebice oni varijeteti koji imaju različite oblike i boju lista. Stablo br. 34. nalazi se uz južnu ogradu, lijevo od glavnog ulaza, a napadnuto je bršljanom.

str. 140
Stablo br. 35:
Abies nordmanniana (Stev.) Spach.
(kavkaska jela)

str. 141
češeri (detalj, dolje desno)
grana s iglicama (detalj, dolje lijevo)

Kavkaska jela

Porodica: *Pinaceae* - borovi

Latinski naziv: *Abies nordmanniana* (Stev.) Spach.

Ostali nazivi: Nordmanova jela

Strani nazivi: engleski: Caucasian fir

njemački: Nordmann Fir

Crnogorično drvo koje u području prirodnog areala (Kavkaz, prednja Azija) naraste do 60 m visoko, prsnog promjera do 200 cm. U mladosti oblik krošnje je piramidalan, kasnije zaobljen. Kora debla je plitko ispucala, tamnosiva.

Iglice su gusto poredane na gornjoj strani izbojka, nisu raščešljane (kao kod obične jele) već su prema gore uspravljene, na licu tamnozeleno, na naličju su s dvije srebrnobijele pruge stoma. Cvjetovi su jednodolni, dvospolni, vrijeme cvatnje je svibanj.

Češeri su tamnozeleno boje, 12-15 cm dugi, i oko 5 cm u promjeru. Pokrovne ljuske strše, unatrag povinute. Češer stoji uspravno, raspada se na stablu. Sazrijeva tijekom rujna i listopada. Razmnožava se uglavnom sjemenom.

Područje prirodnog areala je na Kavkazu, na Pontskom gorju i sjeveroistočnom dijelu Turske. U Hrvatsku je unesena 1838. godine kao dekorativna parkovna vrsta. Svojim visokim, piramidalnim habitusom brzo nadvisuje ostale parkovne vrste i naglašava vertikalnu strukturu parka.

Nije zahtjevnija za hranjivima, no traži vlažniju klimu i sjenovite položaje.

U parku se nalaze tri primjerka, dva na južnoj strani, lijevo od ulaza (stablo br. 35), a jedan primjerak ispred lijevog zabata dvorca (suhog vrha).

Bilješka o autoru

Juraj Zelić

Juraj Zelić rođen je u Trenkovu, 21. travnja 1943. godine. Gimnaziju je završio u Požegi 1961. godine, a Šumarski fakultet u Zagrebu 1966. godine. Na istom fakultetu završio je postdiplomski studij i magistrirao 1981. godine iz oblasti biotehničkih znanosti, područje šumarstva.

Radio je u Šumarskom institutu Jastrebarsko, te na području Šumskog gospodarstva Požega i sadašnje Uprave šuma Podružnica Požega kao šumarski stručnjak i rukovoditelj niza šumarskih djelatnosti, a sada je u mirovini.

Osim stručnim operativnim radom, bavi se stručnim i znanstvenim istraživanjima. Objavio je preko dvadeset znanstvenih radova s područja biotehničkih znanosti i šumarstva. Član je strukovnih, humanitarnih, kulturnih, društvenih, religijskih i drugih udruga.

Za aktivno sudjelovanje u struci i društvu dobitnik je niza strukovnih i društvenih priznanja, a za zasluge u Domovinskom ratu odlikovan je Redom hrvatskog trolista i Spomenicom domovinskog rata.

Tomislav Crnjac

Tomislav Crnjac rođen je 21.02.1950. godine u D. Britvici, općina Široki Brijeg (BiH).

U Bektež, općinu Kutjevo, doselio se 1958. god. gdje je završio osnovnu školu. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Zagrebu, gdje je 1974. god. i diplomirao na Veterinarskom fakultetu.

Najveći dio radnog vijeka (32 god) proveo je u kombinatu u Kutjevu (Kutjevo d.d.) kao rukovoditelj u kooperaciji. Sada je na funkciji ravnatelja Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjem Požeško-slavonske županije.

Tokom svog radnog vijeka usavršavao se (seminari, stručne edukacije) iz područja veterinarstva, poljoprivrede i ekonomije (managementa). Na Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku završio je poslijediplomski studij iz zaštite prirode i lovstva, te je 1998. god. magistrirao iz područja biotehničkih znanosti. Polaznik je i poslijediplomskog studija «Organizacija i management» na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

U slobodno vrijeme bavi se planinarenjem i fotografiranjem motiva iz prirode.

Korištena literatura, dokumentacija, fotografije:

1. Benčević, Z. 1957: Lipicanac u jahanju, zaprezi, dresuri, Osijek -Đakovo 1957.
2. Buturac, J. 1942: Požeški isusovci i kutjevačko vlastelinstvo (1698.-1773.), Otisak iz „Hrvatske prošlosti“ sv. 2-3, Zagreb, 1942.
3. Buturac, J. 1969: Zdenko Turković, Sedam stoljeća dobra Kutjevo, Zagreb 1969., Požeški zbornik III, Slavonska Požega 1970.
4. Buturac, J., 1974: O naseljavanju požeške okolice, Požeški zbornik IV, (str. 69-819, Slavonska Požega.
5. Buturac, J., 1995: Pisani spomenici Požege i okolice 1210-1536, „Naklada Slap“ Jastrebarsko
6. Buturac, J., 2004: Stanovništvo Požege i okolice (1700.-1950.), „Naklada Slap“ Jastrebarsko
7. Cestar, D., V. Hren, J. Martinović, Z. Pelcer, Z. Kovačević, 1979: Tipološke značajke šuma Slavenskog gorja , Radovi broj 39.
8. Horvat, Z., Mirmik I., Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini, Požega 1227-1977, Slavonska Požega,1977, (str. 121-157).
9. Ilijanić, Lj., 1977: O biljnom pokrovu Požeške kotline, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 48-65).
10. Jovanović, B., 1971: Dendrologija s osnovama fitocenologije, Naučna knjiga, Beograd
11. Karaman I., 1997: Požega u srcu Slavonije, „Naklada Slap“, Jastrebarsko
12. Kempf, J., 1910: Požega, monografija.
13. Kovačević, J., 1974: Biljni pokrov Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 175-180), Slavonska Požega
14. Kovačević, J., 1971: Poljoprivredna fitocenologija, Nakladni zavod Znanje, Zagreb.
15. Kovačević, P., 1974: Tla Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 155-160), Slavonska Požega.
16. Kovačević, P., 1977: Tla Požeške kotline i slavenskog gorja, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 29-37).
17. Krpan, T., 1995: Čudesna dolina, SN „Privlačica“, Vinkovci.
18. Ljubljanović, S., 1984: Vinogradarstvo u Požeškoj županiji u XIII i XIV stoljeću, Požeški zbornik V, Centar za kulturu i obrazovanje, Slavonska Požega, (str 57-61, Požeško-Pleterničko vinogorje).
19. Močanin, N., 1997. Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.), „Naklada Slap“ Jastrebarsko.
20. Pamić, J., Radonić G., Pavić G., 2003: Geološki vodič kroz Park prirode Papuk, Velika, 2003
21. Pavličević, D., 2000: Povijest Hrvatske, Naklade P.I.P. Pavičić, Zagreb.
22. Pavličević, D., 1961. Na vratima Požeške doline, Matica hrvatska- pododbor Slavonska Požega.
23. Poje, M., Rukavina D., Malez M., 1977: Naseljavanje Požeške kotline u paleolitiku, Požega 1227-1977, Slavonska Požega,1977, (str. 76-83).
24. Potrebica, F., 1982: Povijest vinogradarstva i podrumarstva u Požeškoj kotlini, Kutjevo,1982.
25. Požeški leksikon (a ž), Slavonska Požega 1977.
26. Rauš, Đ., 1987: Šumarska fitocenologija, Sveučilišna naklada Liber Zagreb.
27. Riđanović, J., 1977: Geografski položaj Slavonske Požege i Požeške kotline u Hrvatskoj i Jugoslaviji, Požega 1927-1977, Slavonska Požega 1977 (str. 1-15).
28. Samardić, I., 1997: Magistarski rad, Požega
29. Sokač Štimac, D. 1977: Noviji arheološki nalazi u Požeškoj kotlini, Požega 1227-1977, Slavonska Požega,1977, (str. 95-98).
30. Šilić, Č., 1973: Atlas drveća i grmlja, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
31. Šilić, Č., 1990: Ukrasno drveće i grmlje, IP „Svjetlost“ , Sarajevo.
32. Šćitaroci. O. M., 1992: Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova, Školska knjiga, Zagreb
33. Šćitaroci. M. i B. Šćitaroci, 1998: Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka, Šćitaroci, Zagreb
34. Takšić, A., 1974.: Pregled geologije Slavenskog gorja, Požeški zbornik IV, (str. 161-174), Slavonska Požega.
35. Takšić, A., 1977: Geologija Slavenskog gorja i Požeške kotline, Požega 1227-1977, Slavonska Požega, 1977, (str. 16-28).
36. Tomašević, M., 1998: The analysis of the flora of the Požega valley and the surrounding mountains, Nat.Croat. 7(3), 227-274, Zagreb
37. Tomašević, M., 1996: Prilog flori Požeške kotline i okolnoga gorja, Acta Bot. Croat. 55/56, 119-131
38. Tomašević, M., 2006: A new contribution to the flora of the Požega valley and the surrounding mountains, Nat. Croat., Vol.15, No. 1-2, 43-60, Zagreb

39. Turković, M., 1935: Opatija B. Dj. Marije de Gotho, Tisak nadbiskupske tiskare u Zagrebu.
40. Turković, M., 1935: Prošlost opatije B. Dj. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kutteva 1232.-1773., Primorski štamparski zavod-Sušak.
41. Turković, M., 1935: Povijest dobra Kutjevo za vrijeme pripadanja Naukovnoj zakladi, 1774 - 1882, Sažetak 1935.
42. Turković, M., 1936: Povijest opatija reda cistercita (Ordinis cisterciensis) u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, Sušak 1936.
43. Turković, Z., 1969: Sedam stoljeća dobra Kutjevo, Agronomski glasnik, Zagreb 1969.
44. Vejvoda, V., Štimac J., 1977: Arheološki podaci Požeške kotline, Požega 1227-1977, Slavonska Požega,1977, (str. 84-94).
45. Vidaković, M., 1993: Četinjače, morfologija i varijabilnost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- 46 . Vukov, J., 1974: Podneblje Požeške kotline, Požeški zbornik IV, (str. 181-196), Slavonska Požega.
- 47 . Wittenberg, T., 1999: Puvarija, Bolta, Požega.
48. Wittenberg, T., 2002: Sesvetački kraj u srcu Poljadije, Bolta, Požega.
49. Zelić, J. 1988: Pitanje autohtonosti i dalji uzgoj pitomog kestena (*Castanea sativa* Mill.) u Požeškom gorju, Šumarski list CXXII, 11-12; Zagreb, str. 525-536.
50. Zelić, J. 2000: Hrast sladun (*Quercus frainetto* Ten), još jedna specifičnost Požeštine, Zlatna dolina, vol. 6, br. 1. str. 69-79, „Naklada Slap“, Jastrebarsko.
51. Zelić, J. 2001: Uloga dudovog svilca (*Bombix mori*) i bijelog duda (*Morus alba*) u svilogojstvu i svilarstvu, Šumarski list 7-8, Zagreb.
52. Zelić, J., 2003: Atlas drveća i grmlja Dilj-gore, Hrvatske šume, Požega
53. Zelić, J., 2008: Trenkovo po Trenku Mitrovica po Mitru, Bolta Požega.
54. Zelić, J., 2008: Požega i Požeština okom šumara, I.T.D. Gaudeamus Požega.

Dokumenti i publikacije:

Kutjevo, Kompleks nekadašnjeg isusovačkog samostana, Institut za povijest znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1988.
Prostorni plan Požeško-Slavonske županije, Požega 2002. godine.

Vranić Ivica: Referat podnesen na svečanoj sjednici skupštine Mjesne zajednice i DPO Kutjevo povodom 750-godišnjice postojanja Kutjeva, (str. 1- 19), 1982. godine.

Vranić Ivica: Referat povodom organizacije izložbe: Povijest pastuharne i škole lakih jahača u Kutjevu, 1994.

Vranić Ivica: Referat prilikom proslave 770. obljetnice prvog spomena imena Kutjevo, Općina Kutjevo, 2002.

Vranić Ivica: Utjecaj PPK Kutjevo na održavanje i razvoj mjesta i okolice Kutjeva, prigodni referat

Grupa autora: Zahtjev o potrebi proglašenja Kutjeva gradom, Općina kutjevo, 2006

Fotografije: Zlatko Burivoda, Juraj Zelić, Tomislav Crnjac, Arhiv „Kutjevo“ d. d.

Stare razglednice grada Kutjeva - izdavač: grad Kutjevo

Tihomir Ivčetić - fotografije na koricama knjige

Šime Strikoman - fotografija na stranici 1.

KAKO DOĆI DO NAS?

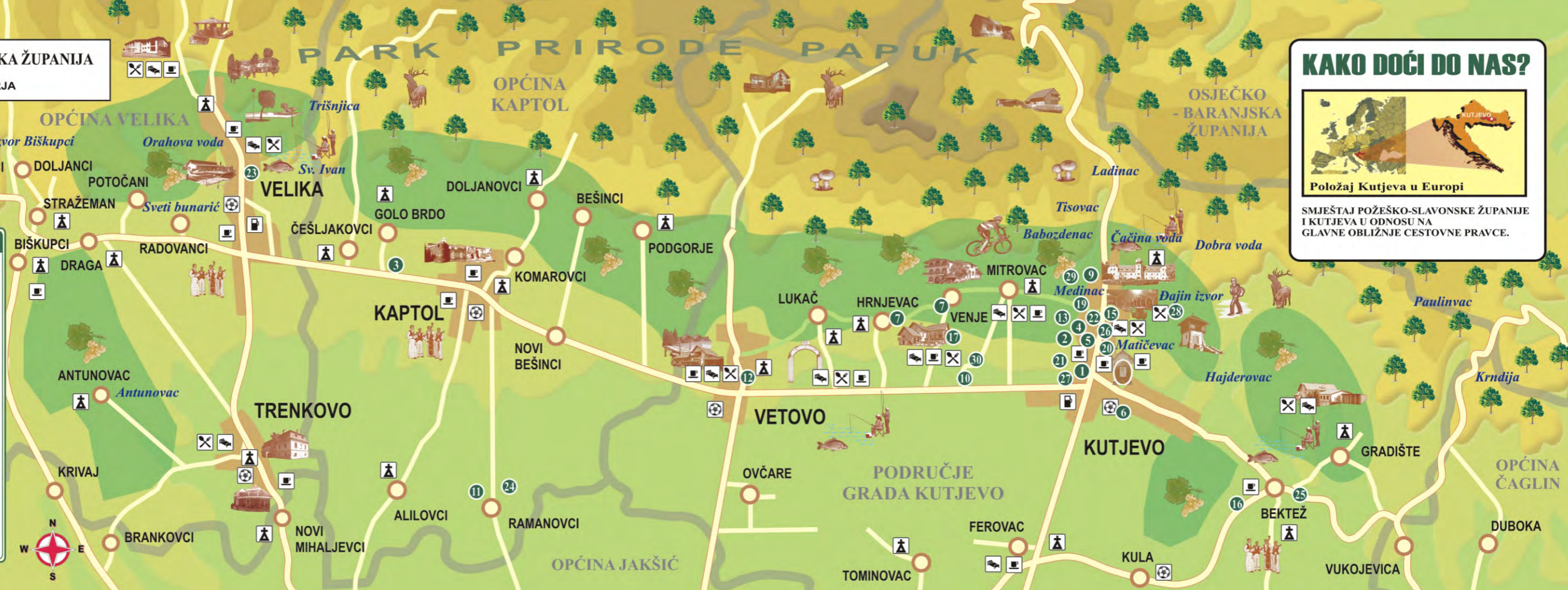

Položaj Kutjeva u Europi

SMJEŠTAJ POŽEŠKO-SLAVONSKE ŽUPANIJE I KUTJEVA U ODNOSU NA GLAVNE OBLIŽNJE CESTOVNE PRAVCE.

Tumač znakova / Legend

- ravninarsko područje
- brdsko-planinsko područje
- regionalne i županijske ceste
- asfaltna cesta
- makadamska cesta
- vinška cesta
- naselje
- rječice, potoci, kanali
- ribnjaci i močvare
- ugostiteljski objekti
- restorani
- prenoćišta
- crkve i kapele
- sportski objekti
- benzinska crpka
- Izvori vode

VINSKI PODRUMI WINE CELLARS

Područje Kutjevačkog vinogorja je poznato i priznato po proizvodnji kvalitetnih vina i osvajanju vrhunskih vinskih odličja. Na području vinogorja se nalaze jedni od najuglednijih i najpriznatijih vinskih podruma kako u našoj državi tako i u inozemstvu.

Područje Kutjevačkog vinogorja je poznato i priznato po proizvodnji kvalitetnih vina i osvajanju vrhunskih vinskih odličja. Na području vinogorja se nalaze jedni od najuglednijih i najpriznatijih vinskih podruma kako u našoj državi tako i u inozemstvu.

1 **ADŽIĆ**
VINSKI PODRUM ADŽIĆ

2 **BARON**
VINOGR. I VINARSTVO BARONICA

3 **BARTOLOVIĆ**
VINOGR. I VINAR. BARTOLOVIĆ

4 **VINOGR. I VINARSTVO ANDRIJA BOŠKOVIĆ**

5 **OPG BODEGRAJAC**

6 **VINOGR. I VINAR. ČAMAK**

7 **enjingi**
VINSKI PODRUM ENJINGI

8 **GALIĆ d.o.o.**

9 **HORA**
VINOGR. I VINAR. HORA

10 **VINOGR. I VINAR. IVANOVIĆ**

11 **JAKOBOVIĆ**
VINARSTVO JAKOBOVIĆ

12 **VINOGR. I VINAR. B. JAKOBOVIĆ**

13 **VINOGRADARSTVO-PODRUMARSTVO KRAUTHAKER OG KOPILAŠ**

14 **VINSKI PODRUM KUTJEVO d.d. - datira od 1232. g.**

15 **VINSKI PODRUM LUKAČEVIĆ**

16 **VINSKI PODRUM LUKAČEVIĆ**

17 **VINSKA KUĆA MAJETIĆ**

18 **Miličević**
VINOGR. VINAR. MILIČEVIĆ

19 **VINOGR. I PODR. MIHALJ**

20 **PODRUMARSTVO OBITELJI MIJATOVIĆ**

21 **VINOGR. I VINAR. MITROVIĆ**

22 **VINOGR. I VINAR. PAVIČIĆ**

23 **PODRUMARSTVO OPG PERIĆ - VELIKA**

24 **OPG PERIĆ**

25 **SOLDO - JOSIPOVIĆ**
VITIS, VINOGR. I VINAR.

26 **SONTACCHI**
OBRTNA RADNJA CECO HRVOJE SONTAKI

27 **SAG**
VINOGR. I VINAR. ŠAG

28 **OG TANDARA**

29 **Tepoš**
VINOGRADARSTVO I VINARSTVO VIKTOR TEPEŠ

30 **VINOGR. I VINAR. ZORIĆ**

31 **VINOGR. I VINAR. ZRINŠČAK,**

POPIS DRVEĆA I GRMLJA U KUTJEVAČKOM PARKU:

1. Paulovnja (*Paulownia tomentosa* (Thumb.) Steud.)
2. Negundovac (*Acer negundo* L.)
3. Gimnoklad (*Gimnocladus dioica* (L) K. Koch.)
4. Obični grab (*Carpinus betulus* L.)
5. Bršljan (*Hedera helix* L.)
6. Bijeli dud (*Morus alba* L.)
7. Primorski bor (*Pinus maritima* Mill, *Pinus pinaster* Ait.)
8. Europski ariš (*Larix europea* Mill)
9. Obični bor (*Pinus silvestris* L.)
10. Crvena bukva (*Fagus silvatica* f. *purpurea* L.)
11. Obični orah (*Juglans regia* L.)
12. Crveni hrast (*Quercus rubra* L., *Quercus borealis* Michx)
13. Europska tisa (*Taxus baccata* L.)
14. Divlja trešnja (*Prunus avium* L.)
15. Divlji kesten (*Aesculus hippocastanum* L.)
16. Obična pavit (*Clematis vitalba* L.)
17. Obični bagrem (*Robinia pseudoacacia* L.)
18. Obična smreka (*Picea abies* L.)
19. Javorolisna platana (*Platanus acerifolia* Wild.)
20. Crvena bukva visećih grana (*Fagus silvatica* „*Atropurpurea Pendula*“)
21. Velelisna lipa (*Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia grandifolia* Ehrh.)
22. Uskolisna bukva (*Fagus silvatica* var. *asplenifolia*)
23. Malolisna lipa (*Tilia cordata* Mill., *Tilia parvifolia* Ehrh.)
24. Obična breza (*Betula pendula* Roth., *Betula verrucosa* Ehrh.)
25. Javor mliječ (*Acer platanoides* L.)
26. Divlja šljiva (*Prunus cerasifera* Ehrh., *Prunus divaricata* Ldb.)
27. Ginkgo (*Ginkgo biloba* L.)
28. Bodljikava ili plava smreka (*Picea pungens* Engelm., cv „*Argentea*“)
29. Virdžinijska borovica (*Juniperus virginiana* L.)
30. Japanska sofora (: *Sophora japonica* L.)
31. Gorski javor (*Acer pseudoplatanus* L.)
32. Crni dud (*Morus nigra* L.)
33. Crna bazga (*Sambucus nigra* L.)
34. Poljski brijest (*Ulmus minor*, *Ulmus carpinifolia* Gled.)
35. Kavkaska jela (*Abies nordmanniana* (Stev.) Spach.)

* - Listopadno drveće
* - Zimzeleno drveće